

Od wizji do rzeczywistości
Dziesięć lat dewolucji w Walii

Bartłomiej H. Toszek
Elżbieta Kuźelewska

Od wizji do rzeczywistości
Dziesięć lat dewolucji w Walii

Warszawa

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009-2010
jako projekt badawczy Nr N N116 355037

Projekt okładki
Barbara Kuropiejska-Przybyszewska

Redaktor
Zofia Boroś

Skład i łamanie
Studio OFI, Warszawa

© Copyright by A

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości lub części niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.) wymaga pisemnej zgody Autorów i Wydawcy.

Wydawca
Akademia Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztora
ul. Daszyńskiego 17, 06-100 Pułtusk
tel./fax (48-23) 692-50-82
e-mail: rektorat@ah.edu.pl
www.ah.edu.pl

ISBN 987-83-

Realizacja na zlecenie wydawcy
Ofcyna Wydawnicza ASPRA-JR

Spis treści

Spis treści	5
Wstęp	8
Kształtowanie społeczno-ekonomicznych i politycznych przesłanek dewolucji walijskiej w latach 1979–1997	14
Przebieg i wyniki referendum dewolucyjnych w Walii	55
Uwarunkowania prawne dewolucji walijskiej	85
Sytuacja gospodarcza w Walii w latach 1999–2010	119
Rozwój polityczny Walii w latach 1999–2010	151
Zakończenie	181
Wykaz skrótów	184
Bibliografia	185

Wstęp

Pod koniec ubiegłego stulecia w Wielkiej Brytanii została zapoczątkowana reforma dewolucyjna polegająca na przekazywaniu wspólnotom regionalnym uprawnień do regulowania spraw zastrzeżonych dotychczas do wyłącznej kompetencji parlamentu i rządu krajowego. Specyfika brytyjskiego modelu decentralizacji regionalnej wyraża się przede wszystkim asymetrycznością geograficzną, tj. wdrożeniem procesów dewolucyjnych na obszarze Szkocji, Walii i Irlandii Północnej z pominięciem Anglii (z wyjątkiem metropolii stołecznej). Uzasadnieniem tego zróżnicowania jest utrzymująca się odrębność etniczna, kulturowa i językowa oraz autonomia administracyjno-prawna (nie licząc Walii) „obrzeża celtyckiego”, a także przekonanie o dostatecznym zabezpieczeniu interesów mieszkańców Anglii przez większościową reprezentację w Parlamencie Westminsterskim (obejmującą ok. 85% mandatów). Charakter dewolucji determinuje również jej otwartość na kolejne rozszerzenia zakresów uprawnień przysługujących regionalnym zgromadzeniom parlamentarnym, co wskazuje na możliwość swobodnego (tj. w granicach ustrojowych ram państwa) rozwijania aspiracji politycznych ludności szkockiej, walijskiej i ulsterskiej. W rezultacie model decentralizacji regionalnej wprowadzony w Wielkiej Brytanii okazał się konstrukcją szczególną, nie posiadającą odpowiednika na kontynencie europejskim, odzwierciedlającą brytyjskiego ducha indywidualizmu i racjonalizmu.

Nie ulega wątpliwości, że zasadniczą determinantą wdrożenia reformy dewolucyjnej było osłabienie i „ucywilizowanie” tendencji odśrodkowych w Szkocji, Walii i Irlandii Północnej. O ile jednak ist-

nienie separatyzmu szkockiego i ulsterskiego nie budziło wątpliwości, to społeczeństwo walijskie (poddane wielowiekowej asymilacji z ludnością angielską) nie tylko nie wyrażało pragnienia utworzenia w przyszłości własnego państwa, ale nawet nie miało ukształtowanego poczucia świadomości narodowej na płaszczyźnie politycznej. Negatywny wynik pierwszego referendum dewolucyjnego w 1979 r. oraz rezultat *little 'yes' referendum* w 1997 r. wskazywały, że procesy decentralizacyjne w Walii miały charakter niemalże przymusowy (będąc stymulowane odgórnie), a dopiero skutkiem ich oddziaływania było stopniowe rozbudzenie świadomości politycznej mieszkańców regionu, wyrażające się chęcią zarządzania własnymi sprawami w coraz większym zakresie. Szczególny przypadek walijski polegający na rozerwaniu uwarunkowanych historycznie, wielopłaszczyznowych i raczej niekwestionowanych powiązań z Anglią, stanowi zatem znacznie ciekawszy obiekt badawczy od dewolucji szkockiej czy ulsterskiej, będących konsekwencją zrozumiałych i naturalnych dążeń społecznych, wyrażanych przez kolejne stulecia.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie rozwoju Walii w latach 1999-2010 w aspekcie prawno-ustrojowym, gospodarczym i politycznym, ze wskazaniem znaczenia procesów dewolucyjnych w każdej z tych dziedzin. Natomiast celem pracy jest określenie przesłanek determinujących implementację reformy dewolucyjnej w Walii, porównanie wizji nakreślonej w programach wyborczych partii politycznych i organizacji społecznych przed *little 'yes' referendum* z efektami osiągniętymi w okresie ponad 10 lat funkcjonowania władz regionalnych, a także określenie perspektyw dewolucji walijskiej przed kolejnym referendum w sprawie rozszerzenia kompetencji Walijskiego Zgromadzenia Narodowego w 2011 r.

Jako podstawową metodę badawczą przyjęto analizę porównawczą, poprzez zestawienie sytuacji politycznej, ekonomicznej i społecznej regionu w okresie poprzedzającym wdrożenie reformy dewolucyjnej oraz następującym po pierwszych wyborach do *National Assembly* w 1999 r. Dla oceny wpływu decentralizacji regionalnej na

wzrost aktywności politycznej Walijszyków wykorzystano metodę behawioralną, umożliwiającą analizę zachowań całej ludności regionu, wybranych grup społecznych i indywidualnych osób. W części dotyczącej struktury organizacyjnej i zasad funkcjonowania władz walijskich pod rządami pierwszej i drugiej ustawy o ustroju Walii została zastosowana metoda instytucjonalno-prawna. Natomiast przy omawianiu zagadnień związanych z rozwojem gospodarczym i społecznym regionu została użyta metoda statystyczna, umożliwiająca np. zobrazowanie określonych zjawisk zachodzących w Walii na tle pozostałych części Wielkiej Brytanii.

Opracowanie ma układ chronologiczny. W rozdziale I zostało przedstawione znaczenie czynników ekonomicznych, społecznych i politycznych determinujących zmianę stosunku ludności walijskiej do kwestii samodzielnego decydowania o sprawach, posiadających istotne znaczenie dla rozwoju regionu. Następny rozdział zawiera opis przebiegu i analizę wyników referendum dewolucyjnych w latach 1979 i 1997. Zasadniczą część pracy stanowią natomiast trzy kolejne rozdziały dotyczące różnych aspektów rozwoju dewolucji walijskiej w latach 1997-2010. Rozdział III zawiera skrótowy opis ustroju walijskiego pod rządami nieobowiązującej *Government of Wales Act 1998* oraz szczegółową analizę regulacji odnoszących się do organizacji i funkcjonowania władz regionalnych w treści *Government of Wales Act 2006*. W kolejnym rozdziale omówiono rozwój gospodarczy Walii w latach 1999-2010 w oparciu o wskaźniki poziomu zatrudnienia i bezrobocia, wysokości dochodów ludności, wytwarzanej wartości dodanej brutto, indeksów produkcji i usług, wartości eksportu, a także poziomu wykorzystania środków pochodzących z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej w okresach programowych 2000-2006 i 2007-2013. Natomiast rozdział V zawiera analizę sytuacji politycznej regionu w latach 1999-2010 ze wskazaniem czynników decydujących o systematycznym umacnianiu pozycji Zgromadzenia Narodowego i Rządu Walijskiego w relacjach ze społecznością regionalną, władzami krajowymi i instytucjami unijnymi.

Do przygotowania niniejszego opracowania zostały wykorzystane dokumenty opublikowane przez władze walijskie (tj. *National Assembly* i *Welsh Assembly Government*), Ombudsmana Administracji Państwowej w Walii, komitety Izby Gmin i Izby Lordów Parlamentu Westminsterskiego, Ministerstwo Skarbu, Urząd Służby Cywilnej, Komisję Europejską i Komitet Regionów Unii Europejskiej, a także programy wyborcze głównych partii politycznych działających na obszarze Walii (tj. Liberalnych Demokratów, Partii Konserwatywnej, Partii Pracy i *Plaid Cymru*). Informacje umieszczone w rozdziale III zostały zaczerpnięte przede wszystkim z opracowań T. G. Watkina, *The Legal History of Wales* (Cardiff 2007) oraz *Podstawowe ustawy ustrojowe Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej* (Warszawa 2010) w tłum. S. Kubasa, a także ze stron internetowych *The National Archives*. Natomiast dane statystyczne dotyczące gospodarki regionalnej zostały przytoczone lub opracowane na podstawie informacji zawartych głównie w biuletynach i na stronach internetowych Rządu Walijskiego oraz opracowaniu A. M. Kowalskiego, *Polityka regionalna Unii Europejskiej w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989-2006* (Warszawa 2008). Spośród innych publikacji służących przygotowaniu niniejszego opracowania należy wskazać V. Bogdanora, *Devolution in the United Kingdom* (Oxford 2001); J. Daviesa, *A History of Wales* (London... 2007); R. Deacona i A. Sandry'ego *Devolution in the United Kingdom* (Edinburgh 2007); D. G. Evansa, *A History of Wales 1906-2000* (Cardiff 2000); pod red. D. Foulkesa, J. B. Jonesa i R. A. Wilforda, *The Welsh Veto* (Cardiff 1983); pod red. M. O'Neill, *Devolution and British Politics* (London... 2004); C. Pilkingtona, *Devolution in Britain today* (Manchester... 2002); D. Rossa, *Wales. History of a Nation* (New Lanark 2005); pod red. B. Taylora, *Scotland and Wales: Nations Again?* (Cardiff 1999) oraz pod red. A. Trench, *The Dynamics of Devolution* (Exeter-Charlottesville 2005).

Problematyka dewolucji w Walii nie doczekała się dotychczas opracowania w języku polskim, co odzwierciedla niewielkie zainte-

resowanie tym obszarem. Pomijając umieszczone w szerszym kontekście uwagi dotyczące walijskiej decentralizacji regionalnej w monografiach S. Kubasa, *Parlament szkocki. Dewolucja - wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa* (Warszawa 2004) oraz J. Szymanka, M. Kaczorowskiej i A. Rothert, *Ewolucja, dewolucja, emergencja w systemach politycznych* (Warszawa 2007) oraz w braku innych publikacji na ten temat należy uznać, że niniejsze opracowanie stanowi pierwszą próbę kompleksowej analizy procesów dewolucyjnych w Walii.

ROZDZIAŁ I

Kształtowanie społeczno-ekonomicznych i politycznych przesłanek dewolucji walijskiej w latach 1979–1997

W wyborach do Parlamentu Westminsterskiego¹ w dniu 3 maja 1979 r. zwyciężyła Partia Konserwatywna (*Conservative Party*), uzyskując poparcie 43,9% głosujących i zdobywając 339 spośród 635 (tj. 53,4%) mandatów². Również elektorat walijski, głosujący dotychczas w większości na Partię Pracy (*Labour Party*) i Partię Liberalną (*Liberal Party*), tym razem w 35% opowiedział się za konserwatywami, co stanowiło najlepszy wynik uzyskany przez to ugrupowanie w regionie od 1874 r. i umożliwiło mu obsadzenie 11 z 36 „walijskich” mandatów. Zwycięstwo torysów w hrabstwach Brecknockshire i Radnorshire nie było niespodzianką, natomiast sukces odniesiony w Montgomeryshire stanowił prawdziwe zaskoczenie, ponieważ w tym okręgu od 1880 r. nieprzerwanie wygrywali liberałowie. Jeszcze większe zdumienie wywołały wyniki głosowania na Wyspie Anglesey, gdzie Partia Konserwatywna zdobyła mandat po raz pierwszy

¹ Parlament Westminsterski (*Westminster Parliament*) jest rozpowszechnionym (choć nieoficjalnym) określeniem Parlamentu Brytyjskiego, nawiązującym do nazwy siedziby tego organu, tj. pałacu westminsterskiego, znajdującego się w londyńskiej dzielnicy *City of Westminster*.

² B. Morgan, J. Connelly, *UK Election Statistics: 1945–2000*, „House of Commons Research Papers”, London, 2001, No. 1 (37), s. 8.

od 1784 r. Pomiędzy Holyhead i Chepstow nie było ani jednego okręgu, w którym torysi nie uzyskaliby większej liczby głosów niż w poprzednich wyborach parlamentarnych (w dniu 10 października 1974 r.)³. Było to tym bardziej zastanawiające, że nawet przewodnicząca *Conservative Party*⁴, w treści programu wyborczego opublikowanego w kwietniu 1979 r. ostrzegła, aby nie traktować tego dokumentu jako „magicznej formuły lub obietnicy (...) stanowiącej receptę na łatwe, przyjemne życie”⁵. Co więcej, konserwatyści postulowali szeroką denacjonalizację sektora przemysłowego (podczas gdy udział przedsiębiorstw państwowych w ogólnej produkcji przemysłowej był w Walii wyższy niż w innych regionach kraju⁶), ograniczenie wydatków budżetowych na cele socjalne oraz stworzenie formalnych barier działalności związków zawodowych (zwłaszcza w zakresie możliwości organizowania strajków)⁷, które to hasła były szczególnie niepopularne w uprzemysłowionych hrabstwach Glamorgan i Monmouthshire zamieszkiwanych przez ok. 2/3 populacji regionu. Wydaje się jednak, że Walijszczy (podobnie jak ludność innych części Wielkiej Brytanii) byli gotowi na przyjęcie każdej alternatywy dla rządu laburzystowskiego, który nie potrafił uporać się ze skutkami recesji gospodarczej⁸. Na korzyść konserwatystów przemawiała również ich zdecydowanie krytyczna postawa wobec rządowego projektu utworzenia wybieralnej legislatury regionalnej (wyposażonej w wąski

³ J. Davies, *A History of Wales*, London-Dublin-Toronto-New York-Auckland-Camberwell-Johannesburg-New Delhi 2007, s. 654.

⁴ W latach 1975–1990 przewodniczącą Partii Konserwatywnej była Margaret Thatcher.

⁵ *The Conservative Party, 1979 Conservative Party General Election Manifesto*, London 1979, s. 2.

⁶ J. Barbag, *Wielka Brytania*, Warszawa 1976, s. 264.

⁷ Zob. szerzej: *The Conservative Party, 1979...*, op. cit., s. 3–7.

⁸ Wprawdzie począwszy od 1977 r. następowała stopniowa poprawa sytuacji gospodarczej Wielkiej Brytanii (w związku ze zwiększeniem eksploatacji złóż ropy naftowej na Morzu Północnym oraz dzięki pomocy finansowej udzielonej przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy), jednakże nadal utrzymywał się ujemny bilans płatniczy państwa. Zob. szerzej: H. Zins, *Historia Anglii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1995, s. 366–369.

zakres kompetencji wykonawczych), który został zawarty w projekcie ustawy „walijskiej” z 1978 r. (*Wales Act 1978*) i poddany ocenie społeczności regionalnej w pierwszym referendum dewolucyjnym (w dniu 1 maja 1979 r.). „Bezkompromisowy stosunek do ustawy (...) przyniósł Partii Konserwatywnej uznanie większości miejscowego elektoratu, które stanowiło przyjemną odmianę po stuleciu całkowitego odrzucenia przez społeczeństwo walijskie”⁹.

Pierwsze lata rządów *Conservative Party* przyniosły głębokie rozczarowanie nawet najbardziej zagorzałym zwolennikom tego ugrupowania, co wynikało z gwałtownego pogorszenia sytuacji ekonomicznej regionu i drastycznego obniżenia stopy życiowej ludności. W drugiej połowie lat 70. Walia pozostawała jednym z najbardziej zacofanych przemysłowo obszarów Wielkiej Brytanii (z wyjątkiem części południowej, w której rozwinęło się górnictwo węglowe, hutnictwo, przemysł okrętowy, chemiczny, ceramiczny i odzieżowy). Wysoki stopień upaństwowienia strategicznych gałęzi przemysłowych, sprzyjający rozwojowi strefy przybrzeżnej, nie zapobiegł stopniowej degradacji głównych okręgów górniczych, w których „notowano stagnację (...) i trwający spadek liczby ludności”¹⁰. Również udział rolnictwa walijskiego w krajowej produkcji rolnej oscylował w granicach 4% (z wyjątkiem hodowli owiec i bydła), toteż „wiele farm (...) znajdowało się na granicy ekonomicznej opłacalności”¹¹. Rząd konserwatywny, kierując się kryterium opłacalności produkcji, odstąpił od utrzymywania nierentownych przedsiębiorstw państwowych zatrudniających ponad 43% Walijszyków. Dotyczyło to przede wszystkim kopalni węgla kamiennego, które ze względu na przestarzałą organizację pracy wpływającą negatywnie na tempo i koszty procesów produkcyjnych, nie były w stanie skutecznie konkurować z przedsiębiorcami zagranicznymi. W latach 1980–1984 zadłużenie brytyjskiego górnictwa węglowego wzrosło o 569 mln GBP (tj. 2.288%), przy czym ok. 1/3 strat spowodowała dzia-

⁹ J. Davies, op. cit., s. 654.

¹⁰ J. Barbag, op. cit., s. 264.

¹¹ Ibid., s. 261.

łałność kopalni walijskich. W tej sytuacji władze krajowe zdecydowały się na radykalne posunięcia, tj. likwidację 8 spośród 22 przedsiębiorstw górniczych w południowej Walii (do 1984 r.). Pomimo gwałtownych protestów pracowniczych „do 1987 r. (...) zostało zamkniętych 14 kopalni, a liczba czynnych zawodowo górników zmniejszyła się z 20.286 w 1984 r. do 10.200. (...) Proces likwidacji przemysłu węglowego nie został jednak zakończony i ostatecznie w 1992 r. w południowej Walii funkcjonowały już tylko 4 kopalnie”¹². Konsekwentna polityka rządu przyniosła wymierne efekty ekonomiczne, ponieważ od marca 1986 r. górnictwo walijskie zaczęło przynosić dochody (po raz pierwszy od 1958 r.). Koszty tego sukcesu były jednak ogromne. W latach 1983–1997 zostało zlikwidowanych ogółem 26 kopalni, w których pracowało ok. 20 tys. osób. Ponadto upadek przemysłu węglowego oddziaływał niekorzystnie na inne gałęzie gospodarki regionalnej, powodując m.in. zmniejszenie znaczenia Cardiff i Swansea jako głównych portów przeładunkowych Walii¹³. Likwidacja nierentownych przedsiębiorstw państwowych połączona z drastyczną redukcją zatrudnienia nie ograniczała się jednak tylko do kopalni węgla kamiennego. W latach 1979–1983 ok. 2/3 spośród 63 tys. pracowników Brytyjskiej Korporacji Stalowej (*British Steel Corporation*, BSC) straciło etaty w wyniku restrukturyzacji i prywatyzacji zakładów pracy¹⁴. Do 1990 r. zostały zlikwidowane stalownie w Ebbw Vale, East Moors, Brymbo, Dowlais i Velindre, natomiast utrzymanie produkcji w Port Talbot i Llanwern uzależniono od redukcji liczby pracowników (z 22 tys. do 10,6 tys.) oraz skrócenia czasu produkcji (średnio o 2,4 godz. na wytopienie 1 tony surówki). Ograniczenie kosztów osobowych i unowocześnienie procesów technologicznych umożliwiło BSC zamknięcie 1986 r. zyskiem (po raz pierwszy od 11 lat)¹⁵. Z drugiej strony brak poczucia trwałości zatrudnienia decydował o utrzymywaniu się w środowisku robotniczym „wy-

¹² D. G. Evans, *A History of Wales 1906–2000*, Cardiff 2000, s. 162.

¹³ Zob. szerzej: J. Black, *A New History of Wales*, Stroud 2000, s. 226.

¹⁴ D. Ross, *Wales. History of a Nation*, New Lanark 2005, s. 250.

¹⁵ D. G. Evans, op. cit., s. 164.

czuwalnego nastroju przygnębienia oraz podziałów (...) wynikających ze zróżnicowania sytuacji poszczególnych grup zawodowych¹⁶. Podobne nastroje panowały w przedsiębiorstwach sektora wytwórczego, którego powolny upadek w latach 1966–1986 pozbawił zatrudnienia 125 tys. (tj. 37,76%) pracowników (więcej, niż w jakiegokolwiek innej części kraju). Tylko w latach 1979–1983 liczba etatów w przemyśle wytwórczym zmniejszyła się o 17%¹⁷. Dopiero w 1994 r. poziom zatrudnienia w tym sektorze przekroczył 40% stanu z 1984 r. (przy czym w pozostałych regionach Wielkiej Brytanii wskaźnik ten wyniósł zaledwie 21%). Sytuację panującą w przemyśle jedynie do pewnego stopnia rekompensował dynamiczny rozwój usług, w których liczba pracowników wzrosła w latach 1979–1985 o 4,8%¹⁸. Sukcesywna likwidacja przedsiębiorstw państwowych wiązała się ze zmniejszeniem zdolności nabywczej mieszkańców południowowalijskich okręgów przemysłowych, którzy dotychczas stanowili najważniejszą grupę odbiorców produktów wytwarzanych przez rolnictwo regionalne. W rezultacie liczba osób zatrudnionych w rolnictwie zmniejszyła się z 56.344 w 1979 r. do 53.011 w 1995 r., a dochody gospodarstw rolnych w latach 1985–1998 zmalały przeciętnie o 21%. Wprawdzie w pierwszej połowie lat 80. władze brytyjskie próbowały powstrzymać proces ubożenia ludności wiejskiej zwiększając kwoty dotacji rolnych (z 62,8 mln GBP w 1980 r. do 96,1 mln GBP w 1983 r.), jednak ostatecznie (ze względu na zbyt duże obciążenia budżetu państwa oraz wymogi dotyczące utrzymania konkurencyjności towarów rolnych na rynku Wspólnot Europejskich) odstąpiono od tego założenia i począwszy od 1984 r. wysokość dotacji udzielanych rolnikom walijskim nieustannie malała¹⁹.

Polityka ekonomiczna prowadzona przez Partię Konserwatywną w latach 1979–1997 nie przyniosła Walii efektów porównywalnych

¹⁶ G. H. Jenkins, *A Concise History of Wales*, Cambridge 2007, s. 244.

¹⁷ P. Morgan (ed.), *The Tempus History of Wales 25.000 B.C.–A.D.2000*, Stroud-Charleston 2001, s. 235.

¹⁸ D. G. Evans, op. cit., s. 167.

¹⁹ D. G. Evans, op. cit., s. 157–159.

do „cudu gospodarczego”, który nastąpił w Anglii. „Pomimo głębokich przekształceń struktury zawodowej ludności i unowocześnienia procesów technologicznych (...), jeszcze w 1995 r. wysokość produktu krajowego brutto była niższa niż w 1984 r., co stawiało Walię na drugim miejscu wśród najbiedniejszych regionów Zjednoczonego Królestwa”²⁰. Nawet po zakończeniu procesów denacjonalizacyjnych i restrukturyzacyjnych wskaźnik wartości dodanej brutto²¹ w gospodarce walijskiej kształtował się na poziomie 15–20% poniżej średniej krajowej i wykazywał stałą tendencję spadkową.

Tabela 1. Wartość dodana brutto w gospodarce walijskiej w latach 1989–1997

rok	Wartość dodana brutto (w mln GBP)	Wartość dodana brutto na 1 mieszkańca	
		(w GBP)	(przy wskaźniku 100 dla Wielkiej Brytanii)
1989	19.570	6.854	85
1990	21.100	7.377	84
1991	21.885	7.617	83
1992	22.786	7.918	83
1993	23.638	8.273	83
1994	25.230	8.738	83
1995	26.638	9.222	84
1996	27.786	9.610	82
1997	28.911	9.987	80

Źródło: Welsh Assembly Government, *Regional Gross Value added by UK country*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=114> (15.01.2011).

Likwidacja większości przedsiębiorstw państwowych spowodowała zwiększenie poziomu bezrobocia. Liczba osób pozostających bez pracy wzrosła z 5% w 1979 r. do 12,3% w 1983 r. (przy czym poziom realnego bezrobocia przekraczał oficjalne wskaźniki średnio

²⁰ Ibid., s. 175.

²¹ Wartość dodana brutto (*Gross Value Added*) jest miernikiem dochodu narodowego w rachunkach narodowych, oznaczającym wartość towarów i usług wytworzonych przez krajowe jednostki rynkowe i nierynkowe pomniejszoną o wartość towarów i usług zużytych do wytworzenia.

o 4%), obejmując w szczytowym okresie 150 tys. (w rzeczywistości ponad 170 tys.) mieszkańców Walii²². Wprawdzie na początku lat 90. skala tego zjawiska zmniejszyła się do ok. 9%, a w 1997 r. bez pracy pozostawało już tylko 6,1% (w rzeczywistości 7,5%) osób w wieku produkcyjnym, jednakże najliczniejszą grupę bezrobotnych stanowiły osoby długotrwale niepracujące (tj. co najmniej 5 lat), dysponujące niewielkimi zdolnościami adaptacyjnymi na rynku pracy. Co więcej ich udział w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym wzrastał, osiągając poziom 4,8% w 1995 r. i 6,8% w 1997 r. (wg wskaźników rzeczywistych). Niepokojący był również poziom bezrobocia wśród młodzieży, który w poszczególnych latach przekraczał średnio o 2% analogiczne wskaźniki dla pozostałych regionów brytyjskich²³.

Pomimo stopniowej poprawy ogólnej sytuacji ekonomicznej Walii w latach 90., poziom życia ludności tego regionu nadal utrzymywał się poniżej średniej krajowej. W połowie dekady roczny dochód na 1 osobę w walijskim gospodarstwie domowym wynosił zaledwie 7.754 GBP, przewyższając jedynie dochody mieszkańców regionu *North East England*²⁴ i Irlandii Północnej. Tendencja ta utrzymywa-

²² J. G. Jones, *The History of Wales*, Cardiff 1998, s. 149–150.

²³ D. G. Evans, op. cit., s. 176.

²⁴ W 1994 r. na obszarze Anglii zostały utworzone regiony stanowiące największe jednostki podziału administracyjnego. Od 1997 r. istnieje 9 regionów, tj. Anglia Południowo-Wschodnia (*South East England*) obejmujący hrabstwa Berkshire, Buckinghamshire, East Sussex, Hampshire, Isle of Wight, Kent, Oxfordshire, Surrey i West Sussex; Londyn (*London*) obejmujący hrabstwa Greater London i City of London; Anglia Południowo-Zachodnia (*South West England*) obejmujący hrabstwa Cornwall (z Isles of Scilly), Devon, Somerset, Dorset, Wiltshire, Bristol i Gloucester; Anglia Wschodnia (*East of England*) obejmujący hrabstwa Essex, Suffolk, Norfolk, Hertfordshire, Bedfordshire i Cambridgeshire; Anglia Środkowo-Wschodnia (*East Midlands*) obejmujący hrabstwa Northamptonshire, Leicestershire, Rutland, Nottinghamshire, Derbyshire i część Lincolnshire; Anglia Środkowo-Zachodnia (*West Midlands*) obejmujący hrabstwa Herefordshire, Shropshire, Warwickshire, Worcestershire, Staffordshire i West Midlands; *Yorkshire and the Humber* obejmujący hrabstwa East Riding of Yorkshire, South Yorkshire, West Yorkshire, część Lincolnshire i część North Yorkshire; Anglia Północno-Wschodnia (*North East England*)

Tabela 2. Oficjalne wskaźniki bezrobocia w Wielkiej Brytanii i Walii w latach 1979–1997

rok	Wielka Brytania		Walia	
	(w liczbach)	(w %)	(w liczbach)	(w %)
1979	1.063.650	3,8	65.783	5,0
1980	1.350.992	4,8	83.508	6,4
1981	2.152.442	7,6	125.092	9,8
1982	2.521.883	9,0	142.917	11,5
1983	2.761.858	9,9	152.225	12,3
1984	2.887.750	10,1	159.100	12,5
1985	2.997.250	10,3	165.992	13,1
1986	3.066.633	10,5	166.683	13,0
1987	2.779.617	9,4	146.700	11,5
1988	2.253.117	7,6	122.717	9,4
1989	1.768.017	5,9	95.208	7,0
1990	1.648.133	5,5	85.617	6,4
1991	2.267.842	7,6	112.067	8,5
1992	2.741.550	9,2	125.650	9,5
1993	2.876.642	9,7	129.375	9,8
1994	2.598.583	8,8	119.025	8,9
1995	2.289.583	7,6	106.083	8,1
1996	2.087.492	7,1	100.875	7,9
1997	1.584.492	5,3	79.333	6,1

Źródło: Welsh Assembly Government, *Unemployment. Annual seasonally adjusted claimant count data, Wales and UK (NS)*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=99> (15.01.2011).

ła się w latach 1996–1999, przy czym dynamika wzrostu dochodów w północno-wschodniej Anglii i Ulsteru była większa odpowiednio o 1,62% i 1,24%.

Naturalną konsekwencją wysokiego bezrobocia oraz zubożenia społeczeństwa walijskiego był wzrost przestępczości, która na przełomie lat 80. i 90. osiągnęła niespotykane dotychczas rozmiary. W 1989 r. w południowej Walii odnotowano więcej przypadków

obejmujący hrabstwa Northumberland, Tyne and Wear, County Durham i część North Yorkshire; Anglia Północno-Zachodnia (*North West England*) obejmujący hrabstwa Cheshire, Merseyside, Greater Manchester, Lancashire i Cumbria.

Tabela 3. Poziom dochodów ludności w regionach Wielkiej Brytanii w latach 1995–1999

<i>kraj/region</i>		<i>dochody na 1 mieszkańca (w GBP)</i>				
		<i>1995</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>
<i>Wielka Brytania</i>		8.665	9.217	9.816	10.230	10.613
<i>Anglia</i>	<i>North East England</i>	7.557	8.001	8.451	8.724	9.014
	<i>North West England</i>	7.989	8.484	9.013	9.371	9.706
	<i>Yorkshire and the Humber</i>	7.952	8.435	8.974	9.334	9.655
	<i>East Midlands</i>	8.071	8.534	9.069	9.409	9.678
	<i>West Midlands</i>	8.010	8.484	8.991	9.329	9.674
	<i>East of England</i>	9.247	9.840	10.477	10.919	11.340
	<i>London</i>	10.457	11.127	11.947	12.574	13.129
	<i>South East England</i>	9.671	10.406	11.208	11.784	12.245
	<i>South West England</i>	8.702	9.276	9.832	10.220	10.589
	<i>ogółem</i>	8.800	9.371	9.999	10.438	10.836
<i>Walia</i>		7.754	8.146	8.551	8.803	9.098
<i>Szkocja</i>		8.267	8.765	9.272	9.568	9.867
<i>Irlandia Północna</i>		7.549	7.951	8.345	8.633	8.971

Źródło: opracowanie własne na podstawie Welsh Assembly Government, *Gross disposable household income summary by UK country/English region (NS)*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=17741> (15.01.2011).

popęnienia przestępstw z użyciem przemocy fizycznej, przestępstw dokonanych na tle rabunkowym oraz aktów wandalizmu niż w całej Anglii. W środowiskach kryminalnych zaczęli przeważać recydywiści, którzy wywierali znaczący wpływ na eskalację i brutalizację działań przestępczych²⁵. Podjęte przez władze konserwatywne środki zaradcze (np. zwiększenie wydatków na wyposażenie jednostek policji, rozszerzenie zakresu kompetencji organów ścigania, tworzenie programów współpracy policji ze wspólnotami lokalnymi) nie przyniosły spodziewanych efektów, toteż jeszcze pod koniec XX w. Walia należała do regionów o najwyższym wskaźniku przestępczości w Wielkiej Brytanii.

²⁵ D. G. Evans, op. cit., s. 208–209.

Tabela 4. Liczba przestępstw popełnionych w Walii w latach 1980–1998

<i>forma przestępstwa</i>	<i>Rok</i>						
	<i>1980</i>	<i>1983</i>	<i>1986</i>	<i>1989</i>	<i>1992</i>	<i>1995</i>	<i>1998</i>
<i>przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu ludzkiemu</i>	5.069	5.963	7.100	10.218	13.097	13.219	32.099
<i>przestępstwa na tle seksualnym</i>	1.027	925	1.017	1.615	1.611	1.499	1.818
<i>rozboje</i>	307	306	390	386	670	790	853
<i>kradzieże z włamaniem</i>	32.340	40.213	45.273	39.013	64.901	56.325	41.941
<i>falszerstwa pieniędzy i dokumentów</i>	5.172	6.946	8.213	6.705	7.174	6.039	12.006
<i>akty wandalizmu</i>	18.781	23.866	28.874	36.690	55.642	49.864	56.066
<i>przestępstwa z użyciem narkotyków</i>	<i>b.d.</i>	287	386	419	694	1.522	9.749
<i>inne przestępstwa</i>	268	284	314	740	1.143	1.901	3.887

Źródło: opracowanie własne na podstawie Welsh Assembly Government, *Community Safety. Police Recorded Crime in Wales 1980–2009*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=10302> (15.01.2011).

Gwałtowny wzrost bezrobocia, powiązany z pogorszeniem warunków życia i zmniejszeniem poczucia bezpieczeństwa mieszkańców Walii, powodował narastanie niezadowolenia społecznego, które początkowo przejawiało się niemal wyłącznie w formie protestów pracowniczych. W latach 1979–1983 organizowano przede wszystkim „marsze pracy” (*marches for job*), których uczestnicy domagali się gwarancji w zakresie zatrudnienia lub zwiększenia świadczeń socjalnych dla osób pozostających bez pracy. Ponadto w latach 1981 i 1982 górnicy zatrudnieni w południowowalijskich kopalniach węgla kamiennego dwukrotnie informowali rząd konserwatywny o swojej gotowości podjęcia strajku generalnego, w przypadku kontynuowania polityki thatcherystowskiej²⁶. Ostatecznie jednak postulat przeprowadzenia

²⁶ Thatcherizm (*Thatcherism*) to nazwa myśli politycznej łączącej założenia liberalizmu ekonomicznego z konserwatywnym systemem wartości, realizowanej przez M. Thatcher w latach 1979–1990. Zob. szerzej: T. S. Ceran, *Thatcherizm jako doktryna społeczno-polityczna*, Toruń 2008.

powszechnej akcji protestacyjnej nie uzyskał jednoznacznego poparcia wszystkich organizacji wchodzących w skład regionalnego Kongresu Związków Zawodowych (*Trade Union Congress*), co uniemożliwiło jego skuteczną realizację. Najboleśniejszym ciosem dla górników była obojętna postawa przedstawicieli Związku Pracowników Transportu i Przemysłu (*Transport and General Workers' Union*) zrzeszającego w 1980 r. ponad 20% (118 tys.) spośród 580 tys. związkowców walijskich. „Nie ulegało wątpliwości, że wspólnota interesów świadcząca o istnieniu ‘klasy robotniczej’ należy do przeszłości. Również inicjatywy podejmowane przez ogólnokrajowe centrale związkowe oraz Partię Pracy spotykały się z nikłym odzewem, toteż coraz rzadziej powoływano się na walijskie tradycje robotnicze”²⁷. W tym kontekście odosobnione akcje protestacyjne prowadzone przez pracowników poszczególnych kopalni w południowej Walii nie mogły przynieść oczekiwanych efektów. Dopiero w marcu 1984 r. 10 spośród 28 kopalni przerwało jednocześnie pracę, w związku z wezwaniem do strajku powszechnego, wystosowanym do wszystkich pracowników przemysłu wydobywczego przez przewodniczącego Narodowego Związku Górników (*National Union of Mineworkers*, NUM) Arthura Scargilla²⁸. Stopniowo strajk rozszerzył się na kolejne kopalnie, a pod koniec 1984 r. czynna była jedynie Point of Ayr w północnej części Clwyd²⁹. Jednakże z obawy przed utratą poparcia społecznego, we wszystkich strajkujących kopalniach kontynuowano wydobywanie węgla na potrzeby walijskich gospodarstw domowych, a nawet niektórych zakładów pracy. W ten sposób uwidocznił się polityczny charakter protestu, przy pomocy którego NUM zamierzał nie tyle uzyskać gwarancję utrzymania dotych-

²⁷ G. A. Williams, *When Was Wales?*, London-New York-Ringwood-Markham-Auckland 1988, s. 298.

²⁸ Arthur Scargill (1938–) był przewodniczącym Narodowego Związku Górników w Yorkshire w latach 1982–2002; w 1996 r. założył Socjalistyczną Partię Pracy (*Socialist Labour Party*), którą obecnie kieruje.

²⁹ W podziale administracyjnym obowiązującym w latach 1974–1996 hrabstwo Clwyd obejmowało obszary wchodzące obecnie w skład hrabstw administracyjnych Debigshire, Flintshire, Wrexham i części Conwy.

czasowego poziomu zatrudnienia w górnictwie, co raczej doprowadzić do ustąpienia rządu. Z kolei przewodniczący państwowej korporacji Brytyjski Węgiel (*British Coal*)³⁰ Ian MacGregor³¹ dostrzegał w strajku dogodną okazję do osłabienia branżowych związków zawodowych. Jeszcze przed rozpoczęciem strajku, władze korporacji podjęły działania wyprzedzające, mające na celu wskazanie opinii publicznej kosztów utrzymania znacjonalizowanego górnictwa węglowego oraz pozyskanie związków zawodowych niepowiązanych bezpośrednio z radykalnymi działaczami związkowymi NUM. Zgromadzono również zapasy węgla na 2 lata, zwiększono jego import, a także zdywersyfikowano źródła energii na potrzeby przemysłu³². W konsekwencji, pomimo ugodowego stanowiska niektórych członków rządu, „Thatcher i MacGregor mogli sobie pozwolić, aby czekać tak długo, aż górnikom zabrakło ducha [walki]. Strajk ciągnął się prawie cały rok. Był to gorzki okres nieskutecznych protestów i coraz dotkliwiej odczuwanego ubóstwa”³³. Jednak jeszcze w lutym 1985 r., kiedy ponad połowa górników angielskich i szkockich zdecydowała się przystąpić do pracy, w kopalniach walijskich nadal strajkowało ok. 94% załóg. Co więcej, w południowej Walii poparcie społeczne dla protestujących górników utrzymywało się na najwyższym poziomie w skali całego kraju, nie tylko w szczytowej fazie strajku (w listopadzie 1984 r.) kiedy wynosiło 99,6%, ale również podczas ostatnich manifestacji w lutym i marcu 1985 r. osiągając odpo-

³⁰ Korporacja *British Coal* powstała w 1974 r. w wyniku przekształcenia Narodowego Zarządu Węglowego (*National Coal Board*), jako podmiot odpowiedzialny za zarządzanie państwowymi spółkami węglowymi; w 1994 r. została zastąpiona przez Węgiel Zjednoczonego Królestwa (*UK Coal*), a w 1997 r. sprywatyzowana.

³¹ Ian Kinloch MacGregor (1912–1998) był pracownikiem ministerstwa zaopatrzenia oraz ministerstwa produkcji lotniczej, a także członkiem brytyjskiej misji wojskowej w Ameryce Północnej w okresie II wojny światowej; po zakończeniu wojny zarządzał dużymi korporacjami przemysłowymi w Stanach Zjednoczonych (*American Metal Climax*) i Wielkiej Brytanii (*British Leyland*, *British Steel Corporation*, *National Coal Board*); był autorem programów prywatyzacji brytyjskiego przemysłu stalowego i górnictwa węglowego w latach 80.

³² Centrum im. A. Smitha, *Thatcheryzm. Analiza przypadku: strajk górników 1984–1985*, <http://www.smith.org.pl/pl/pages/display/111> (15.01.2011).

³³ J. Davies, op. cit., s. 659.

wiednio 98% i 93%. O skali emocji towarzyszących protestom świadczyło dokonane w listopadzie 1984 r. zabójstwo taksówkarza wiozącego łamistrajków do jednej z południowowalijskich kopalni³⁴. Z kolei w północnej części regionu, w której liczba zatrudnionych w górnictwie węglowym nie przekraczała 1 tys. osób, poparcie dla strajkujących wynosiło jesienią 1984 r. zaledwie 35%, tj. mniej niż we wszystkich pozostałych okręgach węglowych poza Leicestershire, Nottinghamshire i południowym Derbyshire.

Tabela 5. Poziom poparcia społecznego dla strajkujących górników w latach 1984–1985

okręg węglowy	liczba osób zatrudnionych w górnictwie	poziom poparcia (w %) w dniu strajku		
		19.11.1984 r.	14.02.1985 r.	1.03.1985 r.
<i>Kent</i>	3.000	95,9	73	65
<i>Lancashire</i>	6.500	61,5	49	38
<i>Leicestershire</i>	1.900	10,5	10	10
<i>Midlands</i>	19.000	32,3	15	23
<i>Nottinghamshire</i>	30.000	20,0	14	22
<i>Południowa Walia</i>	21.500	99,6	98	93
<i>Południowe Derbyshire</i>	3.000	11,0	11	11
<i>Północna Walia</i>	1.000	35,0	10	10
<i>Północne Derbyshire</i>	10.500	66,7	44	40
<i>Północny Wschód</i>	23.000	95,5	70	60
<i>Szkocja</i>	13.100	93,9	75	69
<i>Yorkshire</i>	56.000	97,3	90	83

Źródło: A. J. Richards, *Miners on Strike: Class Solidarity and Division in Britain*, Oxford 1996, s. 186–187.

Bierna postawa mieszkańców północnej Walii stanowiła jednak wyjątek na tle powszechnej manifestacji sympatii dla strajkujących górników. Deklaracje solidarności składali nie tylko przedstawiciele różnych grup zawodowych (m.in. pracownicy kamieniołomów

³⁴ Zob. szerzej: T. Jones, *Two miners charge with murder of taxi driver*, „The Times”, 1 XII 1984.

w Gwynned³⁵ oraz rolnicy z Ceredigion), lecz również nacjonaści z Partii Walii (*Plaid Cymru*)³⁶, a także wiele organizacji społecznych. Nawet Philip Weekes, zajmujący stanowisko dyrektora oddziału *British Coal* w południowej Walii uznał, że działania prowadzone przez państwową korporację węglową wywołują przerażające skutki. Jego zdaniem „byłoby o wiele lepiej (...) gdyby [I. MacGregor] pozostał w Ameryce”³⁷. Ta niezwykła jednomysłność niemal całej społeczności regionalnej została określona przez znanego polityka opozycyjnego Leightona Andrewsa³⁸ jako czynnik decydujący o „rozbudzeniu walijskiej tożsamości narodowej (...) ponad dotychczasowymi podziałami”³⁹. Pomimo tego, na ogólnokrajowej konferencji NUM w dniu 3 marca 1985 r. przedstawiciele walijskich związków zawodowych głosowali za zakończeniem strajku, który powodował obniżanie stopy życiowej rodzin górniczych, nie przynosząc równocześnie żadnych ustępstw ze strony rządu. W obliczu zdeterminowanej postawy M. Thatcher, zamierzającej kontynuować proces likwidacji nierentownych przedsiębiorstw państwowych nie licząc się ze stanowiskiem związków zawodowych, wszelkie formy protestu pracowniczego okazywały się nieskuteczne. Ponadto, stosowana przez władze krajowe „tatyka przeczekania”, która została wypróbowana na strajku górniczym, wskazywała na bezzasadność podejmowania w przy-

³⁵ W podziale administracyjnym obowiązującym w latach 1974–1996 hrabstwo Gwynned obejmowało obszary wchodzące obecnie w skład hrabstw administracyjnych Gwynned i części Conwy.

³⁶ Wprawdzie oficjalna nazwa *Plaid Cymru* brzmi „Narodowa Partia Walii” (*Plaid Genedlaethol Cymru*), lecz sama organizacja posługuje się najczęściej skrótowymi nazwami, tj. „Partia Walii” lub „Partia” (*Plaid*).

³⁷ J. Davies, op. cit., s. 660.

³⁸ Leighton Andrews (1957–) był liberalnym politykiem blisko współpracującym z konserwatywnym Sekretarzem Stanu ds. Walii Williamem Hague’em; współorganizował kampanię na rzecz dewolucji walijskiej w 1997 r.; od 1997 r. jest członkiem Partii Pracy, z ramienia której zajmował w Rządzie Walijskim stanowiska wiceministrów w resorcie mieszkalnictwa w 2007 r. oraz rekultywacji obszarów zurbanizowanych w latach 2007–2009, a od 2009 r. pełni obowiązki ministra ds. młodzieży, edukacji i kształcenia ustawicznego.

³⁹ J. Davies, op. cit., s. 660.

szłości analogicznych inicjatyw przez pozostałe grupy zawodowe. Z drugiej strony utrzymujące się wśród mieszkańców Walii niezadowolone, spowodowane stale pogarszającymi się warunkami życia, nie znajdując ujścia na płaszczyźnie stosunków pracowniczych, zaczynało przenosić się na inne sfery życia publicznego, powodując m.in. zwiększenie aktywności politycznej Walijszczyków.

Aż do lat 60. nacjonalizm walijski manifestował się niemal wyłącznie poprzez podkreślanie odrębności etnicznej, językowej i kulturowej. Jedyne ugrupowaniem politycznym domagającym się przyznania mieszkańcom regionu prawa do samostanowienia (w drodze stopniowego rozszerzania autonomii wewnętrznej) była *Plaid Cymru*, którą jednak postrzegano przede wszystkim jako „ruch odnowy kulturalnej, intelektualnej i moralnej”⁴⁰. W rezultacie Partia Walii cieszyła się niewielkim poparciem społecznym (oscylującym w latach 50. i 60. w granicach 5%⁴¹), a zdobycie przez nią pierwszego mandatu parlamentarnego w 1966 r. było raczej dziełem przypadku⁴², niż świadectwem zmieniających się preferencji wyborczych miejscowego elektoratu. Pozycję *Plaid Cymru* ugruntowało dopiero obsadzenie 2 spośród 36 mandatów „walijskich”⁴³ w lutym 1974 r., które stanowiło zapowiedź utrzymania przez Partię stałej reprezentacji w Parlamencie Westminsterskim⁴⁴. Odniesiony sukces umożliwił również zmarginalizowanie radykalnych organizacji nacjonalistycznych, które ze względu na wy-

⁴⁰ D. G. Evans, op. cit., s. 105.

⁴¹ W wyborach parlamentarnych po II wojnie światowej *Plaid Cymru* uzyskała poparcie 1,1% elektoratu w 1945 r., 1,2% w 1950 r., 0,7% w 1951 r., 3,1% w 1955 r., 5,2% w 1955 r., 4,8% w 1964 r., 4,3% w 1966 r. i 11,5% w 1970 r. – nie uzyskując żadnego mandatu. Zob. szerzej: B. Morgan, J. Connelly, op. cit., s. 11.

⁴² W wyborach uzupełniających do Parlamentu Westminsterskiego, które odbyły w lipcu 1966 r. w okręgu Carmarthen, zwyciężył przewodniczący *Plaid Cymru* Gwynfor Evans, pokonując kandydatów Partii Pracy, Partii Liberalnej i Partii Konserwatywnej.

⁴³ Liczba parlamentarzystów wybieranych w walijskich okręgach wyborczych zwiększyła się z 36 do 38 w 1983 r., a następnie do 40 w 1997 r.

⁴⁴ W kolejnych wyborach parlamentarnych przedstawiciele *Plaid Cymru* uzyskali 3 mandaty w październiku 1974 r., po 2 mandaty w latach 1979 i 1983, 3 mandaty w 1987 r., po 4 mandaty w latach 1992, 1997 i 2001 oraz po 3 mandaty w latach 2005 i 2010.

suwane żądania niepodległości Walii, były dotychczas identyfikowane z *Plaid Cymru*, pomimo posługiwania się odmiennymi (tzn. opartymi na przemocy) metodami działania. Wprawdzie najgroźniejsze z nich, tj. Ruch Obrony Walii (*Mudiad Amddiffyn Cymru*)⁴⁵ oraz Armia Wolnej Walii (*Byddin Rhyddid Cymru*)⁴⁶ zostały zlikwidowane w 1969 r., lecz „wkrótce zastąpiły je inne małe grupy o szumnych nazwach”⁴⁷, jak np. Synowie Glandowera⁴⁸ (*Meibion Glyndŵr*)⁴⁹ „specjalizujący się” w podpaleniach domów letniskowych należących do Anglików, a także Opiekunowie Walii (*Cadwyr Cymru*) czy Walijska Armia Republiki Robotniczej (*Welsh Army for the Workers Republic*) dokonujące czy-

⁴⁵ Ruch Obrony Walii powstał w 1963 r. z inicjatywy Owaina Williamsa, Johna A. Jonesa i Emyra L. Jonesa, jako wyraz protestu przeciwko zatopieniu doliny Afon Tryweryn w celu doprowadzenia wody do Liverpoolu. Członkowie Ruchu dokonali podpażeń urządzeń zapór wodnych w Llyn Celyn w 1963 r. i Clywedog w 1966 r., rurociągu dostarczającego wodę do Liverpoolu z jeziora Vyrnwy w 1967 r., rurociągu Helsby, urzędu podatkowego w Cardiff i siedziby Biura Walijskiego w 1968 r. oraz urzędu podatkowego w Chester w 1969 r., a także zamachów bombowych w Cathays Park w Cardiff w 1968 r., na komisariat policji i zamek w Caernarfon oraz dok Llanduno (w którym znajdował się jacht królewski *Britannia*) w 1969 r. Zob. szerzej: R. Clews, *To dream of freedom*, Talybont 1980.

⁴⁶ Armia Wolnej Walii została założona przez Williama J. Cayo-Evansa w 1963 r. jako organizacja dążąca do utworzenia niezależnej republiki walijskiej. Jej członkowie, ubrani w charakterystyczne uniformy, uczestniczyli m.in. w proteście przeciwko budowie zbiornika wodnego Llyn Celyn w 1965 r., marszu upamiętniającym 50. rocznicę powstania wielkanocnego w Dublinie w 1966 r., a także brali udział w akcji udzielania pomocy ofiarom tąpnięcia w Aberfan w 1966 r. Równoległe, przy pomocy materiałów wybuchowych pochodzących z arsenałów Irlandzkiej Armii Republikańskiej i dostarczonych przez separatystów baskijskich, Armia dokonała szeregu ataków bombowych na obiekty rządowe w Walii. Zob. szerzej: S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 301; M. Pittock, *Celtic identity and the British Image*, Manchester 1999, s. 111; G. Evans, *The Fight for Welsh Freedom*, Talybont 2006, s. 154.

⁴⁷ G. A. Williams, op. cit., s. 301.

⁴⁸ Owain Glyndŵr (ang.: Owen Glandower), żyjący w latach ok. 1359 – ok. 1416, był ostatnim władcą walijskim noszącym tytuł księcia Walii, w 1400 r. stanął na czele powstania przeciwko Anglikom.

⁴⁹ Organizacja Synowie Glandowera powstała w 1979 r. w celu obrony walijskiej kultury i języka. Jej członkowie w latach 1979–1994 dokonali podpażeń ok. 220 domów letniskowych. Zob. szerzej: BBC News, *MP's theory over cottage burnings*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/wales/4084013.stm (15.01.2011).

nów o charakterze bardziej chuligańskim niż przestępczym⁵⁰. Nie ulegało jednak wątpliwości, że nielegalne, niedysponujące dostatecznymi zasobami finansowymi i poparciem społecznym, organizacje skupiające radykalnych nacjonalistów walijskich (w przeciwieństwie do *Plaid Cymru*, działającej w ramach istniejącego porządku prawnego, posiadającej realistyczny program polityczny i możliwości prezentowania swoich postulatów na forum ogólnokrajowym), były skazane na zniknięcie ze sceny politycznej. Ostatecznie w drugiej połowie lat 70. Partia Walii stała się jedyną, autentyczną reprezentacją całego walijskiego ruchu narodowego, aczkolwiek nie było to równoznaczne z uzyskaniem legitymacji do występowania w charakterze przedstawiciela interesów wszystkich mieszkańców regionu. Poziom poparcia społecznego dla *Plaid Cymru* w wyborach parlamentarnych odbywających się w latach 1979–1997 nie przekraczał bowiem 10%, co sytuowało tę organizację pod względem liczby uzyskanych głosów i otrzymanych mandatów odpowiednio na 4 i 3 miejscu.

Tabela 6. Wyniki wyborów parlamentarnych w Walii w latach 1979–1997

<i>partia polityczna</i>			1979	1983	1987	1992	1997
<i>Partia Pracy</i>	liczba głosów	w tys.	768,5	603,9	765,2	865,7	886,9
		w %	47,0	37,5	45,1	49,5	54,7
	liczba mandatów		21	20	24	27	34
<i>Partia Liberalna*</i>	liczba głosów	w tys.	173,5	373,4	304,2	217,5	200,0
		w %	10,6	23,2	17,9	12,4	12,3
	liczba mandatów		1	2	3	1	2
<i>Partia Konserwatywna</i>	liczba głosów	w tys.	526,3	499,3	501,3	499,7	317,1
		w %	32,2	31,0	29,5	28,6	19,6
	liczba mandatów		11	14	8	6	0
<i>Plaid Cymru</i>	liczba głosów	w tys.	132,5	125,3	123,6	154,9	161,0
		w %	8,1	7,8	7,3	8,9	9,9
	liczba mandatów		2	2	3	4	4

Źródło: B. Morgan, J. Connelly, *UK Election Statistics: 1945–2000*, „House of Commons Research Papers”, London, 2001, No. 1 (37), s. 11.

⁵⁰ Zob. szerzej: J. Humphries, *Freedom Fighters: Wales' forgotten war 1963–1993*, Cardiff 2008.

Monopolizacja walijskiego ruchu narodowego przez *Plaid Cymru* powodowała, że w strukturach tego ugrupowania znaleźli się nie tylko zwolennicy ograniczonej autonomii regionu w ramach państwa brytyjskiego, lecz również orędownicy koncepcji federalistycznych, a nawet pełnej suwerenności Walii. Odmienność postulowanych rozwiązań w zakresie ukształtowania relacji z władzami krajowymi (świadcząca o głębokich podziałach kulturowych, społecznych i ekonomicznych pomiędzy poszczególnymi częściami regionu), uniemożliwiała wytworzenie spójnej ideologii narodowej, która stanowiłaby czynnik integrujący mieszkańców Walii na płaszczyźnie politycznej, w takim stopniu jak miało to miejsce w Irlandii Północnej i Szkocji. „Nacjonalizm walijski rozwijał się w sposób [zasadniczo] pokojowy i ewolucyjny. Jego odmienność od nacjonalizmu irlandzkiego uwidoczniła się pod koniec lat 70., kiedy mieszkańcy Walii (w tym również ci, którzy popierali *Plaid Cymru*) próbowali raczej zwrócić na siebie uwagę rządu w Londynie, sygnalizując potrzebę wprowadzenia nowoczesnych technologii, zwiększenia inwestycji krajowych itp., a nie rzucając się w niebezpieczne odmęty izolacjonizmu. W każdej sferze życia zacieśnienie kontaktów [z władzami centralnymi] oznaczało wzmocnienie regionu, podczas gdy izolacja prowadziłyby do jego osłabienia. Równocześnie walijska tożsamość narodowa, w przeciwieństwie do szkockiej, (...) koncentrowała się głównie wokół kwestii ochrony kultury, języka i tradycyjnego stylu życia, niż podkreślanii odrębności instytucjonalnej od Anglii. W efekcie nacjonalizm walijski był mniej agresywny (...), niesprawiający poważniejszych kłopotów, lecz tym samym łatwiejszy do zignorowania”⁵¹. Istniejący stan rzeczy wynikał przede wszystkim z biernej postawy Partii Walii, która jako jedyne regionalne ugrupowanie nacjonalistyczne posiadające swoich przedstawicieli w Parlamencie Westminsterskim, wołała angażować się w przedsięwzięcia mające na celu ochronę i rozwój kultury narodowej (np. kampanię na rzecz utworzenia wa-

⁵¹ K. O. Morgan, *Rebirth of a Nation. A History of Modern Wales*, Oxford-New York 1998, s. 414-415.

lijskojęzycznego kanału telewizyjnego S4/C w latach 1979–1982⁵²), niż kształtowanie formalnych podstaw autonomii regionalnej. Było to zresztą zgodne z wizją działalności tego ugrupowania, nakreśloną przez jego wieloletniego przewodniczącego i jednego z głównych ideologów Gwynfora Evansa⁵³, który postrzegał *Plaid Cymru* jako „coś więcej niż partia i coś więcej niż ruch [społeczny]. (...) Partia była przedstawiana jako wspólnota, wielka rodzina, która stanowiła jakby model dla przyszłych, radykalnie zmienionych stosunków społecznych mających panować w nowej Walii”⁵⁴. A ponieważ największe znaczenie miało dla niej pielęgnowanie rodzimej kultury, języka i stylu życia, toteż problem autonomii (albo suwerenności) regionu był traktowany jedynie jako pochodna dążenia do utrzymania tożsamości narodowej. W ocenie nacjonalistów walijskich, dopiero zagwarantowanie trwałości warunków umożliwiających swobodny rozwój narodu na płaszczyźnie kulturowej, stanowiłoby podstawę do wysunięcia żądania w przedmiocie przyznania wspólnotie regionalnej ograniczonego lub pełnego prawa do samostanowienia.

O ile *Plaid Cymru* postrzegała przyznanie autonomii wewnętrznej przede wszystkim w kategoriach mitycznych (jako swoistą nagrodę za zachowanie odrębności etnicznej, kulturowej i językowej narodu walijskiego), o tyle dla pozostałych partii działających na obszarze Walii problem przesunięcia niektórych kompetencji władz krajowych na szczebel regionalny jawił się wyłącznie jako zagadnienie polityczne. Kwestia ta miała szczególne znaczenie dla *Labour Party*, która w miarę narastania negatywnych zjawisk ekonomiczno-społecznych w regionie (zwiększenia bezrobocia, ubożenia ludności, wzrostu przestępczości), coraz częściej podnosiła w swoich programach politycz-

⁵² Zob. szerzej: R. G. Evans, *For the Sake of Wales*, Cardiff 2001, s. 241.

⁵³ Richard Gwynfor Evans (1912–2005) był prawnikiem, pisarzem i politykiem walijskim, pełnił funkcję przewodniczącego *Plaid Cymru* w latach 1945–1981 i zasiadał z ramienia tego ugrupowania w Parlamencie Westminsterskim w latach 1966–1970 i 1974–1979.

⁵⁴ K. Jaskułowski, *Mityczne przestrzenie nacjonalizmu. Historia i mit w walijskiej ideologii narodowej*, Toruń 2003, s. 180.

nych postulat przyznania mieszkańcom Walii uprawnień w zakresie samodzielnego rozwiązywania swoich problemów. Po odrzuceniu rządowego (tj. laburzystowskiego) projektu dewolucji w pierwszym referendum dewolucyjnym w marcu 1979 r. przez zdecydowaną większość elektoratu walijskiego⁵⁵, Partia Pracy trwała aż do 1987 r. w „pełnym zakłopotania milczeniu” (*embarrassed silence*) starając się zorientować, na jakie poparcie społeczne może liczyć w przypadku ponownego wysunięcia podobnego projektu. Na początku lat 80. laburzyści doszli do wniosku, że „niepokój ludności walijskiej budzi głównie nierównomierne usuwanie skutków recesji gospodarczej (...) w poszczególnych częściach kraju, czemu można byłoby zapobiec wdrażając Alternatywną Strategię Ekonomiczną [*Alternative Economic Strategy*]⁵⁶, zakładającą zwiększenie poziomu interwencjonizmu państwowego w sferę gospodarczą oraz wprowadzenie ograniczeń ilościowych w imporcie artykułów przemysłowych (w celu ochrony przemysłu krajowego)⁵⁷. W rezultacie działania Partii Pracy zostały początkowo ukierunkowane na wzmocnienie uprawnień decyzyjnych Walijskiej Agencji Rozwoju (*Welsh Development Agency*)⁵⁸ oraz utworzenie instytucji koordynującej planowanie przestrzenne w regionie. W treści programu „Nowa nadzieja dla Brytanii” (*The New Hope for Britain*), opublikowanym przez Partię Pracy w 1983 r., postulat utworzenia przedstawicielskich władz regionalnych został ograniczony wyłącznie do Szkocji, której „mieszkańcy opowiedzieli się w referendum oraz (...) w wyborach parlamentarnych

⁵⁵ Por. rozdział II.

⁵⁶ A. Jones, *Wales* [w:] G. Kaufman (ed.), *Renewal: Labour's Britain in the 1980's*, Harmondsworth 1983, s. 149–150.

⁵⁷ Zob. szerzej: T. Benn, *Arguments for Socialism*, Harmondsworth 1980; A. Glyn, J. Harrison, *The British Economic Disaster*, London 1980; S. Aronovitch, *The Road from Thatcherism*, London 1981; F. Cripps, T. Ward, *Road to Recovery*, „New Socialist”, London, 1982, Nr 6, s. 22–25;

⁵⁸ Walijska Agencja Rozwoju została utworzona w 1976 r. w celu wspierania rozwoju gospodarczego i inwestycji w regionie; w 2006 r. jej kompetencje zostały przekazane Ministerstwu Gospodarki i Transportu w Rządzie Walijskim.

[w 1979 r.]⁵⁹ za wdrożeniem dewolucji”⁶⁰. Natomiast społeczeństwu walijskiemu, które jednoznacznie opowiedziało się przeciwko powołaniu zgromadzenia parlamentarnego, proponowano (w zamian) rozszerzenie uprawnień przysługujących samorządowi lokalnemu. Przekonanie o niechęci Walijszczyków do zmiany statusu politycznego regionu umocniło się w *Labour Party* po zastąpieniu na stanowisku przewodniczącego tego ugrupowania Michaela Foota⁶¹ przez Neila Kinnocka⁶² w 1983 r. Nowe kierownictwo partyjne wychodziło bowiem z założenia, że rozluźnienie powiązań między Anglią i Walią „spowodowałyby pojawienie się nowych podziałów wewnątrz brytyjskiej klasy robotniczej, a poza tym (...) wierzono, że walijskie problemy ekonomiczne i społeczne nie mają charakteru wyjątkowego i powinny być rozwiązywane równomiernie we wszystkich częściach Zjednoczonego Królestwa, poprzez zalecaną przez laburzystów ‘właściwą’ narodową politykę gospodarczą, sterowaną z Westminsteru”⁶³. Naturalną konsekwencją tego przekonania było umieszczenie w programie „Brytania odniesie sukces z Laburzystami” (*Britain will win with Labours*), opublikowanym przed wyborami parlamentarnymi w 1987 r., propozycji analogicznych do rozwiązań postulowanych 4 lata wcześniej. W treści tego dokumentu przedstawiono projekt reformy dewolucyjnej ograniczonej do powołania Zgromadzenia Szkockiego (*Scottish Assembly*) wyposażonego w uprawnienia stanowiące

⁵⁹ W referendum dewolucyjnym 1 marca 1979 r. mieszkańcy Szkocji poparli rządowy (tj. laburzystowski) projekt utworzenia Zgromadzenia Szkockiego większością 51,6% głosów. Natomiast w wyborach parlamentarnych 3 maja 1979 r. Szkoci opowiedzieli się w 41,5% za Partią Pracy, w 31,4% za Partią Konserwatywną, w 17,3% za Szkocką Partią Narodową (*Scottish National Party*) oraz w 9% za Partią Liberalną. Zob. szerzej: B. Morgan, J. Connelly, op. cit., s. 12.

⁶⁰ Labour Party, *The New Hope for Britain*, London 1983, s. 33.

⁶¹ Michael Mackintosh Foot (1913–2010) był politykiem Partii Pracy, której przewodniczył w latach 1980–1983; był sekretarzem stanu ds. zatrudnienia w latach 1974–1976 i Lordem Przewodniczącym w Radzie w latach 1976–1979.

⁶² Neil Gordon Kinnock (1942–) jest politykiem Partii Pracy, której przewodniczył w latach 1983–1992.

⁶³ P. Dorey, *The Labour Party and Constitutional Reform. A History of Constitutional Conservatism*, Basingstoke-New York 2008, s. 261–262.

w zakresie rozwoju gospodarki regionalnej, mieszkalnictwa, służby zdrowia, edukacji i nadzoru nad samorządem lokalnym. Równolegle wskazywano na potrzebę przekształcenia Walijskiej Agencji Rozwoju w posiadającą rozległe kompetencje merytoryczne i stałe źródło finansowania Walijską Radę Planowania Gospodarczego (*Wales Economic Planning Council*), a także powołanie Walijskiej Rady Nauk Humanistycznych (*Arts Council for Wales*) prowadzącej działania ukierunkowane na zachowanie i rozwój języka narodowego⁶⁴. Nie było natomiast mowy o utworzeniu organu stanowiącego lub przynajmniej wykonawczego (w stosunku do decyzji podejmowanych przez władze krajowe) na poziomie regionalnym. Mogło się zatem wydawać, że koncepcja objęcia Walii przyszłą reformą dewolucyjną została przez laburzystów ostatecznie zarzucona.

W wyborach do Parlamentu Westminsterskiego w 1987 r. liczba głosów oddanych na laburzystów wzrosła w porównaniu z poprzednimi wyborami o 3,2% co umożliwiło im zwiększenie liczby mandatów z 209 do 229. Największy sukces Partia Pracy odniosła w okręgach walijskich i szkockich, w których poziom jej poparcia w porównaniu z 1983 r. zwiększył się odpowiednio o 7,6% i 7,4%, a łączna liczba zdobytych przez nich mandatów wzrosła z 61 do 74⁶⁵. „W ‘nowej’, silnej partii (...) dominowali politycy ze Szkocji, z Walii i z północy Anglii”⁶⁶, domagający się reorientacji dotychczasowej polityki laburzystowskiej wobec kwestii decentralizacji regionalnej. W kierownictwie *Labour Party* zaczął przeważać pogląd, że „malejące zainteresowanie ogólnie kształtowaną doktryną socjalistyczną, zmusza (...) do otwarcia na [autentyczny] socjalizm, bazujący na oddolnych sygnałach (...), w którym rola polityków ogranicza się do dostarczenia społeczeństwu narzędzi służących poprawie warunków bytowych”⁶⁷. Odrzucenie założenia bezwzględnej nadrzędności

⁶⁴ Labour Party, *Britain will win with Labours*, London 1987, s. 11.

⁶⁵ B. Morgan, J. Connelly, op. cit., s. 11–12.

⁶⁶ N. Davies, *Wyspy*, Kraków 2003, s. 807.

⁶⁷ R. Davies, *Devolution: A Process not an Event*, Cardiff 1999, s. 4–6.

interesów państwowych nad interesami wspólnot lokalnych i regionalnych (na rzecz poszukiwania możliwości jednoczesnej realizacji tych interesów), spowodowało ożywienie wewnątrzpartyjnego nurtu dewolucyjnego, który dotychczas nie posiadał odpowiednich warunków rozwoju. Akcentując konieczność ukierunkowania działalności władz krajowych na aktywizację poszczególnych grup społecznych zamieszkujących Wielką Brytanię, laburzyści paradoksalnie nawoływali do realizacji thatcherystowskiej wizji „wolnego społeczeństwa”, w której interwencjonizm państwowy w stosunkach społeczno-ekonomicznych i politycznych powinien ograniczać się do niezbędnego minimum. Równocześnie Partia Pracy krytykowała stosowaną przez rządy M. Thatcher i Johna Majora praktykę przekazywania kompetencji instytucji publicznych na rzecz organizacji pozarządowych, wskazując na negatywne aspekty quangokracji⁶⁸, a zwłaszcza „rozkwit ‘patronatów’, korupcję, nepotyzm oraz ‘deficyt demokracji’ w polityce brytyjskiej na szczeblu lokalnym i regionalnym”⁶⁹. W przeciwieństwie do konserwatywnej koncepcji stymulowania aktywności obywatelskiej w wymiarze indywidualnym, *Labour Party* postulowała instytucjonalne i finansowe wzmocnienie samorządów lokalnych oraz utworzenie regionalnych struktur administracyjnych o charakterze przedstawicielskim.

Pomimo formalnej zmiany stosunku Partii Pracy do kwestii dewolucji walijskiej, niektórzy członkowie kierownictwa tego ugrupowania (na czele z N. Kinnockiem) nadal wyrażali wątpliwości odnośnie zasadności utworzenia zgromadzenia parlamentarnego w Walii. Odzwierciedleniem ścierania się wpływów zwolenników i przeciwników tego rozwiązania była kompromisowa formuła, zaprezentowana w programie „Czas przywrócić [normalne] funkcjonowanie Brytanii” (*It's Time to Get Britain Working Again*), opublikowanego przed wyborami do Parlamentu Westminsterskiego w 1992 r. W treści tego

⁶⁸ Quangokracja (*Quangocracy*) jest pejoratywnym określeniem nadmiernego znaczenia organizacji pozarządowych (*quangos*) w życiu publicznym.

⁶⁹ P. Dorey, op. cit., s. 263.

dokumentu podkreślono znaczenie przyszłego Parlamentu Szkockiego (*Scottish Parliament*) dla budowy konkurencyjnej gospodarki regionalnej, a także „ważną [aczkolwiek bliżej niesprecyzowaną] rolę gospodarczą Zgromadzenia Walijskiego [*Welsh Assembly*]”⁷⁰. Deklaracja ta stanowiła wprawdzie zapowiedź utworzenia „parlamentu” regionalnego w Walii, ale równocześnie pozostawiała otwartą kwestię zakresu kompetencji stanowiących (tj. realnej władzy) tego organu. Sytuacja uległa zmianie po objęciu stanowiska przewodniczącego *Labour Party* w lipcu 1992 r. przez Johna Smitha⁷¹, uchodzącego za entuzjastę reformy dewolucyjnej. Nowe kierownictwo partyjne „uznając dewolucję za ‘niedokończone zadanie’ laburzystów, (...) zapowiedziało przyjęcie w stosunku do Walii tych samych założeń, które leżały u podstaw postulatu powołania Parlamentu Szkockiego”⁷². W efekcie wewnątrz Partii Pracy została utworzona specjalna komisja zajmująca się gromadzeniem i analizowaniem opinii mieszkańców Walii dotyczących powołania wybieralnego *Welsh Assembly* oraz ustaleniem, dostosowanego do oczekiwań społecznych, zakresu uprawnień tego organu. Komisja kontynuowała swoje prace również po śmierci J. Smitha w maju 1994 r., kiedy przywódcą *Labour Party* został Tony Blair, który jednak „nigdy nie wykazywał poważniejszego zainteresowania dewolucją, (...) uważając doktrynę wypracowaną przez Johna Smitha [w odniesieniu do tej kwestii], za jedną z najmniej satysfakcjonujących części jego spuścizny”⁷³. Brak osobistego zaangażowania T. Blaira w działania na rzecz rozszerzenia kompetencji przyszłego Zgromadzenia Walijskiego wywarł decydujący wpływ

⁷⁰ Labour Party, *It's Time to Get Britain Working Again*, London 1992, s. 18.

⁷¹ John Smith (1938–1994) był politykiem Partii Pracy, z ramienia której zajmował stanowisko sekretarza stanu ds. handlu w latach 1978–1979 i której przewodniczył w latach 1992–1994.

⁷² K. Morgan, G. Mungham, *Unfinished Business: Labour's Devolution Policy* [w:] J. B. Jones, D. Balsom (eds), *The Road to the National Assembly for Wales*, Cardiff 2000, s. 35.

⁷³ P. Anderson, N. Mann, *Safety First: The Making of New Labour*, London 1997, s. 283.

na sposób oceny wniosków sformułowanych w raporcie końcowym z prac komisji. Ostatecznie kierownictwo Partii Pracy, rezygnując z postulatu przyznania *Welsh Assembly* uprawnień analogicznych do Parlamentu Szkockiego, sformułowało ostrożną koncepcję „administracyjnego modelu dewolucji”, w którym rola legislatywy regionalnej ograniczałaby się jedynie do wydawania aktów wykonawczych w stosunku do prawa krajowego. Zgodnie z zapowiedzą zawartą w treści (opublikowanego przed wyborami parlamentarnymi w 1997 r.) programu „Nowi Laburzyści: Ponieważ Brytania zasługuje na coś lepszego” (*New Labours: Because Britain Deserves Better*), realizacja tego projektu miała nastąpić podczas pierwszego roku działalności nowego parlamentu, pod warunkiem uzyskania akceptacji społeczności regionalnej wyrażonej w referendum⁷⁴.

Dokonująca się wewnątrz *Labour Party* ewolucja poglądów dotyczących zasadności rozciągnięcia reformy dewolucyjnej na obszar Walii oraz późniejsza dyskusja w sprawie przyznania uprawnień stanowiących regionalnemu zgromadzeniu parlamentarnemu, znacząco odbiegała od konsekwentnie wysuwanych *in corpore* przez Partię Liberalną (działającą od 1988 r. jako Liberalni Demokraci) postulatów wdrożenia szerokiej (quasi-federacyjnej) formuły decentralizacji regionalnej w Szkocji, Walii i Anglii. W kolejnych programach politycznych, opublikowanych w toku kampanii wyborczych do Parlamentu Westminsterskiego w latach 1979–1997, liberałowie domagali się ustanowienia *Welsh Assembly* „wyposażonego w kompetencje stanowiące, wykonawcze i fiskalne”⁷⁵. Równocześnie przyznawali, że ponieważ tendencje odśrodkowe występują w Walii w znacznie mniejszym stopniu niż w Anglii, zatem zakres i dynamika realizacji procesów dewolucyjnych powinny odzwierciedlać potrzeby i oczekiwania danej społeczności regionalnej⁷⁶. Ich zdaniem najlepszym

⁷⁴ Zob. szerzej: Labour Party, *New Labours: Because Britain Deserves Better*, London 1997, s. 32.

⁷⁵ Liberal Party, *The Real Fight is for Britain*, London 1979, s. 6.

⁷⁶ I. Dale (ed.), *Liberal Party General Elections Manifestos 1900–1997*, London-

rozwiązaniem byłaby „stopniowa procedura rozpoczynająca się powołaniem Szkockiego Zgromadzenia Prawodawczego [*Scottish Legislative Assembly*] z szerokimi uprawnieniami do zarządzania sprawami regionalnymi. Po ustaleniu ogólnych założeń reformy dewolucyjnej obowiązujących w całym kraju (...), zostanie utworzone Zgromadzenie Walijskie [*Welsh Senedd*], którego zakres kompetencji i odpowiedzialności zostanie określony w odrębnej ustawie”⁷⁷ z zastrzeżeniem, że docelowo będą one analogiczne do przyznanych legislatywie szkockiej. Prezentowana przez *Liberal Party* (a następnie *Liberal Democrats*) wizja parlamentu regionalnego była jednak mało przekonująca, przede wszystkim ze względu na niewielkie poparcie społeczne „trzeciej partii”⁷⁸ w porównaniu z dwoma głównymi ugrupowaniami brytyjskiej sceny politycznej. O ile bowiem jeszcze w wyborach parlamentarnych w 1983 r. liberałowie otrzymali w skali całego kraju 25,4% głosów (tj. zaledwie 2,2% mniej niż laburzyści), to już w latach 1987 i 1992 liczba osób opowiadających się za tym stronnictwem zmniejszyła się odpowiednio do 22,6% i 17,8%. Nawet podczas kolejnych wyborów, które przyniosły spektakularny sukces Partii Pracy i unaocznili wzrost popularności nacjonalistów szkockich i walijskich, poparcie społeczne dla liberałów zmalało do 16,8%. Tendencja spadkowa była szczególnie widoczna w Szkocji i Walii, gdzie liczba osób głosujących na „trzecią partię” w latach 1983–1997 zmniejszyła się odpowiednio o 11,5% i 10,9%⁷⁹. W rezultacie do Parlamentu Westminsterskiego było wybieranych z okręgów walijskich zaledwie 1, 2 lub 3 liberałów, którzy nie posiadali możliwości wywierania efektywnego wpływu nie tylko na politykę prowadzoną przez rząd brytyjski, ale nawet na kierunki aktywności swojego klubu par-

New York 2000, s. 226.

⁷⁷ Ibid., s. 240.

⁷⁸ Trzecia partia (*third party*) jest określeniem ugrupowania, które w stosunku do dwóch głównych partii politycznych znajduje się na trzecim (niekiedy nawet dalszym) miejscu pod względem poparcia społecznego, liczby członków, daty powstania itp.; w Wielkiej Brytanii tradycyjnie odnosi się do Liberalnych Demokratów.

⁷⁹ B. Morgan, J. Connelly, op. cit., s. 8–13.

lamentarnego (którego wielkość w latach 1979–1997 wahała się od 11 do 46 osób).

Zdecydowane stanowisko w kwestii reformy dewolucyjnej zajmowali również konserwatyści. W „Programie Partii Konserwatywnej w wyborach parlamentarnych w 1979 r.” (*1979 Conservative Party General Election Manifesto*), który ukazał się bezpośrednio po fiasku pierwszego referendum w sprawie utworzenia regionalnych zgromadzeń parlamentarnych w Szkocji i Walii, deklarowano wprawdzie zamiar podjęcia dyskusji o formie zarządzania sprawami szkockimi, natomiast ludności walijskiej oferowano jedynie „przedstawienie propozycji usprawnienia parlamentarnej kontroli administracji”⁸⁰. Laburzystowskie *embarrassed silence* przed wyborami do Parlamentu Westminsterskiego w latach 1983 i 1987 umożliwiło konserwatystom pominięcie sprawy decentralizacji regionalnej milczeniem. Jedynie w programach publikowanych na obszarze Walii wskazywano, że „po odrzuceniu (...) przedstawionego przez rząd laburzystowski projektu dewolucji, zamierzamy (...) rozszerzyć kompetencje Biura Walijskiego [*Welsh Office*]⁸¹ i zwiększyć zakres kontroli parlamentarnej nad tym urzędem. Uważamy, że walijskim interesom będzie najlepiej służyła obecność sekretarza stanu ds. Walii [*Secretary of State for Wales*] w gabinecie brytyjskim, gdzie zapadają decyzje dotyczące całego Zjednoczonego Królestwa. Dlatego jesteśmy przeciwni wysuwanemu przez Sojusz [Partii Liberalnej i Partii Socjaldemokratycznej] żądaniu utworzenia samodzielnego rządu walijskiego”⁸². Antydewolucyjna retoryka stosowana przez M. Thatcher uległa złagodzeniu po objęciu stanowiska przewodniczącego *Conservative Party* przez J. Majora. W programie „Najlepsza przyszłość Brytanii” (*The Best Future for Britain*) opublikowanym w toku kampanii wy-

⁸⁰ The Conservative Party, *1979...*, op. cit., s. 13.

⁸¹ Biuro Walijskie powstało w 1964 r. jako urząd pomocniczy sekretarza stanu ds. Walii; w 1999 r. jego kompetencje zostały podzielone między Biuro ds. Walii (*Wales Office*) oraz Walijskie Narodowe Zgromadzenie (*National Assembly for Wales*).

⁸² The Conservative Party, *Conservative Manifesto for Wales 1983*, Cardiff 1983, s. 10.

borczej w 1992 r., konserwatyści zanegowali „kosztowne projekty laburzystów i liberałów, które (...) prowadzą do nasilenia separatyzmów, (...) pogłębienia różnic dzielących poszczególne części kraju, odebrania Szkocji i Walii należnych im miejsc w Zjednoczonym Królestwie”⁸³. Jednak równocześnie zaproponowali utworzenie przy sekretarzu stanu ds. Walii zespołów doradczych zajmujących się określaniem kierunków rozwoju gospodarczego i planowania przestrzennego a szczeblu regionalnym, a także przekazanie określonych uprawnień decyzyjnych samorządom lokalnym. Ponadto przy *Welsh Office* miała powstać Rada Języka Walijskiego (*Welsh Language Board*) odpowiedzialna za utrzymanie i rozwój *cymraeg*⁸⁴. To niewielkie rozdrobnienie kompetencji przysługujących „walijskiemu” resortowi rządu krajowego zostało eufemistycznie określone w regionalnym programie wyborczym. „Najlepsza przyszłość Walii” (*The Best Future for Wales*) mianem „dewolucji władzy i odpowiedzialności na rzecz wspólnot lokalnych, wynikającej z polityki prowadzonej (...) w wielu sferach życia publicznego”⁸⁵. Stanowisko *Conservative Party* nie zmieniło się również w następnych latach, pomimo wyraźnego wzrostu zainteresowania mieszkańców całego „obrzeża celtyckiego” (*Celtic fringe*)⁸⁶ projektami dewolucyjnymi wysuwanymi przez Partię Pracy i Liberalnych Demokratów. Podczas kampanii poprzedzającej wybory do Parlamentu Westminsterskiego w 1997 r. został

⁸³ The Conservative Party, *The Best Future for Britain*, London 1992, s. 47.

⁸⁴ *Cymraeg* lub *gymraeg* jest językiem celtyckim grupy brytańskiej, używanym przez 611 tys. (tj. 21,7%) mieszkańców Walii (wg ostatnich badań przeprowadzonych w 2004 r.), posiadającym status języka urzędowego od 1993 r. Zob. szerzej: Welsh Language Board, *2004 Welsh Language Use Survey*, Cardiff 2006.

⁸⁵ The Conservative Party, *The Best Future for Wales*, Cardiff 1992, s. 4.

⁸⁶ Termin *Celtic fringe* pojawił się w epoce późnowiktoriańskiej jako określenie Bretanii, Kornwalii, Walii, Irlandii i Szkocji, tj. obszarów zamieszkałych w przeważającej części przez ludność pochodzenia celtyckiego. Zob. szerzej: T. Heyck, *A History of the Peoples of the British Isles: From 1870 to Present*, London 2002, s. 43. Obecnie pojęcie to stosuje się najczęściej w odniesieniu do Szkocji, Walii i Irlandii Północnej, tj. krain „celtyckich” leżących w granicach Wielkiej Brytanii, na których została wdrożona reforma dewolucyjna.

opublikowany program „Możesz być pewien [swojej przyszłości] tylko z Konserwatystami” (*You can only be sure with the Conservatives*), w którym podkreślono konieczność utrzymania unii „czterech narodów” (tj. angielskiego, szkockiego, walijskiego i irlandzkiego) będącej gwarancją stabilności politycznej państwa. Zamiast ustanawiania regionalnych zgromadzeń parlamentarnych, konserwatyści proponowali „przyznanie Wielkiemu Komitetowi Szkockiemu [*Scottish Grand Committee*] i Wielkiemu Komitetowi Walijskiemu [*Welsh Grand Committee*]⁸⁷ nowych uprawnień, polegających na możliwości przedstawiania i prowadzenia dyskusji [na forum parlamentu] za pośrednictwem członków rządu projektów aktów dotyczących Szkocji i Walii. (...) W późniejszym terminie, na tych samych zasadach, zostaną rozszerzone dotychczasowe kompetencje Wielkiego Komitetu Irlandii Północnej [*Northern Ireland Grand Committee*]⁸⁸. Również w regionalnym programie wyborczym „Szansa [rozwoju] i pomyślność Walii” (*Opportunity and Prosperity for Wales*) wskazywano, że utworzenie legislatury regionalnej zapoczątkuje proces rozluźniania powiązań politycznych, ekonomicznych i społecznych, wytworzonych ewolucyjnie w ramach jednego organizmu państwowego. „Radykalne zmiany spowodowałyby zakłócenie równowagi politycznej, wypracowanej konstytucyjnymi metodami przez kolejne generacje naszych poprzedników. Aby ją zachować (...) powinniśmy raczej kontynuować ewolucję, a nie wszczynać rewolucję⁸⁹. Wysuwany przez *Labour Party* i *Liberal Democrats* postulat emancypacji wszystkich krain *Celtic fringe* budził obawy konserwatystów nie tyle ze względu na ryzyko przekształcenia Wielkiej Brytanii w państwo

⁸⁷ Wielki Komitet Szkocki, Wielki Komitet Walijski i Wielki Komitet Irlandii Północnej są stałymi komisjami Izby Gmin, zreszającymi wszystkich parlamentarzystów wybranych odpowiednio w okręgach szkockich, walijskich i północnoirlandzkich, bez względu na ich przynależność partyjną.

⁸⁸ The Conservative Party, *You can only be sure with the Conservatives*, London 1997, s. 50.

⁸⁹ The Conservative Party, *Opportunity and Prosperity for Wales*, Cardiff 1997, s. 53.

federalne, co raczej z powodu rozbudzenia (w Szkocji i Irlandii Północnej) lub wręcz inicjowania (w Walii) nacjonalizmów regionalnych w wymiarze politycznym, których skutki oddziaływania były trudne do przewidzenia. W najczarniejszych scenariuszach kreślonych przez Partię Konserwatywną dewolucja oznaczała wstęp do całkowitej dezintegracji struktury państwowej, której efektem byłyby marginalizacja znaczenia „czterech narodów” w Europie i na świecie.

Kwestia utworzenia regionalnego zgromadzenia parlamentarnego i zakresu jego kompetencji była także przedmiotem zainteresowania pozostałych partii politycznych, działających w latach 1979–1997 na obszarze Walii⁹⁰. Ponieważ jednak liczba głosów oddanych na te ugrupowania (oraz na kandydatów niezależnych) w kolejnych wyborach parlamentarnych wahała się od 0,2% do 3,4% (tj. poniżej progu zapewniającego uzyskanie mandatu)⁹¹, toteż składane przez nie deklaracje wyborcze nie miały najmniejszych szans realizacji. W tym kontekście oświadczenia kierownictwa Walijskiej Partii Zielonych (*Green Wales Party*)⁹² o „konieczności stworzenia władz regional-

⁹⁰ Były to Komunistyczna Partia Walii (*Communist Party of Wales*), narodowo-socjalistyczna Partia Czerwonej Walii (*Cymru Goch*), Socjalistyczna Partia Walii (*Socialist Party Wales*), a także lokalne lub regionalne struktury ugrupowań ogólnokrajowych, tj. socjaldemokratycznej Partii Zielonych (*Green Party*), powstałej po utworzeniu Liberalnych Demokratów „nowej” Partii Liberalnej, Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (*United Kingdom Independence Party*), Frontu Narodowego (*National Front*) i Brytyjskiej Partii Narodowej (*British National Party*).

⁹¹ Jedynym wyjątkiem był mandat uzyskany w 1997 r. w okręgu Islwyn przez kandydata socjaldemokratycznej Partii Współpracy (*Cooperative Party*) Dona Touhiga. Jednakże, chociaż Partia Współpracy formalnie zachowuje status odrębnego podmiotu politycznego, to w rzeczywistości od 1927 r. pozostaje ściśle związana z laburzystami, a jej członkowie kandydują w wyborach do samorządu lokalnego, samorządu regionalnego (od 1999 r.), Parlamentu Westminsterskiego i Parlamentu Europejskiego z list Partii Pracy jako „współpracujący laburzyści” (*Labour Cooperative*), wchodzi w skład laburzystowskich rządów, a nawet posługują się symbolami *Labour Party*. Zob. szerzej: G. Rosen, *Serving the People: Co-operative Party History from Fred Perry to Gordon Brown*, London 2007.

⁹² Walijska Partia Zielonych stanowiła autonomiczną jednostkę organizacyjną wewnątrz ogólnokrajowej Partii Zielonych, a obecnie posiada ten sam status wewnątrz Partii Zielonych Anglii i Walii (*Green Party of England and Wales*).

nych i wzmocnienia władz lokalnych”⁹³, bądź też formułowane przez reprezentantów Komunistycznej Partii Walii (*Communist Party of Wales*) lub nacjonalistów z Frontu Narodowego (*National Front*) i Brytyjskiej Partii Narodowej (*British National Party*) krytyczne oceny formy realizacji lub samej koncepcji reformy dewolucyjnej⁹⁴, były traktowane przez elektorat walijski jako mało znaczące głosy w debacie nad przyszłym statusem politycznym regionu.

Przesłanką o stosunkowo najmniejszym wpływie na ukształtowanie sytuacji sprzyjającej objęciu Walii procesami dewolucyjnymi była postępująca emancypacja regionów w państwach członkowskich Wspólnot Europejskich (a następnie Unii Europejskiej). Podstawy wspólnotowej polityki regionalnej zostały określone w latach 50. i 60., lecz dopiero przystąpienie do wspólnego rynku Wielkiej Brytanii, Danii i Irlandii w 1973 r. wymusiło wdrożenie „środków zaradczych na ‘efekty przewrotne’ procesu integracji oraz instrumentów łagodzących konsekwencje pierwszego rozszerzenia (...). Jej dodatkowym celem stało się łagodzenie negatywnych skutków regionalnych głównych polityk wspólnotowych, prowadzonych w takich dziedzinach, jak np. rolnictwo, przemysł czy transport”⁹⁵. Aktywność utworzonego w 1975 r. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) ograniczała się jednak początkowo wyłącznie do wspierania narodowych polityk regionalnych, poprzez finansowanie określonych inwestycji infrastrukturalnych oraz inwestycji realizowanych przez przedsiębiorstwa zlokalizowane w strefach wyznaczonych przez państwa członkowskie (na podstawie wewnętrznych kryteriów delimitacji). Dopiero w 1980 r. ze środków EFRR wyodrębniono

⁹³ S. Ingle, *The British Party System*, London-New York 2008, s. 159.

⁹⁴ Zob. szerzej: J. Bradbury, R. Andrews, *State Devolution and National Identity: Continuity and Change in the Politics of Welshness and Britishness in Wales*, „Parliamentary Affairs”, London, 2010, Nr 63 (2), s. 229–249; Communist Party of Wales, *Real Power for the People of Wales*, <http://welshcommunists.org/index.php?id=27> (15.01.2011).

⁹⁵ I. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2000, s. 78.

część pozakwotową (*hors quota*), której samodzielnym dysponentem była Komisja Europejska. Organ ten został również upoważniony do pozyskiwania środków, w formie pożyczek zaciąganych przez Europejski Bank Inwestycyjny, na wspieranie rozwoju regionalnego w części niefinansowanej z EFRR (np. modernizacja infrastruktury, wykorzystanie zasobów energetycznych, rozwój małych i średnich przedsiębiorstw). Biorąc pod uwagę, że w latach 1975–1984 do Wielkiej Brytanii było kierowanych średnio 26,5% środków EFRR rocznie (przede wszystkim do Szkocji, Walii i Irlandii Północnej) nie ulegało wątpliwości, że polityka regionalna Wspólnot Europejskich stanowiła ważną przesłankę rozwoju gospodarczego całego kraju, a zwłaszcza jego najbardziej zacofanych regionów. Równocześnie rosnąca rola Komisji Europejskiej w procesie decydowania o przeznaczeniu środków EFRR spowodowała zasadniczą zmianę „filozofii europejskiej polityki regionalnej”, w której zaczynała dominować orientacja na bezpośrednie wykorzystanie potencjału endogenicznego, promowanie lokalnej przedsiębiorczości i stymulowanie innowacji⁹⁶. Odzwierciedleniem tej tendencji było usankcjonowanie w 1986 r. wspólnotowej polityki regionalnej, na mocy art. 23 Jednolitego Aktu Europejskiego (JAE) wprowadzającego art. 130a i nast. do Traktatu Ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą, jako instrumentu ukierunkowanego na „zmniejszenie dysproporcji w poziomach rozwoju różnych regionów oraz zmniejszenie zacofania regionów mniej uprzywilejowanych”⁹⁷. W ten sposób został zapoczątkowany nowy układ relacji wewnątrz Wspólnot Europejskich, w którym bezpośrednim partnerem instytucji ponadnarodowych w coraz większym stopniu stawały się podmioty subnarodowe (tj. regiony). W wykonaniu postanowień JAE w 1988 r. przeprowadzono reformę, w ramach której połączono niezależne dotychczas fundusze strukturalne, „wytypowano cele polityki strukturalnej, zdefiniowano typy

⁹⁶ Ibid., s. 81–88.

⁹⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Jednolity Akt Europejski*, http://www.polskawue.gov.pl/files/polska_w_ue/prawo/traktaty/JAE.pdf (15.01.2011).

problemów regionalnych przyjętych przez Wspólnotę jako ‘cele’ (...) polityki realizowanej w ramach Funduszy Strukturalnych, zwiększono środki na realizację polityki regionalnej, opracowano nomenklaturę terytorialnych jednostek statystycznych [*The Nomenclature of Territorial Units for Statistics*, NUTS] (...). Reforma ta stworzyła prawdziwą wspólnotową wizję problematyki regionalnej, podczas gdy poprzednia polityka przybierała w zasadzie formę interwencyjnego podtrzymywania polityk regionalnych prowadzonych przez państwa członkowskie⁹⁸. W aspekcie ekonomicznym koncentracja funduszy strukturalnych przyniosła wymierne korzyści południowej Walii, która została objęta programem restrukturyzacji starych i schyłkowych obszarów przemysłowych dotkniętych kryzysem industrialnym oraz całemu regionowi, który objął program dostosowania strukturalnego i rozwoju obszarów wiejskich⁹⁹. Natomiast na płaszczyźnie politycznej największe znaczenie miało utworzenie (na podstawie art. G pkt 67 Traktatu o Unii Europejskiej wprowadzającego art. 198a i nast. do Traktatu Ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą) Komitetu Regionów, złożonego z 222 reprezentantów władz regionalnych i lokalnych państw członkowskich Unii Europejskiej, których zadaniem jest doradzanie Radzie Unii Europejskiej i Komisji Europejskiej (na wniosek tych organów lub z własnej inicjatywy) w sprawach dotyczących polityki regionalnej¹⁰⁰. Działalność Komitetu Regionów stanowiła konsekwencję wprowadzenia do unijnej polityki regionalnej zasady partnerstwa instytucjonalnego (między różnymi poziomami władzy publicznej). W rzeczywistości „mimo, iż partnerstwo ma determinujące znaczenie dla realizacji pozostałych zasad i powinno odgrywać kluczową rolę w polityce regionalnej, w praktyce realizacja tej zasady napotykała (...) na duże trudności. Były one

⁹⁸ L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oręziak, E. Teichmann, *Unia Europejska*, Warszawa 1999, s. 132–133.

⁹⁹ Zob. szerzej: A. M. Kowalski, *Polityka regionalna Unii Europejskiej w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989–2006*, Warszawa 2008, s. 127–170.

¹⁰⁰ A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska (red.), *Dokumenty Europejskie*, t. I, Lublin 1996, s. 148–149.

efektem postawy państw członkowskich zazdrosnych o swoje prerogatywy i niechętnych zwiększaniu znaczenia struktur terytorialnych niższych poziomów¹⁰¹. Nieprawidłowości w zakresie stosowania tej zasady zaczęły być usuwane w połowie lat 90., przede wszystkim ze względu na stanowczą postawę Komitetu Regionów, który domagał się zagwarantowania władzom regionalnym i lokalnym pełnoprawnego uczestnictwa w procesie określania kierunków rozwoju polityki regionalnej Unii Europejskiej. Rosnąca rola reprezentacji regionalnej na forum unijnym (będąca przedmiotem zainteresowania środowisk opowiadających się za zwiększeniem samodzielności decyzyjnej Walii) nie stanowiła jednak zagrożenia dla pozycji państw członkowskich, jako podmiotów odpowiedzialnych za określenie regionów korzystających z funduszy strukturalnych i wysokości wymaganego wsparcia, koordynujących plany rozwoju lokalnego i regionalnego w ramach narodowych strategii rozwoju (zgodnych z działaniami na szczeblu ponadnarodowym), a także będących głównymi partnerami dla Komisji Europejskiej. W tym kontekście wzrost znaczenia wspólnotowej (a następnie unijnej) polityki regionalnej, wyrażający się utworzeniem bezpośredniej reprezentacji subnarodowej w strukturach Unii Europejskiej, stanowił wprawdzie odzwierciedlenie ogólnoeuropejskiej tendencji emancypacji regionów, lecz równocześnie nie mógł stanowić wyłącznej przesłanki stymulującej nasilenie ruchów separatystycznych, ze względu na ograniczenia formalne. Również w przypadku Walii polityka regionalna Wspólnot Europejskich (a następnie Unii Europejskiej) wiązała się w większym stopniu z poprawą sytuacji ekonomicznej, niż ukazaniem realnych perspektyw uzyskania autonomii wewnętrznej.

Spośród czynników determinujących zwiększenie zainteresowania społeczeństwa walijskiego projektami reformy dewolucyjnej w latach 80. i 90. największe znaczenie miały procesy ekonomiczne. Podjęcie przez rządy konserwatywne szeregu decyzji dotyczących likwidacji nierentownych przedsiębiorstw państwowych zostały ocenione przez

¹⁰¹ I. Pietrzyk, op. cit., s. 174.

mieszkańców Walii jednoznacznie negatywnie, jako przyczyna upadku tradycyjnych gałęzi przemysłu regionalnego (w szczególności górnictwa i hutnictwa), zmiany struktury zawodowej (kształtującej się ewolucyjnie od rewolucji przemysłowej w początkach XIX w.) oraz dramatycznego podwyższenia poziomu bezrobocia, co z kolei doprowadziło do obniżenia stopy życiowej ludności i wzrostu przestępczości. Wprawdzie samo pogorszenie sytuacji ekonomicznej miało charakter przejściowy (ograniczając się w większości sektorów gospodarki regionalnej do lat 80.), lecz będące jego konsekwencją niekorzystne zjawiska społeczne utrzymywały się w Walii znacznie dłużej w porównaniu do pozostałych części Wielkiej Brytanii. Niezadowolenie Walijszczyków nie ograniczało się wyłącznie do merytorycznych aspektów „polityki walijskiej” prowadzonej przez konserwatystów, ale wyrażało się również krytyką sposobu podejmowania decyzji na szczeblu centralnym w sprawach o kluczowym znaczeniu dla rozwoju regionalnego. Wskazywano fikcyjność formalnej reprezentacji interesów walijskich w rządzie krajowym, skoro spośród sześciu polityków zajmujących stanowisko *Secretary of State for Wales* w latach 1979–1997 tylko jeden został wybrany do Parlamentu Westminsterkiego z okręgu wyborczego leżącego na obszarze Walii¹⁰². „Byli to w większości ludzie nieulubiani i nie wzbudzający zaufania. Na przykład (...) ustąpienie Johna Redwooda [ze stanowiska sekretarza stanu ds. Walii w 1995 r.] było świętowane przez urzędników Biura Walijskiego, którzy tańczyli z butelkami szampana na ulicach Cardiff”¹⁰³. Równocześnie uczestnictwo innych jednostek administracji publicznej (np. samorządów lokalnych) oraz organizacji pozarzą-

¹⁰² W rządach M. Thatcher i J. Majora stanowisko sekretarza stanu ds. Walii zajmowali: w latach 1979–1987 Nicholas Edwards (z okręgu Pembrokeshire w Walii), w latach 1987–1990 Peter Walker (z okręgu Worcester w Anglii), w latach 1990–1993 i 1995 David Hunt (z okręgu Wirral, a następnie Wirral West w Anglii), w latach 1993–1995 John Redwood (z okręgu Wokingham w Anglii), w latach 1995–1997 William Hague (z okręgu Richmond w Anglii).

¹⁰³ C. Pilkington, *Devolution in Britain today*, Manchester-New York 2002, s. 68.

dowych w zachodzących wewnątrz rządu brytyjskiego procesach decyzyjnych, dotyczących problemów walijskich, obejmowało jedynie sferę implementacji, którą dodatkowo limitowały ściśle wyznaczone ścieżki proceduralne. Nie ulegało jednak wątpliwości, że narzucona instytucjom publicznym i zrzeszeniom prywatnym rola biernego wykonawcy odgórnie formułowanych poleceń nie satysfakcjonuje mieszkańców regionu, którzy stopniowo zaczęli coraz głośniejszy artykułować swoją potrzebę wywierania efektywnego wpływu na „politykę walijską” prowadzoną przez rząd krajowy.

Głębokie rozczarowanie mieszkańców Walii rezultatami działalności M. Thatcher i J. Majora spowodowało znaczący spadek popularności *Conservative Party*, wyrażający się m.in. stopniowym zmniejszaniem liczby głosów uzyskanych przez to ugrupowanie w kolejnych wyborach parlamentarnych (z 32,2% w 1979 r. do 19,6% w 1997 r.). Sytuacja wyraźnie pogorszyła się w drugiej połowie lat 90., kiedy konserwatyści w wyborach do samorządu lokalnego (w 1995 r.) zdobyli w całej Walii zaledwie 41 mandatów, a w wyborach do Parlamentu Westminsterskiego (w 1997 r.) nie otrzymali ani jednego miejsca. Należy jednak podkreślić „na Partię Konserwatywną nigdy nie głosowało więcej niż 20% elektoratu walijskiego, (...) toteż w rzeczywistości nie posiadała ona legitymacji do zarządzania sprawami Walii”¹⁰⁴. Zdecydowaną największą sympatią społeczności regionalnej cieszyła się *Labour Party*, za którą w wyborach parlamentarnych w latach 1979–1997 opowiedziało się średnio 46,63% głosujących. W wyniku powiększającego się rozdźwięku między działaniami podejmowanymi przez władze konserwatywne a oczekiwaniami sygnalizowanymi przez mieszkańców Walii (np. w formie protestów pracowniczych), nastąpił poważny wzrost poparcia Partii Pracy, który w 1997 r. osiągnął niemalże 55%. Aprobując *a priori* postulaty zawarte w programach wyborczych *Labour Party* (jako głównego przeciwnika rządzącej Partii Konserwatywnej), Walijszczyki niejako „przy okazji” wyrażali swoje poparcie dla wysuwanej przez laburzystów

¹⁰⁴ Ibid., s. 67–68.

propozycji wdrożenia reformy dewolucyjnej na obszarze całego *Celtic fringe*. W tym kontekście projekt utworzenia regionalnego zgromadzenia parlamentarnego (posiadającego mniej lub bardziej rozbudowane kompetencje stanowiące), wzbudzał zainteresowanie nie tyle ze względu na swoją treść, co raczej z uwagi na jego sformułowanie przez największe ugrupowanie opozycyjne. Pragmatyczna ocena możliwości pokonania *Conservative Party* nakazywała Walijszykom wiązać nadzieje z propagującymi „administracyjny model dewolucji” laburzystami, niż liberałami lub nacjonalistami, którzy domagali się szerokiej autonomii wewnętrznej lub wręcz samodzielności politycznej regionu. Wytworzenie atmosfery społecznej sprzyjającej wszystkim przedsięwzięciom podejmowanym przez Partię Pracy, stanowiło kluczową przesłankę akceptacji w wyborach parlamentarnych i referendum dewolucyjnym w 1997 r. wysuniętej przez T. Blaira, niekorzystnej (czy też niedostatecznie korzystnej) z punktu widzenia interesów walijskich, propozycji ustanowienia *Welsh Assembly* posiadającego wyłącznie uprawnienia wykonawcze.

Umocnieniu regionalnych tendencji odśrodkowych sprzyjało również przekształcenie nacjonalizmu walijskiego z „ruchu odnowy kulturalnej, intelektualnej i moralnej” w wyrazistą myśl o charakterze politycznym. W wyniku likwidacji lub marginalizacji radykalnych organizacji nacjonalistycznych nastąpiło ujednoczenie i „ucywilizowanie” walijskiej ideologii narodowej, której jedynym (liczącym się) reprezentantem stała się *Plaid Cymru*. Wprowadzenie przedstawicieli tego ugrupowania do Parlamentu Westminsterskiego nie otworzyło wprawdzie przed Partią Walii perspektywy samodzielnego podejmowania inicjatyw ukierunkowanych na rozszerzenie autonomii decyzyjnej regionu, jednakże umożliwiło sygnalizowanie istnienia takiej potrzeby na forum ogólnokrajowym. Pomimo silnej mitologizacji stosunku walijskich nacjonalistów do procesów dewolucyjnych (postrzeganych jako swoista nagroda za utrzymanie odrębności etnicznej, językowej i kulturowej) nie ulegało wątpliwości, że powiększający się systematycznie elektorat *Plaid Cymru* stanowił grupę zde-

klarowanych zwolenników utworzenia regionalnego zgromadzenia parlamentarnego wyposażonego w możliwie szerokie kompetencje stanowiące.

Z kolei oddziaływanie polityki regionalnej Wspólnot Europejskich (a następnie Unii Europejskiej) na procesy decentralizacyjne zachodzące w Wielkiej Brytanii w latach 90. wyrażało się ukazywaniem społecznościom regionalnym korzyści płynących z emancypacji politycznej oraz wywieraniem stałego nacisku na rząd brytyjski w celu zwiększenia zakresu decyzyjności administracji regionalnej (np. w przedmiocie wydatkowania środków pochodzących z funduszy europejskich). Możliwości implementacji rozwiązań postulowanych przez instytucje wspólnotowe były jednak ograniczone ze względu na wypracowaną przez M. Thatcher centralistyczną koncepcję zarządzania państwem, a także niechęć rządzącej Partii Konserwatywnej wobec wszelkich prób ingerowania Wspólnot Europejskich (a następnie Unii Europejskiej) w brytyjskie sprawy wewnętrzne. Istotną przeszkodą w ich realizacji było również niedostateczne (*exceptis excipiendis*) ukształtowanie świadomości narodowej Walijszczyków na płaszczyźnie politycznej, które uniemożliwiało wytworzenie prawdziwie partnerskich relacji między społecznością regionalną i ponadnarodowymi strukturami europejskimi. W tym kontekście realizacja wykreowanej przez instytucje wspólnotowe wizji aktywizacji ludności walijskiej w procesie kształtowania europejskiej polityki regionalnej wymagała zmiany na brytyjskiej scenie politycznej. Nie ulegało wątpliwości, że dopiero odsunięcie od władzy Partii Konserwatywnej umożliwiłoby przesunięcie niektórych kompetencji decyzyjnych na szczebel regionalny, a równocześnie inspirowałoby rozwój społeczeństwa walijskiego jako świadomej swoich praw i obowiązków wspólnoty regionalnej.

Głębokie przekształcenia struktury ekonomiczno-społecznej Walii, stanowiące efekt działań podejmowanych przez krajowe władze konserwatywne, doprowadziły do wzrostu poparcia społecznego nacjonalistów oraz ugruntowania dominującej pozycji laburzystów na

regionalnej scenie politycznej, co w dalszej perspektywie oznaczało akceptację wysuwanych przez partie opozycyjne postulatów zwiększenia walijskiej autonomii decyzyjnej. Ogromne znaczenie „czynnika Thatcher”¹⁰⁵, tj. demonstrowanej przez mieszkańców regionu niechęci (posuniętej do granic nienawiści) wobec rządzącej Partii Konserwatywnej, wyrażało się m.in. zwiększeniem liczby zwolenników reformy dewolucyjnej. Nie ulegało zatem wątpliwości, że poparcie dla koncepcji utworzenia walijskiego zgromadzenia parlamentarnego było raczej formą protestu przeciwko pogorszeniu warunków bytowych ludności, niż autentycznym przejawem woli rozszerzenia zakresu autonomii administracji regionalnej w relacjach z władzami krajowymi.

¹⁰⁵ Ibid., s. 65.

Przebieg i wyniki referendów dewolucyjnych w Walii

Pierwsze referendum dewolucyjne w Walii odbyło się w dniu 1 maja 1979 roku. Mieszkańcy Walii mieli w referendum udzielić odpowiedzi na pytanie: „Czy chcesz realizacji postanowień ustawy o Walii z 1978 roku.?” (*Do you want the provisions of the Wales Act 1978 to be put into effect?*), której podstawowym założeniem było powołanie Zgromadzenia Walijskiego (*Welsh Assembly*) wyposażonego w kompetencje wykonawcze o zasięgu regionalnym w stosunku do ustaw parlamentu krajowego¹⁰⁶. John Morris, sekretarz stanu ds. Walii, uprzedzał, iż „niemożliwe było zredagowanie słów zadowalających wszystkie partie biorące udział w kampanii referendalnej. Nie będzie większych kontrowersji, ale wynik nikogo nie usatysfakcjonuje”¹⁰⁷. Wyglądało na to, iż rząd zdawał sobie sprawę ze skali trudności mogących pojawić się w związku z przekonaniem Walijszczyków do poparcia projektu rządowego zwłaszcza, że forma dewolucji zaoferowana Walii znacznie różniła się od tej zaproponowanej w Szkocji. Rząd brytyjski, z różnych zresztą powodów, podjął decyzję o zajęciu się szkocką i walijską dewolucją w tym samym akcie prawnym. Jednym z istotniejszych powodów powiązania szkockiej i walijskiej dewolucji była znacząca liczba

¹⁰⁶ Zob. szerzej: D. Foulkes, *An Analysis of the Wales Act 1978* [w:] D. Foulkes, J. B. Jones, R. A. Wilford (eds.), *The Welsh Veto*, Cardiff 1983, s. 63–108.

¹⁰⁷ J. B. Jones, R. A. Wilford, *The Referendum Campaign: 8 February–1 March 1979* [w:] D. Foulkes, J. B. Jones, R. A. Wilford (eds.), op. cit., s. 118.

laburzystowskich deputowanych stanowczo występujących przeciw dewolucji w Walii. Rząd miał nadzieję, że owa grupa deputowanych nie będzie tak zaciekle atakować ustawy, licząc się z ryzykiem wyrządzenia szkody szeroko pożądaną szkockiej dewolucji¹⁰⁸.

Dwa miesiące wcześniej (w dniu 1 marca 1979 r.) podobne referendum przeprowadzono w Szkocji, gdzie niewielką większością głosów (51,6% spośród 63,8% biorących udział w głosowaniu) mieszkańcy Szkocji opowiedzieli się za utworzeniem Zgromadzenia Szkockiego (*Scottish Assembly*), mającego posiadać – poza uprawnieniami wykonawczymi – także możliwości samodzielnego stanowienia prawa, choć w ograniczonym stopniu¹⁰⁹. Umiarkowany sukces projektu rządowego w Szkocji nie spowodował „efektu domina” i nie stanowił wystarczająco silnego argumentu dla społeczeństwa walijskiego, które w zdecydowanej większości pozostawało obojętne lub niechętne wobec postulowanych odgórnie przekształceń ustrojowych¹¹⁰.

Odmienne stanowiska względem potrzeby przeprowadzenia procesu dewolucji cechowały zarówno zwykłych Walijszyków, jak też zorganizowane podmioty. Za przyjęciem projektu rządowego opowiadały się przede wszystkim: rząd brytyjski, brytyjska Partia Pracy, Partia Liberalna, Plaid Cymru, Kongres Walijskich Związków Zawodowych (*Wales Trades Union Congress*), Narodowa Unia Górników (*National Union of Mineworkers*), *Transport and General Worker's Union*, Unia Walijskich Farmerów oraz Główne Wyznania Religijne (*Main Religious Denominations*).

Zwolennicy dewolucji wysuwali kilka istotnych argumentów, które miały przekonać Walijszyków do poparcia w referendum Ustawy o Zgromadzeniu Walijskim. Po pierwsze, wskazywano, iż utworzenie *Welsh Assembly* pociągnie za sobą więcej demokracji dla Walii.

¹⁰⁸ C. Pilkington, op. cit., s. 63.

¹⁰⁹ Szerzej o szkockim referendum dewolucyjnym zob. m.in.: J. Bochel, D. Denver, A. Macartney (eds.), *The Referendum Experience. Scotland 1979*, Aberdeen 1981.

¹¹⁰ B. H. Toszek, *Vox populi w brytyjskim modelu demokracji. Pytanie o kierunki rozwoju dewolucji w Walii* [w:] E. Kuźelewska, A. R. Bartnicki (red.), *Zachód w globalnej i regionalnej polityce międzynarodowej*, Toruń 2009, s. 97.

Po drugie, powstanie Zgromadzenia Walijskiego wzmocni siłę głosu Walijszczyków, zapewni, iż będzie on głośny i dostrzegany nie tylko w Zjednoczonym Królestwie, ale i we Wspólnocie Europejskiej, gdzie zapada coraz więcej decyzji. Podkreślano potrzebę utworzenia Zgromadzenia celem większej kontroli biurokracji. Podnoszono, iż wybory do Zgromadzenia Walijskiego są potrzebne ze względu na fakt, iż coraz więcej decyzji dotyczących istotnych spraw życia codziennego podejmowanych jest przez urzędników służby cywilnej w Biurze Walijskim. Zwolennicy dewolucji apelowali o jej aprobatę, ponieważ dzięki niej Walijszczyki będą mieli realny wpływ na politykę dotyczącą ich regionu. Gabinetowi w Londynie zwyczajnie brakuje czasu na pochylenie się nad sprawami walijskimi – argumentowali laburzyści – zaś utworzenie Zgromadzenia Walijskiego daje pewność, iż wszystkie kluczowe dla Walijszczyków kwestie, zawsze zostaną poddane debacie, a o ich rozstrzygnięciu zdecydują wybrani przedstawiciele. Uspokajano tych, którzy obawiali się, iż Zgromadzenie Walijskie skutkować będzie utworzeniem walijskojęzycznej elity przypominając, iż parlament walijski wybierany będzie przez Walijszczyków, spośród których aż 80% nie posługuje się językiem walijskim¹¹¹. Odpierając zarzuty przeciwników o zbyt wysokich kosztach całego przedsięwzięcia, Partia Pracy ukazywała dewolucję jako środek służący poprawie edukacji, służby zdrowia, stanu jakości dróg i przede wszystkim zwiększeniu miejsc pracy. Zdaniem laburzystów, koszt dewolucji wyniesie "oszałamiającą" kwotę pół pensa tygodniowo od osoby¹¹².

Przeciwko dewolucji występowały: Partia Konserwatywna, właściciele ziemscy (*Country Landowners*), Front Narodowy oraz grupa deputowanych skupiona wokół Leo Abse (walijskiego posła z ramienia Partii Pracy) i Neila Kinnocka. Przeciwnicy dewolucji przekonywali, że walijskojęzyczni Walijszczyki ucierpią ze względu na wysokie prawdopodobieństwo, że zgromadzenie będzie zdominowane przez przedstawicieli południowo – wschodnich obszarów anglojęzycznych

¹¹¹ J. B. Jones, R. A. Wilford, *op.cit.*, s. 142.

¹¹² *Ibid.*, s. 123.

mieszkańców¹¹³. Hasłem jednoczącym przeciwników utworzenia Zgromadzenia Walijskiego było: „utrzymać zjednoczenie Walii z Brytanią” (*keep Wales united with Britain*). Sceptycy dewolucji (a zwłaszcza Torysi) dowodzili, iż powołanie Zgromadzenia Walijskiego doprowadzi do rozpadu Zjednoczonego Królestwa i skutkować będzie pełną niezależnością *Plaid Cymru*¹¹⁴ oraz utratą korzyści finansowych, ponieważ w obecnej chwili wydatki rządowe są o 167 £ *per capita* wyższe w Walii niż w Anglii. Wskazywano także na koszty finansowe utworzenia zgromadzenia, które spadną na barki społeczności walijskiej, przewidyując, iż lokalni deputowani z pewnością będą upominać się o powołanie kolejnych 1.150 urzędników służby cywilnej, swobodnie mianować następnych urzędników (co skutkować będzie utworzeniem kolejnego szczebla administracji, a więc także wzrostem kosztów¹¹⁵) oraz łączyć uposażenia poselskie z wynagrodzeniem i odprawami¹¹⁶. Przeciwnicy dewolucji przekonywali mieszkańców Walii, iż nie będą oni w stanie unieść ciężaru finansowego utworzenia lokalnego parlamentu.

Warto dodać, iż dwie największe wpływowo gazety walijskie prezentowały odmienne stanowiska wobec reformy dewolucyjnej: *South Wales Echo* zajmowała zdecydowane stanowisko antydewolucyjne, zaś *Western Mail* podchodziła do tej kwestii raczej entuzjastycznie, podczas gdy w Szkocji co najmniej kilka gazet opowiadało się za reformą dewolucyjną¹¹⁷. Walijszczyki nie kryli obaw, iż referendum skutkować będzie podziałem językowym i terytorialnym regionu. Podział północ – południe wydawał się nieunikniony, bowiem elektorat w północnej Walii był przekonany, iż Zgromadzenie Walijskie zostanie zdominowane przez zdeklarowanych socjalistów z przemysłowych części południowej Walii. Obóz antydewolucyjny wyrażał swój

¹¹³ J. Davies, op. cit., s. 651.

¹¹⁴ O programie i postulatach *Plaid Cymru* zob. szerzej: B. H. Toszek, *Problem niepodległości Walii w programie politycznym Plaid Cymru*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego „Acta Politica” 2009, nr 22, s. 19–32.

¹¹⁵ V. Bogdanor, *Devolution in the United Kingdom*, Oxford 2001, s. 192.

¹¹⁶ J. B. Jones, R. A. Wilford, op.cit., s. 146.

¹¹⁷ J. Davies, op.cit., s. 651.

niepokój: „Ludzie w południowej Walii są czarujący, ale jako tłum stają się głośni i grubiańscy. Nie chcemy być rządzeni przez Cardiff. Zgromadzenie będzie stale zdominowane przez laburzystów. To będzie dyktatura”¹¹⁸. Rozpowszechnianie tego stanowiska, zwłaszcza na wiejskich obszarach środkowej i północnej części Walii (gdzie mieszkańcy deklarowali zwykle silne poparcie dla Partii Konserwatywnej), zdecydowanie mogło przyczynić się do wzrostu poparcia obozu przeciwników reformy dewolucyjnej. Nie mniej istotny był podział o charakterze lingwistycznym. Tradycyjni wyborcy laburzystowscy, w większości anglojęzyczni, podejrzewali z kolei, iż Zgromadzenie Walijskie zostanie zdominowane przez Walijszczyków posługujących się językiem walijskim¹¹⁹. Utwierdzał ich w tym przekonaniu laburzystowski deputowany Leo Abse przekonując, iż Walijszczycy staną się obcymi we własnym kraju, gdzie nacjonałiści naciskając na Walijszczyków posługujących się walijskim językiem w zgromadzeniu, doprowadzą do utworzenia biurokratycznej walijskojęzycznej elity, która podejmie próbę narzucenia fałszywej homogeniczności Walii¹²⁰. Leo Abse posunął się dalej siejąc strach wśród anglojęzycznych Walijszczyków utrzymując, iż aprobata dewolucji pociągnie za sobą umocnienie językowych kryteriów nie tylko przy zatrudnianiu, ale też spowoduje, że dwujęzyczna edukacja stanie się normą.

Godzi się zauważyć, iż w ostatnich dniach kampanii referendalnej, z pomocą obozowi przeciwników dewolucji pospieszili jej zwolennicy, popełniając fatalne gify. Lord Crowther-Hunt – wygłaszając mowę w Cardiff – zauważył, iż Ustawa o Zgromadzeniu Walijskim jest tak źle przygotowana (określił ją jako *dog's breakfast* – bez ładu i składu), że musi równać się jej sabotażowi przez inicjatorów w Londynie, aczkolwiek wciąż zachęcał do poparcia jej w referendum¹²¹.

¹¹⁸ J. B. Jones, R. A. Wilford, op.cit., s. 125.

¹¹⁹ D. Butler, I. McLean, *Referendums* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 8.

¹²⁰ J. B. Jones, R. A. Wilford, op.cit., s. 125–126.

¹²¹ V. Bogdanor, op.cit., Oxford 2001, s. 192.

W wieczór poprzedzający głosowanie, podsekretarz stanu w Ministerstwie Skarbu Denzil Davies, robiąc aluzję do Zgromadzenia Walijskiego jako istotnego czynnika rozbudowy demokracji, w przepływie chwili szczerości skonstatował, iż „demokracja niekoniecznie jest najbardziej wydajną formą rządu”¹²².

Frekwencja w referendum dewolucyjnym w 1979 roku nie była zbyt wysoka – wyniosła 58,3%. Za przyjęciem *Wales Act 1978* opowiedziało się zaledwie 20,3% głosujących Walijszyków (tj. 11,8% uprawnionych). „Rządowy projekt dewolucji został odrzucony w sposób, którego zwolennicy dewolucji nie przewidywali w najbardziej pesymistycznych scenariuszach. (...) Za utworzeniem zgromadzenia optowało 243.048 osób, a przeciwko 956.330 osób. We wszystkich ośmiu hrabstwach¹²³ przeważały głosy negatywne, wahając się od 33,1% [głosujących] w Gwynedd do 75,8% [głosujących] w Gwent”¹²⁴.

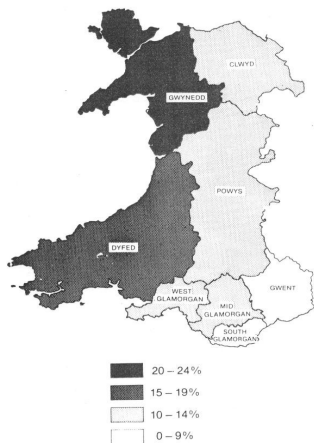
We wszystkich ośmiu hrabstwach głosujący opowiedzieli się przeciwko projektowi dewolucji (także mieszkańcy przemysłowych i anglojęzycznych obszarów Walii). Dość interesująco wyglądał rozkład głosów. Najmniej zwolenników reformy dewolucyjnej zamieszkiwało Gwent i południowy Glamorgan. Z kolei w Gwynedd oddano najmniej głosów przeciwko projektowi rządowemu. Gwynedd było pierwszym hrabstwem, w którym ogłoszono wyniki głosowania i które właściwie odebrały zwolennikom dewolucji nadzieję na zwycięstwo. O ile bowiem sondaże opinii publicznej wskazywały na niebezpieczeństwo odrzucenia Ustawy o Zgromadzeniu Walijskim, jej sympatycy przekonani byli, że w przynajmniej w Gwynedd zostanie ona przyjęta przez mieszkańców. Tymczasem stosunkiem głosów 2:1 dewolucję w tym hrabstwie odrzucono.

¹²² J. B. Jones, R. A. Wilford, op.cit., s. 134–135.

¹²³ W latach 1974–1996 podział administracyjny Walii obejmował 8 hrabstw (patrz Tabela nr 1). Natomiast na mocy ustawy o walijskim samorządzie lokalnym z 1994 r. (*Local Government Wales Act 1994*) obszar ten został podzielony na 22 hrabstwa administracyjne.

¹²⁴ J. Davies, op.cit., s. 651–652.

Mapa 1. Głosy Walijszyków popierające w referendum proces dewolucji w 1979 r.

Źródło: J. B. Jones, R. A. Wilford, *The Referendum Campaign: 8 February–1 March 1979* [w:] *The Welsh Veto*, D. Foulkes, J. B. Jones, R. A. Wilford (eds.), Cardiff 1983, s. 139.

Tabela 8. Wyniki referendum dewolucyjnego w Walii 1 maja 1979 r.

hrabstwo	frekwencja	liczba oddanych głosów		procent oddanych głosów	
		„tak”	„nie”	„tak”	„nie”
Clwyd	51,1%	31.384	114.119	11,0%	40,1%
Gwynedd	63,4%	37.363	71.157	21,8%	41,6%
Dyfed	64,6%	44.849	114.947	18,1%	46,5%
Powys	66,0%	9.843	43.502	12,2%	53,8%
West Glamorgan	57,5%	29.663	128.843	10,8%	46,7%
Mid Glamorgan	58,5%	46.747	184.196	11,8%	46,7%
South Glamorgan	58,7%	21.830	144.186	7,7%	51,0%
Gwent	55,3%	21.309	155.389	6,7%	48,7%
RAZEM	58,3%	243.048	956.330	11,8%	46,5%

Źródło: J. B. Jones, R. A. Wilford, *The Referendum Campaign: 8 February–1 March 1979* [w:] *The Welsh Veto*, D. Foulkes, J. B. Jones, R. A. Wilford (eds.), Cardiff 1983, s. 138.

Wyniki głosowania w pozostałych hrabstwach nie przyniosły niespodzianek. Gwent, serce laburzystowskiego obozu przeciwników, a zarazem okręg wyborczy Leo Abse i Neila Kinnock'a, zmiażdżył zwolenników dewolucji większością 8:1.

Podjmując próbę analizy wyników referendum dewolucyjnego z 1979 r., przypomnieć należy, iż na przestrzeni kilkuset lat unia Anglii z Walią postrzegana była jako udany związek, zaś walijski nacjonalizm zrodził się głównie z potrzeby zachowania odrębności kulturowej i ochrony języka walijskiego¹²⁵. Społeczeństwo walijskie nie wyrażało pragnienia utworzenia w przyszłości własnego państwa ani też nie miało ukształtowanego poczucia świadomości narodowej na płaszczyźnie politycznej¹²⁶. Wzrost nastrojów nacjonalistycznych nastąpił właściwie w latach 60. XX wieku, aczkolwiek Walijszczy w referendum opowiedzieli się przeciwko reformie dewolucyjnej. Negatywny wynik walijskiego referendum dewolucyjnego wynikał przede wszystkim z rozczarowania wobec reform rządowych oraz krytycznej oceny samej ustawy wprowadzającej reformę dewolucyjną w Walii¹²⁷. Referenda dewolucyjne zostały przeprowadzone w najgorszym czasie dla rządu Jamesa Callaghana, krótko po „zimie niezadowolenia” (*Winter of Discontent*), kiedy w sondażach opinii publicznej laburzyści mieli bardzo niskie notowania. Mimo to, Partia Pracy konsekwentnie prowadziła politykę dewolucji nie dlatego, że stanowiła ona zasadniczą część laburzystowskiej ideologii, lecz z głębokiego przekonania, iż Szkoci i Walijszczy jej pragną¹²⁸. Ponadto, nie bez znaczenia dla porażki referendum były podziały i nieuzasadnione lęki w samej Walii¹²⁹.

¹²⁵ S. Kubas, *Parlament szkocki. Dewolucja – wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa*, Warszawa 2004, s. 62.

¹²⁶ B.H. Toszek, *Specyfika brytyjskiego modelu decentralizacji regionalnej administracji publicznej na przykładzie procesu dewolucji w Walii* [w:] K. Kamińska, S. Mrozowska, G. Piwnicki (red.), *Państwa – regiony – świat w kształtującej się rzeczywistości globalnej*, Gdańsk 2009, s. 277.

¹²⁷ S. Kubas, op.cit., s. 62.

¹²⁸ V. Bogdanor, op.cit., s. 191.

¹²⁹ S. Kubas, op.cit., s. 62.

Po ogłoszeniu wyników referendum, John Morris, sekretarz stanu ds. Walii, odrzucenie projektu dewolucji nazwał głośną i wyraźną porażką, apelując jednocześnie o nieutożsamianie jej z rządem. Gwynfor Evans, członek *Plaid Cymru*, słusznie zauważył, iż z okoliczności towarzyszących przeprowadzeniu referendum wynikało, że głosowanie na „tak” jest mało prawdopodobne, więc nie można stwierdzić, iż Walijszczyki odrzucili ideę Walijskiego Zgromadzenia¹³⁰. Mniej więcej w podobnym duchu pojawił się komentarz w *Western Mail*, wyrażający głębokie rozczarowanie wynikiem głosowania: „Musimy zaakceptować fakt, iż koncepcja Walijskiego Zgromadzenia jest martwa i została pochowana, choć sama dewolucja nie umiera wraz z *Wales Act*. Odrzucenie Zgromadzenia nie oznacza, że *status quo* został na zawsze zatwierdzony”¹³¹. Śledząc komentarze prasowe w *South Wales Echo* – wpływowej walijskiej gazecie opowiadającej się w kampanii referendalnej przeciwko utworzeniu Zgromadzenia Walijskiego – ze zdziwieniem odnaleźć można bardzo podobne do *Western Mail* stanowisko względem przyszłości dewolucji: „Bez wątpienia *Devolution Bill* (w Walii przynajmniej) jest martwa, ale dewolucja w innej formie martwa nie jest. Dla dobra wszystkich powinniśmy ją przyjąć następnym razem. Nie chcemy władzy zdecentralizowanej (*devoluted*) w oparciu o nacjonalistyczne podłoże. Dewolucja musi pójść do regionów. Istnieje pilna potrzeba przeprowadzenia konstruktywnych rozmów o jak najlepszej decentralizacji władzy rządowej”¹³². Warto zatem zwrócić głębszą uwagę na oba te komentarze pisane przez konkurujące ze sobą w kampanii strony. Nasuwa się oczywisty wniosek, iż Walijszczyki rozumieli poniekąd potrzebę reformy dewolucyjnej, ale prawdopodobnie nie zgadzali się na kształt i formę zaproponowaną przez rząd, ani też nie byli przekonani o pilnej potrzebie jej przeprowadzenia.

Odrzucenie przez społeczeństwo walijskie rządowego projektu dewolucji sprowokowało dyskusję na forum parlamentu krajowego

¹³⁰ J. B. Jones, R. A. Wilford, op.cit., s. 136.

¹³¹ Ibid., s. 138.

¹³² Ibid., s. 138.

w sprawie możliwości objęcia Szkocji koncepcją decentralizacji regionalnej. Przeciwnicy tego rozwiązania wskazywali na niespełnienie formalnego wymogu poparcia projektu przedstawionego w referendum szkockim przez co najmniej 40% osób uprawnionych do głosowania (za wdrożeniem *Scottish Act 1978* opowiedziało się 32,85% elektoratu)¹³³. Natomiast po ogłoszeniu wyników referendum walijskiego pojawiły się wątpliwości wobec merytorycznego uzasadnienia samej koncepcji dewolucji ze względu na fakt, iż perspektywa jej realizacji została powitana bez większego entuzjazmu w Szkocji, zaś w Walii spotkała się ze zdecydowanym sprzeciwem mieszkańców. Sytuacja wyjaśniła się po ustąpieniu mniejszościowego rządu laburzystowskiego J. Callaghana i objęciu władzy przez cieszący się dużym poparciem społecznym (43,9%) konserwatywny rząd M. Thatcher w dniu 4 maja 1979 roku. Thatcher zapewniała, że wartości torysów pozostają w zgodzie ze wszystkim, co jest najlepsze w charakterze Szkotów. Z czasem okazało się, że dewolucja pozostawała w sprzeczności z podstawowymi założeniami thatcheryzmu, do których należało dążenie do centralizacji kompetencji władczych, kosztem ograniczenia uprawnień władz lokalnych i regionalnych. Pani premier prowadziła szeroko zakrojoną kampanię przeciwko narodowym instytucjom, ze szczególną odrazą odnosiła się do samorządu lokalnego¹³⁴. Margaret Thatcher była zdeklarowaną unionistką i podejrzliwie podchodziła do wszystkiego, co mogłoby doprowadzić do rozpadu Zjednoczonego Królestwa¹³⁵. Ostatecznie konserwatyści doprowadzili do uchylecia *Wales Act 1978* (większością 191 głosów wobec 8 przeciwnych) oraz *Scottish Act 1978* (większością 301 głosów wobec 206 przeciwnych). Projekt reformy dewolucyjnej, który „najprawdopodobniej nigdy nie uzyskałby poparcia większości członków Izby Gmin, przestał być koncepcją prawną”¹³⁶,

¹³³ Zob. szerzej: C. Pilkington, op.cit., s. 64.

¹³⁴ J. Gray, *Czarna msza. Apokaliptyczna religia i śmierć utopii*, Kraków 2009, s. 136.

¹³⁵ C. Pilkington, op. cit., s. 65.

¹³⁶ V. Bogdanor, op.cit., s. 191.

stał się odległą wizją polityczną. Wynik referendum wyraźnie dowodził, iż większość Walijszyków nie miała ochoty na zrobienie kroku ku samorządności¹³⁷.

Porażka procesu dewolucji w referendum w 1979 roku przez wielu odebrana została jako odrzucenie na zawsze możliwości przeprowadzenia dewolucji Walii. Aż do późnych lat 80. XX wieku laburzyści nie odnawiali propozycji dewolucji. Jednakże Walijszczy podjęli publiczne dyskusje wokół tej kwestii, w których wyraźnie widać było wciąż istniejący głęboki podział, ale i malejący entuzjazm wobec tej idei. Rządy M. Thatcher przyczyniły się do wzrostu zainteresowania Walii dewolucją, a przy okazji także do wzrostu poparcia *Labour Party*. Walijszykom towarzyszyło przekonanie, że gospodarka walijska bardzo ucierpiała pod rządami konserwatystów¹³⁸. Pani premier jawiła się wielu Walijszykom i Szkotom jako osoba irytująca. Margaret Thatcher drażniła swym akcentem angielskiej klasy średniej, osobowością, postawą i stylem życia. Walijszczy i Szkoci czuli się wyobcowani. W latach 80. XX wieku na masową skalę zamykano walijskie zakłady produkujące stal przemysłową. W latach 1984–1985 strajki górników doprowadziły do zamknięcia kopalni w południowej Walii i wzrostu bezrobocia¹³⁹. W 1996 r. laburzystowski gabinet cieni zapowiedział uchwalenie ustawy dewolucyjnej dla Walii w pierwszym roku nowo wybranego parlamentu¹⁴⁰.

Drugie referendum dewolucyjne w Walii odbyło się w dniu 18 września 1997 roku. W przeciwieństwie do mieszkańców Szkocji, którzy w głosowaniu regionalnym 11 września 1997 roku. mogli decydować nie tylko o utworzeniu Parlamentu Szkockiego (*Scottish Parliament*), ale także o ogólnym zakresie kompetencji stanowiących tego organu, Walijszczy mieli jedynie wybrać jedną z dwóch możliwości przedstawionych na kartach referendalnych, tj.: „uważam, że

¹³⁷ D. Ross, op. cit., s. 250.

¹³⁸ S. Kubas, op.cit., s. 62.

¹³⁹ C. Pilkington, op.cit., s. 67.

¹⁴⁰ S. Kubas, op.cit., s. 62.

powinno istnieć Zgromadzenie Walijskie” (*I agree that there should be a Welsh Assembly*) albo „uważam, że nie powinno istnieć Zgromadzenie Walijskie” (*I do not agree that there should be a Welsh Assembly*)¹⁴¹.

Sondaże opinii publicznej wskazywały na możliwość (niewielką co prawda) wygranej zwolenników reformy dewolucyjnej. Poparcie dla rządowego projektu wynikało z kilku istotnych powodów. Po pierwsze, wskazać należy silną pozycję Partii Pracy, która w wyborach parlamentarnych w dniu 1 maja 1997 r. otrzymała 43,2% głosów w całym kraju, co było równoznaczne z powszechną akceptacją laburzystowskiego programu reform przedstawionego podczas kampanii wyborczej¹⁴². Po drugie, nie bez znaczenia pozostawała ogromna niechęć społeczeństwa walijskiego wobec Partii Konserwatywnej, obwinianej o spowodowanie upadku najważniejszych gałęzi przemysłu regionalnego oraz drastyczne obniżenie stopy życiowej miejscowej ludności¹⁴³. Niechęć wobec konserwatystów w naturalny sposób przekładała się na spadek popularności konserwatywnej polityki centralizacyjnej¹⁴⁴. Walijscy pod rządami konserwatystów stali się społeczeństwem zdominowanym przez organizacje *quasi* pozarządowe. Mimo, iż od wczesnych lat 90. XX wieku torysom nie udało się wyłonić w walijskich okręgach wyborczych swoich przedstawicieli do parlamentu, tym niemniej wciąż pełnili kontrolę nad większością aspektów życia Walijszyków. Co prawda, dewolucja została usunięta z programu rządowego, ale wobec braku odpowiednich organów pochodzących z wyborów, powołano organ reprezentujący bardziej rząd niż opinię publiczną, potocznie określanym *Quangos* („pozarządówki”)¹⁴⁵. Ogromna ilość publicznych pieniędzy administrowanych przez walijskie organizacje *quasi*-pozarządowe sięgała kwot rządu

¹⁴¹ V. Bogdanor, *op.cit.*, s. 199.

¹⁴² B.H. Toszek, *Vox populi...*, *op. cit.*, s. 100.

¹⁴³ Zob. szerzej: P. Morgan (ed.), *op. cit.*, s. 243; D. Ross, *op. cit.*, s. 250–251.

¹⁴⁴ J. Hopkin, *Party Matters: Devolution and Part Politics in Britain and Spain*, „Party Politics”, 2009, vol. 15 (2), s. 184.

¹⁴⁵ T. G. Watkin, *The Legal History of Wales*, Cardiff 2007, s. 195.

bilionów funtów i z całą pewnością suma ta przewyższała pieniądze przeznaczone na demokratyczne wybory władz lokalnych. Zatem jednym z głównych argumentów podnoszonych w 1997 roku na rzecz ustanowienia Zgromadzenia Walijskiego była potrzeba przejęcia odpowiedzialności nad licznymi organizacjami *quasi* pozarządowymi, które w żadnej mierze nie były odpowiedzialne przed jakimkolwiek demokratycznie wybranym organem¹⁴⁶.

Po trzecie wreszcie, tym razem zadziałał „efekt domina”. W referendum szkockim za utworzeniem legislatury regionalnej i wyposażeniem jej w kompetencje do stanowienia podatków opowiedziało się odpowiednio 74,3% i 63,5% głosujących (tj. 44,7% i 38,1% uprawnionych do głosowania) przy frekwencji wynoszącej 60,4%. Ponadto, nie bez znaczenia pozostawał fakt, iż w latach 1987–1997 wszyscy sekretarze stanu ds. Walii byli anglojęzyczni i w dodatku nie byli lubiani ani nie cieszyli się zaufaniem. Na wieść o odwołaniu Johna Redwooda urzędnicy Biura Walijskiego z radości otworzyli butelkę szampana i tańczyli na ulicach Cardiff. Następca Redwooda – Wiliam Hague – dla ocieplenia wizerunku ożenił się nawet z Walijką, ale opozycyjni deputowani zbojkotowali jego nominację¹⁴⁷.

Tym razem prym w kampanii wiedli zwolennicy reformy dewolucyjnej, spośród którym przodowała Walijska Partia Pracy, kierowana przez Rona Daviesa, będącego sekretarzem stanu ds. Walii oraz Petera Haina – podsekretarza stanu w *Welsh Office*. Projekt dewolucji popierała także Partia Liberalno-Demokratyczna pod przywództwem Richarda Livesey’a oraz *Plaid Cymru*, na czele której stał David Wigley. Wśród orędowników utworzenia walijskiego zgromadzenia parlamentarnego silną pozycję zajmowała także pozapartyjna grupa „Tak dla Walii” pod przywództwem akademickich profesorów: Kevina Morgana oraz Mari James. *Yes for Wales* skupiała liczne grupy, jak: „Studenci Mówią Tak”, „Aktorzy Mówią Tak” i „Kobiety Mówią Tak”. Połączenie kampanii prodewolucyj-

¹⁴⁶ C. Pilkington, op.cit., s. 67.

¹⁴⁷ Ibid., s. 68.

nej z przekazem medialnym powszechnie rozpoznawalnych osób ze świata sportu i rozrywki dało imponujący efekt. Zaznaczyć należy, iż w obozie zwolenników znalazł się także *Plaid Cymru*, delikatnie akcentujący swoje poparcie i występujący w ramach ruchu „Tak dla Walii”. Tradycyjnie, walijska gazeta *Western Mirror*, również zajęła postawę prodewolucyjną.

Nadmienić należy, iż obóz zwolenników borykał się z prozaicznymi problemami, jak choćby rozpowszechnianie swoich poglądów. Otóż, znacząca część mieszkańców Walii otrzymywała wszelkie informacje za pośrednictwem angielskich mediów. Walijszczykami zamieszkujący tereny graniczące z Anglią w większości czytali *Liverpool Daily Post*, zaś Walijszczykami w Cardiff i Glamorgan w większości oglądali angielską telewizję. Niewielki dostęp do walijskich mediów skutkowałam brakiem wystarczającej ilości informacji¹⁴⁸. Z kolei angielskie media niewiele miejsca poświęcały kwestii dewolucji. Ponadto, kampania referendalna zbiegła się w czasie ze śmiercią księżnej Diany i ten smutny incydent dominował w mass mediach¹⁴⁹. Dodać należy także prozaiczne kłopoty, na które napotykał obóz zwolenników dewolucji, związane ze spóźnionym drukiem lokalnych ulotek¹⁵⁰.

Kampania oponentów dewolucji przebiegała znacznie skromniej niż w 1979 roku, a jej hasło brzmiało: *Just Say No*. Na czele obozu przeciwników reformy dewolucyjnej stanął Robert Hodge, syn multimilionera. Jak ironicznie podkreśla się, główną zasługą Hodge’a były słabe ataki wobec planów dewolucji dla Walii. Mimo, iż jedynie Partia Konserwatywna oficjalnie występowała przeciwko reformie dewolucyjnej, to wielu laburzystowskich deputowanych (wbrew oficjalnemu stanowisku partyjnemu) w kampanii apelowało o odrzuce-

¹⁴⁸ D. McCrone, B. Lewis, *The Scottish and Welsh referendum campaigns* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 29.

¹⁴⁹ C. Pilkington, op.cit., s. 124.

¹⁵⁰ D. McCrone, B. Lewis, op.cit., s. 31.

nie dewolucji¹⁵¹. Działania obozu przeciwników koncentrowały się przede wszystkim na rozdawaniu ulotek w miejscach publicznych, w których powtarzano argumenty sprzed blisko 20 lat przestrzegając, iż dewolucja skutkować będzie wzrostem kosztów, biurokracji i rozpadem Zjednoczonego Królestwa¹⁵².

W drugim referendum walijskim wzięło udział zaledwie 50,1% uprawnionych do głosowania (o 8,2% mniej niż w 1979 r.), toteż „do chwili zakończenia liczenia głosów w dniu 19 września (...) nie można było przewidzieć, czy głosowanie nie okaże się nieważne”¹⁵³. Dla porównania Szkoci przytłaczającą większością głosów opowiedzieli się za utworzeniem szkockiego parlamentu (74,3%), a mieszkańcy Irlandii Północnej zdecydowali o powołaniu zgromadzenia północnoirlandzkiego większością 71% głosów¹⁵⁴. Po przeliczeniu głosów Walijszyków ostatecznie stwierdzono, że projekt utworzenia regionalnego zgromadzenia parlamentarnego uzyskał poparcie minimalnej większości głosujących (50,3%) co oznaczało, że o wdrożeniu dewolucji w Walii zdecydowały *de facto* głosy 6.721 (0,6%) spośród ogólnej liczby 2.218.850 osób uczestniczących w referendum. W efekcie wygranej drugiego referendum dewolucyjnego lud walijski wybiera swoje zgromadzenie legislacyjne w wyborach powszechnych. Autorem ordynacji wyborczej dla legislatury walijskiej był prawnik Donald Dewar, lider szkockiego oddziału Partii Pracy¹⁵⁵.

¹⁵¹ C. Pilkington, op.cit., s. 124.

¹⁵² D. McCrone, B. Lewis, op.cit., s. 33.

¹⁵³ V. Bogdanor, op. cit., s. 673.

¹⁵⁴ B.H. Toszek, *Specyfika...*, op. cit., s. 279.

¹⁵⁵ Donald Dewar zaproponował system, określany skrótem AMS (*Additional Member System*), będący mieszanym systemem wyborczym, łączącym tradycyjny brytyjski system wyborczy oparty na zasadzie większości zwykłej w jednomandatowych okręgach wyborczych (*first-past-the-post*) i listy partyjne, gdzie obowiązuje podział proporcjonalny, M. Kaczorowska, *Dewolucja systemu politycznego: istota, wpływ i znaczenie – casus Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej* [w:] J. Szymanek, M. Kaczorowska, A. Rothert, *Ewolucja, dewolucja, emergency w systemach politycznych*, Warszawa 2007, s. 128–129.

Tabela 9. Wyniki referendum dewolucyjnego w 1997 r. w hrabstwach walijskich

hrabstwo	liczba uprawnionych do głosowania	frekwencja (%)	„tak”		„nie”		głosy nieważne
			liczba	%	liczba	%	
<i>Anglesey</i>	54.044	56,9	15.649	50,9	15.095	49,1	86
<i>Blaenau Gwent</i>	55.089	49,3	15.237	56,1	11.928	43,9	147
<i>Bridgend</i>	100.400	50,6	27.632	54,4	23.172	45,6	249
<i>Caerphilly</i>	129.060	49,3	34.830	54,7	28.841	45,3	256
<i>Cardiff</i>	228.571	46,9	47.527	44,4	59.589	55,6	407
<i>Carmarthenshire</i>	133.467	56,4	49.115	65,3	26.119	34,7	289
<i>Ceredigion</i>	54.440	56,8	18.304	59,2	12.614	40,8	185
<i>Conwy</i>	87.231	51,5	18.369	40,9	26.521	59,1	130
<i>Denbighshire</i>	70.410	49,7	14.271	40,8	20.732	59,2	99
<i>Flintshire</i>	113.181	41,0	17.746	38,2	28.707	61,8	118
<i>Gwynedd</i>	92.520	59,8	35.425	64,1	19.859	35,9	183
<i>Merthyr Tydfil</i>	44.107	49,5	12.707	58,2	9.121	41,8	122
<i>Monmouthshire</i>	65.309	50,5	10.592	32,1	22.403	67,9	116
<i>Neath Port Talbot</i>	106.333	51,9	36.730	66,5	18.463	33,5	246
<i>Newport</i>	94.094	45,9	16.172	37,4	27.017	62,6	146
<i>Pembrokeshire</i>	88.720	52,6	19.979	42,8	26.712	57,2	156
<i>Powys</i>	96.107	56,2	23.038	42,7	30.966	57,3	265
<i>Rhondda Cynon Taff</i>	175.639	49,9	51.201	58,5	36.362	41,5	137
<i>Swansea</i>	174.725	47,1	42.789	52,0	39.561	48,0	351
<i>Torfaen</i>	69.505	45,5	15.756	49,8	15.854	50,2	90
<i>Vale of Glamorgan</i>	89.111	54,3	17.776	36,7	30.613	63,3	149
<i>Wrexham</i>	96.787	42,4	18.574	45,3	22.449	54,7	76
RAZEM	2.218.850	50,1	559.419	50,3	552.698	49,7	4.003

Źródło: wyniki przytaczamy za B. H. Toszek, *Vox populi w brytyjskim modelu demokracji. Pytanie o kierunki rozwoju dewolucji w Walii* [w:] E. Kuźelewska, A. R. Bartnicki (red.), *Zachód w globalnej i regionalnej polityce międzynarodowej*, Toruń 2009, s. 103.

Wyniki głosowania w Walii dalekie były od oczekiwań rządu. Niewiele ponad połowa głosujących udzieliło poparcia projektowi reformy rządowej. Głosy negatywne przeważały nad pozytywnymi na wszystkich obszarach graniczących z Anglią, nawet mieszkańcy stolicy Walii, Cardiff głosowali przeciw. Jedynie w zachodnich, mniej zanglicyzowa-

nych obszarach regionu, przeważali zwolennicy dewolucji. Walijszczy „walijscy” wspierali zatem dewolucję podczas, gdy Walijszczy „brytyjscy” opowiedzieli się za pozostawieniem stosunków z Westminsterem. Koncepcja zwiększenia autonomii decyzyjnej regionu została przyjęta z największym entuzjazmem w Gwynedd, Carmarthenshire, Neath Port Talbot oraz południowowalijskich Dolinach¹⁵⁶, gdzie społeczno-ekonomiczne reperkusje polityki konserwatywnej były najsilniej odczuwane¹⁵⁷. Równocześnie ze względu na swoje położenie geograficzne, obszary te były w mniejszym stopniu poddane wpływom angielskim (probrytyjskim) niż hrabstwa znajdujące się we wschodniej części Walii. Przywiązanie ich mieszkańców do kultury narodowej oraz (raczej bierna) znajomość *cymraeg* stanowiły czynniki wyraźnie oddziałujące na sposób głosowania w referendum dewolucyjnym. Jedynym wyjątkiem było południowe Pembrokeshire, które od późnego średniowiecza pozostawało związane pod względem kulturowym i językowym z Anglią¹⁵⁸. Natomiast mieszkańcy zanglicyzowanego pogranicza jednoznacznie opowiedzieli się przeciwko dewolucji (w szczególności we Flintshire, Monmouthshire, Newport i Vale of Glamorgan), dając w ten sposób wyraz swojej niechęci do koncepcji zwiększenia zakresu samodzielności politycznej regionu¹⁵⁹.

Dokonując analizy wyników głosowania w drugim referendum dewolucyjnym, wyraźnie widać, że sposób głosowania był uzależniony przede wszystkim od preferencji politycznych, poczucia tożsamości narodowej (regionalnej) oraz miejsca zamieszkania. Rozłożenie głosów wskazywało bowiem, że reforma dewolucyjna największym poparciem cieszyła się w Walii zachodniej i zachodnio-południowej (z wyjątkiem Pembrokeshire) zdominowanej przez rządzącą Partię

¹⁵⁶ Doliny Południowej Walii (*South Wales Valleys*) to zurbanizowany obszar rozciągający się między Carmarthenshire i Monmouthshire.

¹⁵⁷ G. H. Jenkins, op. cit., s. 297.

¹⁵⁸ Zob. szerzej: G. M. Awbery, *The Term 'Landsker' in Pembrokeshire*, „Journal of the Pembrokeshire Historical Society” 1990–1991, Nr 4, s. 32–41; D. Davies, *Pembroke is Little England after all!*, „The Western Mail” z 8 stycznia 2004 r., s. 8.

¹⁵⁹ B. H. Toszek, *Vox populi...*, op. cit., s. 104.

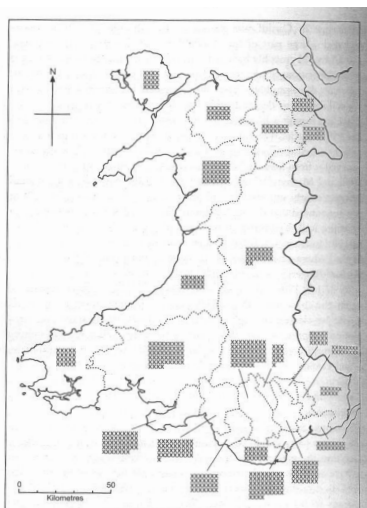
Mapa 2. Głosowanie w 1997 r. (jasne pola oznaczają głosy negatywne)

Źródło: B. Taylor, J. Curtice, K. Thomson, *Introduction and Conclusions* [w:] B. Taylor, K. Thomson (eds.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. XXIX.

Pracy oraz nacjonalistyczną *Plaid Cymru*. Natomiast na obszarach zamieszkałych przez zwolenników konserwatystów i liberałów dominowały głosy przeciwne reformie dewolucyjnej.

Mapa 3. Głosy aprobujące dewolucję w Walii w referendum z 1997 r.

x = 1,000 głosów „za”

Źródło: J. Davies, *A History of Wales*, London-New York-Toronto-Dublin-Cam-berwell-New Delhi-Auckland-Johannesburg 2007, s. 676.

Wyniki drugiego referendum dewolucyjnego wskazywały na istotne zmiany, jakie zaszły w Walii od 1979 roku. Pomimo utrzymania się niechętnego stosunku mieszkańców wschodniej części regionu do projektu utworzenia walijskiego zgromadzenia parlamentarnego, liczba zwolenników tego rozwiązania uległa zwiększeniu w dawnych hrabstwach: South Glamorgan o 208% (z 13% do 40%), West Glamorgan o 217% (z 18% do 57%) oraz Gwent o 233% (z 12% do 46%)¹⁶⁰.

Odzwierciedleniem owej sytuacji było głębokie zróżnicowanie preferencji politycznych, przejawiające się silną pozycją *Plaid Cymru* w zachodniej i północnej części regionu, której mieszkańcy posługiwali się w większości językiem walijskim i tradycyjnymi wpływami laburzystów w Dolinach¹⁶¹ oraz poparciem dla Torysów w hrabstwach pogranicznych i Pembrokeshire, w których przeważała ludność anglojęzyczna. Pojawienie się wspólnoty interesów społecznych mieszkańców północno-zachodniej Walii oraz interesów ekonomicznych postindustrialnej społeczności Dolin stanowiło przesłankę określającą sukces drugiego referendum dewolucyjnego¹⁶².

Wyniki głosowania ukazały równocześnie niepokojący brak poczucia wspólnoty wśród mieszkańców różnych części Walii. Linia podziału między obszarami, na których przeważały głosy „za” i „przeciw” przebiegała niemal dokładnie wzdłuż granicy między obszarami opanowanymi przez lordów Marchii¹⁶³ oraz pozostających w rękach władców celtyckich, która została utrwalona statutem rhuddlańskim

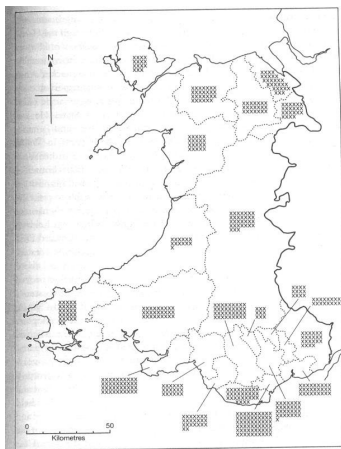
¹⁶⁰ J. Davies, op.cit., s. 674.

¹⁶¹ C. Pilkington, op.cit., s. 125.

¹⁶² B. H. Toszek, *Vox populi...*, op. cit., s. 105.

¹⁶³ Marchia Walijska (*Marchia Wallie*) powstała po zakończeniu normańskiego podboju Anglii w 1066 r.; obejmowała obszary o zmiennych granicach zachodnich i północnych, położone między celtyckimi państwami walijskimi i królestwa Anglii; ponieważ nie wchodziła w skład Anglii nie podlegała zwierzchnictwu króla, lecz stanowiła własność lordów angielskich (tzw. lordów Marchii); została zlikwidowana w 1536 r. Zob. szerzej: R. R. Davies, *The Age of Conquest*, Oxford 2000, s. 271–288.

Mapa 4. Głosy przeciw dewolucji w referendum z 1997 r.

x = 1,000 głosów „przeciw”

Źródło: J. Davies, *A History of Wales*, London-New York-Toronto-Dublin-Cambridge-New Delhi-Auckland-Johannesburg 2007, s. 677.

(*Statute of Rhuddlan*) obowiązującym w latach 1284–1536¹⁶⁴. Dawna Marchia obejmująca hrabstwa ceremonialne¹⁶⁵ Clwyd, Powys, Gwent, South Glamorgan oraz część Dyfed pozostawała pod wpływem kulturowych wzorców angielskich do tego stopnia, że dla jej mieszkańców „przedmiotem pożądanego stawało się wszystko co angielskie, a pogardy – wszystko co walijskie”¹⁶⁶.

Dane w tabeli 10 ukazują wyraźne zależności pomiędzy głosowaniem w referendum a popieraniem oficjalnego stanowiska partyjnego. Wśród wyborców *Plaid Cymru* przeważały głosy zwolenników

¹⁶⁴ Zob. szerzej: T. G. Watkin, op.cit., Cardiff 2007, s. 106–111.

¹⁶⁵ Pomimo wejścia w życie *Local Government (Wales) Act 1994* (por. przypis 9) podział Walii na 8 hrabstw ceremonialnych (*ceremonial counties*) wprowadzony ustawą o samorządzie lokalnym z 1972 r. (*Local Government Act 1972*) nadal znajduje zastosowanie np. przy określaniu właściwości miejscowej urzędników sądowych i administracyjnych Korony Brytyjskiej.

¹⁶⁶ Oak Dale Village Community, *Monmouthshire – Gateway to Wales*, <http://www.oakdalevillage.net/history3.html> (15.01.2011).

Tabela 10. Wpływ preferencji politycznych na sposób głosowania w referendum dewolucyjnym w 1997 r.

<i>obiekt preferencji politycznych</i>	<i>sposób głosowania</i>		<i>nie głosujący</i>	<i>N=</i>
	<i>„tak”</i>	<i>„nie”</i>		
<i>Partia Pracy</i>	34%	24%	42%	366
<i>Partia Konserwatywna</i>	7%	62%	30%	138
<i>Plaid Cymru</i>	71%	6%	24%	72
<i>Liberalni Demokraci</i>	18%	45%	37%	49

Źródło: R. W. Jones, D. Trystan, *The 1997 Welsh referendum vote* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 66.

dewolucji (12:1). Elektorat laburzystowski udzielił w referendum poparcia propozycji Partii Pracy stosunkiem głosów 3:2. Liberalni wyborcy odrzucili dewolucję stosunkiem głosów 2:1, zaś elektorat konserwatywny uczynił to samo przewagą 9:1.

Wyniki referendum były również uzależnione od stopnia rozwoju świadomości narodowej mieszkańców poszczególnych części regionu. O ile bowiem poczucie odrębności etnicznej, kulturowej i językowej ludności zamieszkującej północną i północno-zachodnią Walię przekładało się na aspiracje polityczne (wyrażające się m.in. poparciem dla *Plaid Cymru*), to zasadniczo nacjonalizm walijski manifestował się głównie dążeniem do zachowania kultury narodowej i tradycyjnego sposobu życia¹⁶⁷, nie wpływając na kształtowanie tendencji odśrodkowych. W porównaniu z silnie rozwiniętym poczuciem tożsamości narodowej społeczeństwa szkockiego (którego odzwierciedleniem było szerokie poparcie reformy dewolucyjnej), mieszkańcy krainy leżącej na zachód od wału Offy¹⁶⁸ nadal nie mogli się zdecydować, czy wolą być określani jako „Brytyjczycy” czy „Walijczycy”.

¹⁶⁷ V. Bogdanor, op.cit., s. 7.

¹⁶⁸ Wał Offy (*Offa Dyke*) to wał ziemny o długości ok. 240 km, szerokości dochodzącej do 20 m i wysokości dochodzącej do 2,5 m, znajdujący się na granicy angielsko-walijskiej, który został usypany w II poł. VIII w. na rozkaz króla Offy panującego w Mercji.

Tabela 11. Poczucie tożsamości narodowej w Walii a wyniki referendum dewolucyjnego w 1997 r.

<i>stopień poczucia tożsamości narodowej</i>	<i>wyniki referendum</i>	
	<i>„tak”</i>	<i>„nie”</i>
<i>Walijczyk, a nie Brytyjczyk</i>	<i>43%</i>	<i>23%</i>
<i>Bardziej Walijczyk niż Brytyjczyk</i>	<i>44%</i>	<i>25%</i>
<i>Walijczyk i Brytyjczyk</i>	<i>26%</i>	<i>34%</i>
<i>Bardziej Brytyjczyk niż Walijczyk</i>	<i>16%</i>	<i>37%</i>
<i>Brytyjczyk, a nie Walijczyk</i>	<i>13%</i>	<i>45%</i>

Źródło: J. Curtice, *Is Scotland a nation and Wales not?* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 129.

Dane w tabeli 11 ukazują silny związek pomiędzy poczuciem tożsamości narodowej a głosowaniem w referendum. Wyborcy określający się jako Walijczycy lub bardziej Walijczycy niż Brytyjczycy w większości głosowali za projektem reformy dewolucyjnej. Na marginesie dodać należy, iż wdrożenie dewolucji przyczyniło się do znacznego rozbudzenia regionalnego poczucia tożsamości narodowej, przejawiającego się w podkreślaniu odrębności kulturowej i językowej oraz odrodzeniu literatury walijskiej pisanej w języku walijskim¹⁶⁹.

Tabela 12. Miejsce urodzenia a wyniki referendum dewolucyjnego w 1997 r.

<i>miejsce urodzenia</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>
<i>Walia</i>	<i>35</i>	<i>29</i>	<i>36</i>	<i>454</i>
<i>Anglia</i>	<i>18</i>	<i>36</i>	<i>46</i>	<i>141</i>
<i>Inne</i>	<i>29</i>	<i>35</i>	<i>37</i>	<i>30</i>

Źródło: R.W. Johns, D. Trystan, *The 1997 Welsh referendum vote* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 76.

Istnieje także wyraźny związek pomiędzy miejscem urodzenia a głosowaniem w referendum. Większość wyborców urodzonych w Walii w referendum głosowało za przyjęciem projektu dewolucji,

¹⁶⁹ B. H. Toszek, *Dewolucja jako element procesu dezintegracji państwowości brytyjskiej* [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacjonalizmy*, Toruń 2008, s. 145.

podczas gdy wyborcy urodzeni w Anglii w większości opowiedzieli się przeciwko temu projektowi. Poczucie tożsamości narodowej determinowane jest także przez język, jakim posługuje się ludność. W referendum dewolucyjnym w 1997 r. dało się zauważyć ścisły związek pomiędzy posługiwaniem się językiem walijskim a głosowaniem za przyjęciem projektu rządowego (patrz tabela 13).

Tabela 13. Znajomość języka walijskiego a wyniki referendum w 1997 r.

<i>znajomość języka walijskiego</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>
<i>biegła</i>	<i>61</i>	<i>18</i>	<i>21</i>	<i>11</i>
<i>średnia</i>	<i>31</i>	<i>34</i>	<i>35</i>	<i>83</i>
<i>brak</i>	<i>24</i>	<i>33</i>	<i>43</i>	<i>485</i>

Źródło: R.W. Johns, D. Trystan, *The 1997 Welsh referendum vote* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 79.

Dość interesująco jawią się zależności pomiędzy wiekiem głosujących a wynikami referendum. Tabela 14 ukazuje pewne sprzeczności. Osoby powyżej 45 roku życia z jednej strony, udzieliły poparcia dewolucji, ale większa ich część odrzuciła w referendum ten postulat. Wyniki te nasuwają zatem przypuszczenia, iż kryterium wieku stanowiło średnio istotny czynnik determinujący zachowania wyborcze. Wiek miał charakter wtórny, ponieważ zasadnicze kryterium stanowiło poczucie tożsamości narodowej (szeroko rozumiane) oraz lojalność partyjna. Z kolei najmłodsza grupa wiekowa wpisała się w ogólny nurt obserwowany od dawna w Europie, charakteryzujący się nieuczestnictwem we wszelkiego rodzaju wyborach. Największą absencję wyborczą odnotowano właśnie wśród najmłodszych grup wiekowych.

Głosowanie nad rządowym projektem w dniu 18 września 1997 r. przeszło do historii jako „referendum niewielkiego poparcia” (*the little ‘yes’ referendum*). Przy stosunkowo niskiej frekwencji niewiele ponad połowa z głosujących udzieliła poparcia projektowi dewolucji. Jako główne powody pozytywnego głosowania wskazywano: po-

Tabela 14. Wiek wyborców a wyniki głosowania w referendum w 1997 r.

wiek	„za” (%)	„przeciw” (%)	nie głosowało (%)	N=
18–24	19	15	66	62
25–34	31	21	48	119
35–44	33	23	44	135
45–54	31	43	27	131
55–64	36	37	27	84
powyżej 65	32	40	29	147

Źródło: R.W. Johns, D. Trystan, *The 1997 Welsh referendum vote* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 77.

wstrzymanie konserwatystów oraz lojalność wyborczą wobec polityki Partii Pracy, ponieważ „Doliny zawsze głosują na laburzystów”¹⁷⁰. Wynik drugiego referendum dewolucyjnego, pomimo pozytywnego zakończenia, nie okazał się wielkim sukcesem stronników dewolucji. Był raczej letnim, ledwie ciepłym poparciem projektu rządowego, co jednak nie oznaczało wstrzymania bądź ograniczenia prac związanych z wdrożeniem dewolucji w Walii. Pomimo wątpliwości istniejących w rządzie Tony’ego Blaira wobec rzeczywistej woli Walijszczyków w zakresie zwiększenia swojej samodzielności decyzyjnej, demokratycznie wyrażony głos ludu wymagał podjęcia określonych działań, tzn. utworzenia Walijskiego Zgromadzenia Narodowego i wyposażenia go w kompetencje wykonawcze w stosunku do ustaw parlamentu krajowego. Otwarta natomiast pozostała kwestia przyszłego rozszerzenia merytorycznego zakresu tych uprawnień oraz przyznania Zgromadzeniu Narodowemu możliwości samodzielnego stanowienia prawa pierwotnego¹⁷¹.

Dokonując porównania obu referendum dewolucyjnych, w pierwszej kolejności należy odpowiedzieć na pytanie o powody zmiany stanowiska Walijszczyków. Z pewnością owa zmiana nie wynikała wprost z przemian społecznych, lecz raczej powiązana była z walijską toż-

¹⁷⁰ C. Pilkington, op.cit., s. 124.

¹⁷¹ B.H. Toszek, *Vox populi...*, op. cit., s. 106.

samością narodową. Kluczową rolę odegrały także partie polityczne, za wskazówkami których podążyli wyborcy¹⁷². Partia Pracy bowiem nie tylko cieszyła się większą popularnością w 1997 roku, ale także jej przesłanie było dużo jaśniejsze. W rezultacie nastąpił znaczący wzrost głosów „za” wśród laburzystowskich wyborców. Zgodzić się wypada z poglądem, iż referendum dewolucyjne z 1997 r. pozwoliło zademonstrować w zasadzie jednoznaczne poparcie społeczne dla projektu głębokich reform wprowadzanych przez młody wówczas stażem rząd T. Blaira¹⁷³.

Porównanie sposobu głosowania określonych grup społecznych w latach 1979 i 1997 wskazywało na znaczący wzrost poczucia tożsamości narodowej, która stała się czynnikiem warunkującym wybory polityczne ludności. „Znaczenie walijskości wykroczyło poza identyfikację z kulturą i językiem narodowym (...) w stopniu, którego nie przewidywały najśmielsze analizy socjologiczne”¹⁷⁴. Nie ulegało jednak wątpliwości, że główną przyczyną zainteresowania mieszkańców Walii założeniami reformy dewolucyjnej były odczuwane przez nich negatywne skutki polityki gospodarczej prowadzonej przez konserwatywne rządy M. Thatcher i J. Majora.

Podkreślić należy, iż idea dewolucji oraz jej przyjęcia przez Walijszczyków w drodze referendum była autorstwa Partii Pracy. To laburzyści odegrali kluczową rolę w procesie decentralizacji Walii, nie była to oddolna inicjatywa społeczności walijskiej. Zainteresowanie laburzystów koncepcją dewolucji nie wynikało jednakże z ich sympatii względem Walijszczyków, lecz raczej z obawy przed rosnącym wpływem partii nacjonalistycznych, zwłaszcza *Plaid Cymru*¹⁷⁵. W 1985 r. Gwyn A. Williams pesymistycznie stwierdził: „walijski elektorat w 1979 r. napisał *finis* dla blisko dwustu lat walijskiej hi-

¹⁷² K. Knock, *The North East referendum: Lessons Learnt?*, „Parliamentary Affairs” 2006, vol. 59 (4), s. 10.

¹⁷³ P. Biskup, *Instytucja referendum w brytyjskiej praktyce konstytucyjnej*, „Przeгляд Sejmowy” 2007, Nr 1(78), s. 104.

¹⁷⁴ V. Bogdanor, op. cit., s. 200.

¹⁷⁵ J. Hopkin, op. cit., s. 184.

Tabela 15. Porównanie wyników walijskich referendum dewolucyjnych w latach 1979 i 1997 wg kryteriów opartych na tożsamości narodowej

	<i>poczucie tożsamości narodowej a wyniki referendum dewolucyjnych w 1979 r. i 1997 r.</i>				<i>1997 r.</i>				<i>1979-1997 porównanie</i>
	<i>1979 r.</i>	<i>1979 r.</i>	<i>1979 r.</i>	<i>1979 r.</i>	<i>1997 r.</i>	<i>1997 r.</i>	<i>1997 r.</i>	<i>1997 r.</i>	
<i>poczucie tożsamości narodowej</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>	
<i>walijska</i>	21,7	42,0	36,3	479	39,3	25,5	35,1	429	+26,6
<i>angielska</i>	10,8	33,8	55,4	274	14,6	31,7	53,7	178	+7,3
<i>brytyjska</i>	9,5	62,8	27,7	65	14,9	44,0	41,1	42	+12,2
	<i>miejsce urodzenia a wyniki referendum dewolucyjnych w 1979 r. i 1997 r.</i>								
	<i>1979 r.</i>				<i>1997 r.</i>				
<i>miejsce urodzenia</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>	<i>1979-1997 porównanie</i>
<i>Walía</i>	17,3	47,9	34,8	675	35,8	27,2	37,1	457	+30,3
<i>Anglia</i>	13,0	51,4	35,6	146	18,1	36,8	45,1	145	+12,8
	<i>znajomość języka walijskiego a wyniki referendum dewolucyjnych w 1979 r. i 1997 r.</i>								
	<i>1979 r.</i>				<i>1997 r.</i>				
<i>znajomość języka walijskiego</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>	<i>„za” (%)</i>	<i>„przeciw” (%)</i>	<i>nie głosowało (%)</i>	<i>N=</i>	<i>1979-1997 porównanie</i>
<i>biegła</i>	36,1	34,9	29,0	169	60,6	16,3	23,1	113	+28,0
<i>brak znajomości</i>	11,2	51,6	37,1	614	24,2	33,3	42,5	490	+24,3

Źródło: G. Evans, D. Trystan, *Why was 1997 different?* [w:] B. Taylor (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999, s. 101.

storii. Wyborcy w 1979 r. odrzucili tradycje polityczne, z którymi związali się współcześni Walijszczyki. Ogłosili upadek politycznego *credo*, które było wyznawane przez wielu współczesnych Walijszczyków¹⁷⁶. W 1997 r. nowa karta w tej historii ponownie została otwarta.

W dniu 3 marca 2011 r. odbędzie się trzecie referendum dewolucyjne. Koncepcja trzeciego walijskiego referendum pojawiła się w wyniku nawiązania współpracy przez regionalne partie polityczne reprezentujące grupy społeczne, których połączone interesy warunkowały pozytywny wynik głosowania w 1997 roku. Biorąc pod uwagę fakt, iż w ostatnich wyborach do *National Assembly* w dniu 3 maja 2007 r. żadne z ugrupowań nie uzyskało wystarczającej ilości głosów umożliwiającej samodzielne sprawowanie władzy, powołano nowy rząd regionalny w oparciu o umowę koalicyjną „Jedna Walia” (*One Wales*). Umowa ta została podpisana 27 czerwca 2007 r. przez przedstawicieli Partii Pracy i *Plaid Cymru*. Sygnatariusze umowy zobowiązali się do „zgodnego działania (...) celem przeprowadzenia referendum w sprawie przyznania Zgromadzeniu pełnych kompetencji prawodawczych (...) w możliwie najkrótszym czasie, nie dłuższym niż do końca obecnej kadencji Zgromadzenia”¹⁷⁷. Organizacja głosowania została powierzona kilkuosobowemu zespołowi pod przewodnictwem emerytowanego dyplomaty Emyra Jonesa Parry’ego, który zobowiązał się do zamknięcia etapu przygotowawczego przed końcem 2009 roku¹⁷⁸.

Badania opinii publicznej przeprowadzone (wśród 1.210 ankietowanych) w dniach 22–24 lutego 2008 r. przez *ICM Research* na zlecenie *BBC Wales* wskazały poparcie 49% mieszkańców Walii dla projektu rozszerzenia kompetencji *National Assembly*.

¹⁷⁶ G. A. Williams, op. cit., s. 295.

¹⁷⁷ Plaid Cymru, *One Wales. A progressive agenda for the government of Wales*, Cardiff 2007, s. 6.

¹⁷⁸ Zob. szerzej: BBC News, *Law-making report by end of 2009*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/wales/7107616.stm (15.01.2011).

Tabela 16. Wyniki badań walijskiej opinii publicznej w sprawie rozszerzenia kompetencji *National Assembly*

pytanie: <i>Jak głosowałbyś, gdyby zostało zorganizowane referendum w sprawie przyznania Zgromadzeniu Narodowemu kompetencji stanowiących?</i>	
odpowiedź:	
za przyznaniem Zgromadzeniu Narodowemu kompetencji stanowiących	49%
przeciwko przyznaniu Zgromadzeniu Narodowemu kompetencji stanowiących	42%
nie wiem	9%

Źródło: Angus Reid Global Monitor, *Welsh Open to Full Law-Making Parliament*, http://www.agnus-reid.com.polls/view/30104/welsh_open_to_full_law_making_parliament (15.01.2011).

Obecnie Walijskiemu Zgromadzeniu Narodowemu przysługują kompetencje stanowienia prawa w zakresie dwudziestu obszarów, jak: rozwój gospodarczy, edukacja, służba zdrowia, rządy lokalne, lecz wprowadzenie nowych przepisów w Walii poprzedzone musi być ich zatwierdzeniem przez parlament brytyjski i poddaniem królewskiej akceptacji. Przedmiot głosowania w trzecim referendum dewolucyjnym nie dotyczy wyposażenia Walii w większą władzę jako taką, lecz raczej wzmocnienia istniejących kompetencji i ograniczenia procedur biurokratycznych¹⁷⁹.

W świetle sondaży opinii publicznych, Walijszczyki w dalszym ciągu mają podzielone opinie względem potrzeby dalszej decentralizacji regionu. Mniej niż połowa respondentów dostrzega potrzebę rozszerzenia kompetencji Zgromadzenia Narodowego, zaś 42% nie widzi takiej potrzeby¹⁸⁰. Obóz zwolenników kolejnego etapu dewolucji „Tak dla Walii” zachęca do pozytywnego głosowania. W opinii orę-

¹⁷⁹ Guardian.co.uk, *Wales must wake up to this referendum*, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/feb/07/wales-referendum-welsh-assembly> (10.02.2011).

¹⁸⁰ Szerzej o obecnych kompetencjach Walijskiego Zgromadzenia zob.: *Devolution. Memorandum of Understanding and Supplementary Agreements between the United Kingdom Government, Scottish Ministers, the Cabinet of the National Assembly for Wales and the Northern Ireland Executive Committee (Cm 7854)*, London 2010.

downików dewolucji, zwycięstwo w referendum skutkować będzie zwiększeniem funduszy dla Walii oraz skróceniem ścieżki legislacyjnej i wprowadzaniem prawa w życie.

Przeciwnicy dalszej dewolucji skupili się w obozie „Prawdziwa Walia”. Ich hasło przewodnie brzmi: „Głosuj ‘nie’ dla lepszej dewolucji” (*Vote NO for Better Devolution*). Lider *True Wales* Rachel Banner argumentuje, iż wystarczająco dużo władzy znajduje się w rękach polityków, zatem nie ma potrzeby jej zwiększania.

Funkcjonowanie od 1999 roku Zgromadzenia Walijskiego uświadomiło mieszkańcom regionu możliwość wywierania istotnego wpływu na decyzje dotyczące spraw zarówno na szczeblu lokalnym, jak i regionalnym. Reforma dewolucyjna w Walii miała charakter raczej przymusowy, aczkolwiek skutki jej oddziaływania stopniowo rozbudziły świadomość polityczną narodu walijskiego w postaci chęci zarządzania sprawami regionalnymi w coraz większym zakresie¹⁸¹.

¹⁸¹ B. H. Toszek, *Specyfika...*, op. cit., s. 279.

Uwarunkowania prawne dewolucji walijskiej

Chociaż wynik drugiego referendum dewolucyjnego nasuwał uzasadnione wątpliwości odnośnie poziomu rzeczywistego poparcia społecznego dla przedstawionego przez rząd T. Blaira projektu utworzenia walijskiego zgromadzenia parlamentarnego, to jednak formalnie zobowiązywał laburzystów do wypełnienia deklaracji zawartych w programie opublikowanym przed wyborami do Parlamentu Westminsterkiego w 1997 r. Realizacja reformy dewolucyjnej w Walii leżała zresztą w interesie *New Labours*¹⁸², którzy cieszyli się na tym obszarze największą popularnością w skali całego kraju.

Narzucone przez laburzystów szybkie tempo prac legislacyjnych umożliwiło przedstawienie Izbie Gmin projektu ustawy o ustroju Walii (*Government of Wales Bill 1997*) na początku grudnia 1997 r. (tj. niespełna 3 miesiące od ogłoszenia wyników referendum dewolucyjnego). Natomiast ostatnie głosowanie nad poprawkami wniesionymi przez Izbę Lordów odbyło się w dniu 22 lipca 1998 r.¹⁸³, po czym pro-

¹⁸² Pojęcie „Nowi Laburzyści” (*New Labours*) było powszechnie używanym określeniem Partii Pracy pod przewodnictwem T. Blaira w latach 1994–2007 i Gordona Browna w latach 2007–2010. Od końca pierwszej dekady XXI w. termin ten był najczęściej stosowany w odniesieniu do tych członków *Labour Party*, którzy popierali nowatorskie rozwiązania polityczne, gospodarcze i społeczne, w odróżnieniu od partyjnych tradycjonalistów, tj. „Starych Laburzystów” (*Old Labours*).

¹⁸³ Zob. szerzej: The Public Whip, *Government of Wales Bill – Disqualification from being Assembly member – 22 Jul 1998*, <http://www.publicwhip.org.uk/division>.

Tabela 7. Układ głosów oddanych w wyborach parlamentarnych w 1997 r.

region		<i>Partia Konserwatywna</i>		<i>Partia Pracy</i>		<i>Liberalni Demokraci</i>	
		w tys.	w%	w tys.	w%	w tys.	w%
<i>Anglia</i>	<i>North East England</i>	266	19,8	862	64,0	169	12,6
	<i>North West England</i>	1.001	27,6	1.942	53,6	524	14,5
	<i>Yorkshire and the Humber</i>	721	28,0	1.339	51,9	412	16,0
	<i>East Midlands</i>	801	34,9	1.098	47,8	311	13,6
	<i>West Midlands</i>	954	33,7	1.327	47,0	389	13,8
	<i>East of England</i>	1.165	39,5	1.138	38,6	504	17,1
	<i>London</i>	1.036	31,2	1.643	49,5	486	14,6
	<i>South East England</i>	1.817	41,9	1.265	29,1	1.012	23,2
	<i>South West England</i>	1.021	36,7	734	26,4	869	31,3
	<i>ogółem</i>	8.781	33,7	11.348	43,5	4.678	18,0
	<i>Walia</i>	317	19,6	887	54,7	200	12,3
	<i>Szkocja</i>	493	17,5	1.283	45,6	365	13,0

Źródło: B. Morgan, *General Election results, 1 May 1997*, „House of Commons Research Papers”, London 2001, No. 2 (38), s. 11–12.

jekt został przekazany królowej celem nadania sankcji wykonalności. Promulgacja ustawy o ustroju Walii (*Government of Wales Act 1998*) nastąpiła w dniu 31 lipca 1998 r.

Na podstawie „konstytucji regionalnej” zostało utworzone Walijskie Zgromadzenie Narodowe (*National Assembly for Wales*), któremu przekazano uprawnienia przysługujące dotychczas resortom rządowym, a w szczególności *Welsh Office*. W ten sposób *National Assembly* uzyskało możliwość regulowania spraw dotyczących rozwoju gospodarczego, przemysłu, rolnictwa, leśnictwa, rybołówstwa, planowania przestrzennego, mieszkalnictwa, historycznych obiektów architektonicznych, dróg publicznych, transportu, zaopatrzenia w wodę i żywność, rozwoju społecznego, zdrowia i opieki medycznej,

opieki społecznej, edukacji i kształcenia zawodowego, sportu i rekreacji, kultury (w tym muzeów, galerii sztuki i bibliotek publicznych), turystyki, ochrony przeciwpowodziowej, języka walijskiego i samorządu lokalnego. W następnych latach do kompetencji Zgromadzenia Narodowego zostały przesunięte sprawy z zakresu rozwoju obszarów wiejskich, administracji publicznej i ochrony przeciwpożarowej¹⁸⁴. Jednakże w rzeczywistości *National Assembly* nie miało statusu organu ustawodawczego, ponieważ wydawane przez nie akty prawne „posiadały (...) wyłącznie charakter prawodawstwa pochodnego (*subordinate legislation*), a więc wykonawczego wobec ustaw”¹⁸⁵. Ponadto zakres działalności „parlamentu walijskiego” był limitowany przysługującym Sekretarzowi Stanu ds. Walii uprawnieniem do uznaniowego przekazywania administracji regionalnej odpowiednich funkcji zarządczych spośród katalogu określonego w *Government of Wales Act 1998*. W rezultacie władze regionalne nie zostały wyposażone w instrumenty umożliwiające efektywne oddziaływanie na „politykę walijską” rządu krajowego, toteż ich rola ograniczała się jedynie do określania sposobów implementacji decyzji podjętych na szczeblu centralnym (w granicach wynikających z ustawy o ustroju Walii). Co więcej, brak kompetencji do samodzielnego regulowania wysokości danin publicznych ciężących na podatnikach walijskich (na zasadach analogicznych do przysługujących *Scottish Parliament*¹⁸⁶), jako formy zwiększania wpływów do budżetu regionalnego, wskazywał na całkowitą zależność finansową Zgromadzenia Narodowego od dotacji udzielanej z budżetu państwowego. W tym kontekście istota „administracyjnego modelu dewolucji” sprowadzała się do nałożenia na Sekretarza Stanu ds. Walii obowiązku konsultowa-

¹⁸⁴ T. G. Watkin, op. cit., s. 197.

¹⁸⁵ P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2007, s. 70.

¹⁸⁶ Stosownie do art. 73 ust. 1 ustawy o Szkocji z 1998 r. (*Scotland Act 1998*) Parlamentowi Szkockiemu przysługuje prawo regulowania, w zakresie 3%, stopy podatku dochodowego na obszarze Szkocji. Zob. szerzej: The National Archives, *Scotland Act 1978. Part IV. Section 73*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/section/73> (15.01.2011).

nia z *National Assembly* rządowych projektów ustaw (dotyczących regionu) przed sesją Parlamentu Westminsterskiego oraz przyznania legislatywie walijskiej inicjatywy ustawodawczej (realizowanej za pośrednictwem rządu krajowego)¹⁸⁷.

Ustawowe ograniczenia możliwości funkcjonowania Zgromadzenia Narodowego, jako podmiotu aspirującego do rangi autentycznej reprezentacji regionalnej, budziły niezadowolenie wszystkich ugrupowań politycznych, których członkowie zasiadali w ławach „parlamentu walijskiego”¹⁸⁸. W rezultacie przed końcem pierwszej kadencji tego organu, w lipcu 2002 r. została powołana „niezależna komisja, mająca za zadanie dokonanie przeglądu kompetencji i trybu wyborów do Zgromadzenia Narodowego, w celu ustalenia najlepszego sposobu zabezpieczenia interesów mieszkańców Walii”¹⁸⁹. Wyniki prac Komisji (obradującej pod przewodnictwem Lorda Richarda¹⁹⁰) zostały przedstawione w dniu 31 marca 2004 r. w formie obszernego raportu (liczącego 305 stron). W treści tego dokumentu zalecano „przyznanie Walijskiemu Zgromadzeniu [Narodowemu] uprawnień do stanowienia prawa pierwotnego, (...) rozszerzenie zakresu delegowanych kompetencji w porozumieniu z rządem i parlamentem Zjednoczonego Królestwa, (...) rozważenie możliwości przyznania Zgromadzeniu [Narodowemu] prawa samodzielnego regulowania stawek podatkowych [w podatku dochodowym, na obszarze Walii],

¹⁸⁷ P. Sarnecki, *Ustroje...*, op. cit., s. 70–71.

¹⁸⁸ W latach 1999–2003 w *National Assembly* zasiadali przedstawiciele Partii Pracy (28), *Plaid Cymru* (17), Partii Konserwatywnej (9) i Liberalnych Demokratów (6). Zob. szerzej: J. Osmond, *A Constitutional Convention by Other Means: The First Year of the National Assembly for Wales* [w:] R. Hazell (ed.), *The State and the Nations. The First Year of Devolution in the United Kingdom*, Thorverton-Bowling Green 2000, s. 42.

¹⁸⁹ National Assembly for Wales, *Welcome to the Richard Commission*, <http://www.richardcommission.gov.uk> (15.01.2011).

¹⁹⁰ Ivor Seward Richard, baron Richard (1932–) jest politykiem laburzystowskim, zajmował stanowisko ambasadora Wielkiej Brytanii przy Organizacji Narodów Zjednoczonych w latach 1974–1979, łączył obowiązki komisarza ds. Wielkiej Brytanii i komisarza ds. zatrudnienia i spraw socjalnych w Komisji Europejskiej w latach 1981–1985, pełnił funkcję Lorda Tajnej Pieczęci w latach 1997–1998.

zwiększenie liczby członków Zgromadzenia [Narodowego] do 80, (...) wyraźne rozdzielenie funkcji legislacyjnej i wykonawczej Zgromadzenia [Narodowego]¹⁹¹, zastąpienie istniejącej ordynacji wyborczej¹⁹² systemem pojedynczego głosu przechodniego¹⁹³, przy czym zmiany te powinny zostać wprowadzone najpóźniej do 2011 r.”¹⁹⁴. W odpowiedzi na postulaty zawarte w raporcie Komisji Richarda rząd brytyjski opublikował w dniu 15 czerwca 2005 r. białą księgę „Lepsze zarządzanie Walią” (*Better Governance for Wales*), w której przedstawiono alternatywny projekt nowelizacji ustawy o ustroju Walii. Propozycje rządowe dotyczyły formalnego rozdzielenia sfery legislacyjnej i wykonawczej poprzez instytucjonalne wyodrębnienie Rządu Walijskiego (*Welsh Assembly Government*) ze Zgromadzenia Narodowego oraz upoważnienia *National Assembly* do stanowienia prawa pierwotnego w formie uzupełnienia regulacji ustawowych w dziedzinach określonych w treści *Government of Wales Act 1998*.

¹⁹¹ Zgodnie z *Government of Wales Act 1998* Rząd Walijski (*Welsh Assembly Government*) funkcjonował jako komitet wykonawczy *National Assembly*, toteż „nie odpowiadał pojęciu ‘rządu miejscowego’, gdyż zasadniczo był ciałem zastępującym Zgromadzenie [Narodowe], kontynuującym jego działalność wykonawczą. ‘Ministrowie’ walijscy byli jednocześnie członkami odpowiednich, resortowych komisji Zgromadzenia [Narodowego]” za: P. Sarnecki, *System konstytucyjny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, Warszawa 2009, s. 47.

¹⁹² Spośród 60 członków Zgromadzenia Narodowego 40 wybieranych jest w jednomandatowych okręgach wyborczych, a 20 – w regionach wyborczych systemem proporcjonalnym.

¹⁹³ System pojedynczego głosu przechodniego (*Single Transferable Vote*) jest wariantem systemu proporcjonalnego. Polega na oznaczeniu przez wyborcę preferowanych nazwisk na alfabetycznej liście obejmującej wszystkich kandydatów (partyjnych i niezależnych) ubiegających się o głosy w danym, wielomandatowym okręgu. Oznaczenie odbywa się w formie przypisania określonemu nazwisku kolejnej cyfry (1, 2, 3 itd.), przy czym liczba preferencji nie może być większa od liczby mandatów przypadających na okręg wyborczy. „Eliminując kolejno najsłabszych kandydatów dochodzi się do sytuacji, w której można wskazać tyle osób z największą ilością głosów (...) ile jest miejsc w okręgu” za: A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2007, s. 208.

¹⁹⁴ Commission on the Powers and Electoral Arrangements of the National Assembly for Wales, *Report of the Richard Commission*, Cardiff 2004, s. 262.

Natomiast ewentualne przyznanie legislatywie walijskiej kompetencji stanowiących w zakresie odpowiadającym uprawnieniom Parlamentu Szkockiego uzależniono od rozstrzygnięcia zapadłego w przyszłym referendum regionalnym¹⁹⁵. Nie zostały uwzględnione propozycje zwiększenia liczby członków Zgromadzenia Narodowego, ani zmiany ordynacji wyborczej, „nie licząc niezwykle kontrowersyjnego (...) postulatów wprowadzenia zakazu jednoczesnego kandydowania z okręgu wyborczego i listy regionalnej”¹⁹⁶. Pomimo pewnego rozczarowania społeczeństwa walijskiego wąskim zakresem nowelizacji przedstawionym przez Biuro ds. Walii (*Wales Office*)¹⁹⁷, propozycje zawarte w treści *Better Governance of Wales* zostały w niezmienionej formie wprowadzone do nowego projektu ustawy o ustroju Walii (*Government of Wales Bill 2005*), który wpłynął do Izby Gmin w dniu 8 grudnia 2005 r.¹⁹⁸. Po zakończeniu procedury legislacyjnej w dniu 18 lipca 2006 r.¹⁹⁹, projekt przekazano królowej z prośbą o nadanie sankcji wykonalności. Druga ustawa o ustroju Walii (*Government of Wales Act 2006*) została promulgowana w dniu 25 lipca 2006 r.

Układ treści *Government of Wales Act 2006* wskazuje, że najważniejszym elementem walijskiej reformy dewolucyjnej było ustanowienie „Zgromadzenia Walijskiego, zwanego Walijskim Zgromadzeniem Narodowym lub *Cynulliad Cenedlaethol Cymru*”²⁰⁰, którego ordynacja wyborcza, struktura organizacyjna i zasady funkcjonowania zostały uregulowane w pierwszych 44 artykułach ustawy. W skład tego

¹⁹⁵ Zob. szerzej: Wales Office, *Better Governance for Wales*, London 2005.

¹⁹⁶ T. G. Watkin, op. cit. 198–199.

¹⁹⁷ Biuro ds. Walii jest urzędem pomocniczym Sekretarza Stanu ds. Walii od 1999 r.

¹⁹⁸ P. Bowers, O. Gay, D. Webb, R. Young, *The Government of Wales Bill 2005*, „House of Commons Research Papers”, London, 2005, No. 5 (90), s. 34.

¹⁹⁹ Zob. szerzej: The Public Whip, *Government of Wales Bill (Programme) (No.3) – Clause 103 – Proposal for referendum by Assembly – 18 Jul 2006 at 20:30*, <http://www.publicwhip.org.uk/division.php?date=2006-07-18&number=293> (15.01.2011).

²⁰⁰ The National Archives, *Government of Wales Act 2006. Part I*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/part/1> (15.01.2011).

organu wchodzi 40 tzw. członków okręgowych, wybieranych metodą *first-past-the-post*²⁰¹ w jednomandatowych okręgach wyborczych Zgromadzenia Narodowego (*National Assembly for Wales constituencies*), które pod względem geograficznym i nazewniczym (z wyjątkiem okręgów *Aberconwy*, *Arfon* i *Dwyfor Meirionydd*) pokrywają się z okręgami wyborczymi do Parlamentu Westminsterskiego (*parliamentary constituencies*)²⁰². Ponadto w *National Assembly* zasiada 20 tzw. członków regionalnych, wybieranych metodą d'Hondta²⁰³ w 5 czteromandatowych regionach wyborczych Zgromadzenia Narodowego (*National Assembly for Wales electoral regions*)²⁰⁴. Wybory do legislatury regionalnej odbywają się zasadniczo co 4 lata (w pierwszy czwartek maja), przy czym skrócenie kadencji tego organu może nastąpić jedynie w przypadku niedokonania nominacji jednego z człon-

²⁰¹ Przy zastosowaniu metody *first-past-the-post* zwycięzcą wyborów zostaje kandydat, który uzyskał w danym okręgu wyborczym największą liczbę głosów.

²⁰² Od 2007 r. istnieją następujące okręgi wyborcze Zgromadzenia Narodowego: *Aberavon*, *Aberconwy*, *Alyn and Deeside*, *Arfon*, *Blaenau Gwent*, *Brecon and Radnorshire*, *Bridgend*, *Caerphilly*, *Cardiff Central*, *Cardiff North*, *Cardiff South* and *Penarth*, *Cardiff West*, *Carmarthen East and Dinefwr*, *Carmarthen West and South Pembrokeshire*, *Ceredigion*, *Clwyd South*, *Clwyd West*, *Cynon Valley*, *Delyn*, *Dwyfor Meirionydd*, *Gower*, *Islwyn*, *Llanelli*, *Merthyr Tydfil* and *Rhymney*, *Monmouth*, *Montgomeryshire*, *Neath*, *Newport East*, *Newport West*, *Ogmore*, *Pontypridd*, *Preseli Pembrokeshire*, *Rhondda*, *Swansea East*, *Swansea West*, *Torfaen*, *Vale of Clwyd*, *Vale of Glamorgan*, *Wrexham* i *Ynys Môn*. Zob. szerzej: The National Archives, *The Parliamentary Constituencies and Assembly Electoral Regions (Wales) Order 2006. Schedule 2*, <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2006/1041/schedule/2/made> (15.01.2011).

²⁰³ Metoda belgijskiego matematyka Victora d'Hondta polega na podziale wyników uzyskanych przez poszczególne listy partyjne przez kolejne liczby całkowite. „W pierwszym etapie szeregujemy wyniki według kolejności zdobytych głosów (I poziom), następnie dzielimy je przez dwa (II poziom), potem przez trzy (III poziom) itd. Na koniec wybieramy kolejno największe rezultaty wszystkich poziomów – w liczbie równej liczbie mandatów w okręgu” za: A. Antoszewski, R. Herbut, op. cit., s. 209.

²⁰⁴ Są to: *North Wales*, *Mid and West Wales*, *South Wales West*, *South Wales Central* i *South Wales East*. Zob. szerzej: The National Archives, *The Parliamentary...*, op. cit., <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2006/1041/schedule/2/made> (15.01.2011).

ków *National Assembly* na stanowisko Pierwszego Ministra (*First Minister*)²⁰⁵ w terminie określonym ustawą²⁰⁶ lub podjęcia uchwały o rozwiązaniu Zgromadzenia Narodowego. Bierne prawo wyborcze przysługuje osobom posiadającym obywatelstwo Wielkiej Brytanii, innego państwa należącego do Wspólnoty Narodów (*Commonwealth of Nations*) lub Irlandii, które ukończyły 21 lat. Ponadto w myśl art. 7 *Government of Wales Act 2006* kandydaci (partyjni i indywidualni) nie mogą ubiegać się równocześnie o mandat okręgowy i regionalny, ani startować z kilku okręgów lub regionów wyborczych²⁰⁷. Natomiast realizacja czynnego prawa wyborczego, poza wymogiem posiadania stosowanego obywatelstwa i wieku (18 lat), jest uzależniona od tego, czy wyborca jest ujęty w rejestrze wyborców samorządu lokalnego w danym okręgu wyborczym²⁰⁸. Członkowie *National Assembly* sprawują swoje mandaty dobrowolnie. Analogicznie do regulacji zawartych w ustawie o przedstawicielstwie narodowym z 2000 r. (*Representation of the People Act 2000*) „mandatu (...) nie mogą piastować osoby wojskowe, urzędnicy Służby Cywilnej, policjanci i sędziowie,

²⁰⁵ W latach 1999–2000 szef Rządu Walijskiego był określany mianem Pierwszego Sekretarza (*First Secretary*), co jednak „nie zapewniało odpowiedniego posłuchu wśród pracowników administracji publicznej i takiego dystansu jak urząd [Pierwszego] Ministra” za: S. Prosser, M. Connolly, R. Hough, K. Potter, *Making it Happen 'in Public Service. Devolution in Wales as a Case Study*, Exeter-Charlottesville 2006, s. 185. Wprowadzenie tytułu Pierwszego Ministra przynajmniej fasadowo upodobniło „administracyjną” dewolucję walijską do szerszego modelu szkockiego, tym bardziej, że „zmianie uległy również tytuły szefów resortów [w Rządzie Walijskim] z sekretarzy (...) na ministrów” za: R. Deacon, A. Sandry, *Devolution in the United Kingdom*, Edinburgh 2007, s. 131.

²⁰⁶ Nominacja na urząd Pierwszego Ministra powinna nastąpić przed upływem 28 dni od daty przeprowadzenia wyborów do *National Assembly*, wyrażenia votum nieufności wobec *Welsh Assembly Government*, śmierci lub trwałej utraty możliwości pełnienia obowiązków przez *First Minister*, a także jego rezygnacji ze stanowiska lub zaprzestania sprawowania mandatu członka Zgromadzenia Narodowego. Zob. szerzej: *Ustawa o ustroju Walii z 2006 r.* [w:] *Podstawowe ustawy ustrojowe Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, Warszawa 2010, s. 356–357.

²⁰⁷ *Ustawa...* op. cit., s. 327.

²⁰⁸ *Ibid.*, s. 331.

a także osoby pobierające dochody ze skarbcza Korony²⁰⁹. *Assembly Members* (AMs²¹⁰) nie mogą być równocześnie członkami legislatury zagranicznej, zajmować stanowisk Głównego Audytora (*Auditor General*) lub Ombudsmana Administracji Państwowej w Walii (*Public Services Ombudsman for Wales*)²¹¹, ani pozostawać zatrudnieni w Zgromadzeniu Narodowym. Ponadto osoby piastujące urzędy lorda namiestnika (*lord-lieutenant*), namiestnika (*lieutenant*) lub szeryfa namiestnika (*high sheriff*)²¹² na określonym obszarze Walii nie posia-

²⁰⁹ P. Sarnecki, *System...*, op. cit., s. 12.

²¹⁰ Na obszarze Walii skrót AMs oznacza członków Walijskiego Zgromadzenia Narodowego, natomiast w południowo-wschodniej Anglii odnosi się do członków Zgromadzenia Londyńskiego (*London Assembly*), będącego częścią regionalnej struktury administracyjnej metropolii londyńskiej, tj. Władzy Wielkiego Londynu (*Greater London Authority*).

²¹¹ Stosownie do przepisów cz. II ustawy o Ombudsmanie Administracji Publicznej w Walii (*Public Services Ombudsman (Wales) Act 2005*) organ ten rozpatruje skargi mieszkańców Walii na niesprawiedliwe traktowanie interesantów lub niezadowolający poziomu usług spowodowany niewłaściwym funkcjonowaniem jednostek administracji publicznej na obszarze Walii. Zob. szerzej: The National Archives, *Public Services Ombudsman (Wales) Act 2005. Part 2*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/10/section/2> (15.01.2011). Skargi mogą dotyczyć „większości instytucji publicznych, w tym: władz miejscowych (w tym lokalnych rad społecznych – *community councils*), komisji zdrowia i funduszy NHS [tj. Narodowej Służby Zdrowia], Walijskiego Zgromadzenia Narodowego oraz *Welsh Assembly Government* i wspieranych przez nie organizacji, towarzystw budownictwa społecznego” za: Public Services Ombudsman for Wales, *Chcę Państwo złożyć skargę dotyczącą instytucji publicznej? Co należy wiedzieć o Rzeczniku Praw Obywatelskich*, Cardiff 2010, s. 2. Ponadto w cz. III *Public Services Ombudsman (Wales) Act 2005* sformułowany został obowiązek Ombudsmana w zakresie kształtowania standardów etycznych funkcjonowania samorządów lokalnych. Zob. szerzej: The National Archives, *Public Services Ombudsman (Wales) Act 2005. Part 3*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/10/section/3> (15.01.2011).

²¹² Stanowiska *lord lieutenant*, *lieutenant* i *high sheriff*, z którymi formalnie wiązać się kompetencje w zakresie zarządzania administracją i sądownictwem królewskim w poszczególnych hrabstwach Wielkiej Brytanii, mają obecnie charakter ceremonialny. W Walii obszary właściwości miejscowej *lords lieutenants* (urząd *lieutenant* jest nieznanym) i *high sheriffs* pokrywają się z obszarami 8 hrabstw istniejących w podziale administracyjnym regionu w latach 1974–1996, tj.: Clwyd, Dyfed, Gwent, Gwynedd, Mid Glamorgan, Powys, South Glamorgan i West Glamorgan.

dają zdolności do sprawowania mandatu członka *National Assembly* w okręgu lub regionie znajdującym się w całości lub częściowo na tym obszarze²¹³.

Osobom zasiadającym w Zgromadzeniu Narodowym przysługuje stałe wynagrodzenie (pomniejszone o wartość dochodów uzyskanych z innych źródeł). Ponadto z budżetu regionalnego mogą być pokrywane inne wydatki poniesione w związku z wykonywaniem funkcji członka „parlamentu walijskiego”, a także wypłacane zasiłki lub świadczenia emerytalne „osobom, lub w związku z osobami, które zaprzestały sprawowanie mandatu członka Zgromadzenia [Narodowego], lub przestały piastować urząd Przewodniczącego Zgromadzenia [Narodowego] lub Zastępcy Przewodniczącego, lub inny określony przez Zgromadzenie [Narodowe] urząd związany ze Zgromadzeniem [Narodowym] lecz nadal są członkami Zgromadzenia [Narodowego]”²¹⁴. Informacje dotyczące wynagrodzeń i innych świadczeń pieniężnych przyznanych AMs mają charakter jawny i podlegają publikacji za każdy rok budżetowy. Również kluby polityczne reprezentowane w Zgromadzeniu Narodowym mogą otrzymywać środki finansowe „na wspomaganie (...) w wykonywaniu ich kompetencji”²¹⁵, w wysokości i na warunkach określonych w odrębnym „ustaleniu” (tj. akcie prawa wewnętrznego) podlegającym publikacji²¹⁶.

W terminie 2 miesięcy od daty wyborów do samorządu regionalnego (który może zostać wydłużony na mocy decyzji Zgromadzenia Narodowego), *Assembly Members* powinni złożyć przysięgę wierności (*oath of allegiance*) lub ślubowanie (*affirmation*)²¹⁷ panującemu monarche i jego następcom w granicach obowiązującego prawa, zgodnie z formułą określoną w ustawie o przysięgach z 1868 r. (*Promissory*

²¹³ *Ustawa...*, op. cit., s. 334.

²¹⁴ *Ustawa...*, op. cit., s. 337.

²¹⁵ *Ibid.*, s. 339.

²¹⁶ *Ibid.*, s. 339–340.

²¹⁷ Ślubowanie wierności nie zawiera słów „tak mi dopomóż Bóg” (*so help me God*), którymi kończy się przysięga wierności.

Oaths Act 1868)²¹⁸. Przed złożeniem przysięgi lub ślubowania wykonywanie mandatu członka Zgromadzenia Narodowego sprowadza się jedynie do uczestnictwa w obradach, w trakcie których zostanie złożona przysięga lub ślubowanie bądź wcześniejszych obrad poświęconych wyborowi Przewodniczącego *National Assembly* i jego Zastępcy. Natomiast niezłożenie przysięgi lub ślubowania w terminie ustawowym lub wyznaczonym decyzją Zgromadzenia Narodowego skutkuje wygaśnięciem mandatu²¹⁹.

Na pierwszym posiedzeniu *National Assembly* dokonywany jest wybór Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego (*Presiding Officer*) i Zastępcy Przewodniczącego (*Deputy Presiding Officer*), przy czym nie mogą oni należeć do tej samego klubu politycznego, ani równocześnie zasiadać w klubach reprezentujących ugrupowania współtworzące koalicyjny Rząd Walijski. Zasada ta nie ma jednak charakteru trwałego, ponieważ *National Assembly* może postanowić o jej niestosowaniu przez określony czas, o ile wniosek w tej sprawie uzyska poparcie kwalifikowanej większości bezwzględnej, tj. co najmniej $\frac{2}{3}$ *Assembly Members*²²⁰. Stanowiska Przewodniczącego i Zastępcy Przewodniczącego są obsadzane na okres kadencji Zgromadzenia Narodowego, jednakże mogą one zostać opróżnione w terminie wcześniejszym w przypadku złożenia rezygnacji, zaprzestania sprawowania mandatu członka *National Assembly* lub złożenia z urzędu przez Zgromadzenie Narodowe. *Presiding Officer* wraz z czterema innymi członkami *National Assembly* (z których każdy „w zakresie, w jakim jest to uzasadnione i wykonalne”²²¹ reprezentuje inny klub polityczny) wchodzi w skład Komitetu Walijskiego Zgromadzenia

²¹⁸ Zob. szerzej: The National Archives, *Promissory Oaths Act 1868. Part I*, <http://www.legislation.gov.uk/uk/pga/Vict/31-32/72/section/2> (15.01.2011).

²¹⁹ *Ustawa...*, op. cit., s. 339.

²²⁰ W maju 2007 r. funkcje Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego i Zastępcy Przewodniczącego objęli odpowiednio Lord Elis-Thomas z *Plaid Cymru* (po raz 3 od 1999 r.) oraz Rosemary Butler z *Labour Party* pomimo, iż obie partie utworzyły koalicję rządową na szczeblu regionalnym.

²²¹ *Ustawa...*, op. cit., s. 342.

Narodowego (*National Assembly for Wales Commission*), do zadań którego należy obsługa administracyjno-organizacyjna legislatury regionalnej. Jako podmiot posiadający osobowość prawną, Komitet Zgromadzenia Narodowego nabywa prawa i zaciąga zobowiązania na własny rachunek²²².

W strukturze *National Assembly* mogą zostać wyodrębnione komisje i podkomisje²²³. Składają się one wyłącznie z AMs, przy czym „wybór na miejsca w każdej komisji dokonywany jest (jeśli to moż-

²²² Ibid., s. 342–343.

²²³ W III kadencji Zgromadzenia Narodowego (w latach 2007–2011) funkcjonowało 5 komisji legislacyjnych, 4 komisje lustracyjne – dokonujące przeglądu i oceny polityki rządu regionalnego w zakresie warunków zrównoważonego rozwoju gospodarczego, rozwoju obszarów wiejskich, rozwoju społecznego i kulturalnego wspólnoty regionalnej, poprawy jakości kształcenia w szkołach publicznych, poprawy jakości opieki zdrowotnej oraz współpracy z samorządami lokalnymi) i 9 komisji merytorycznych – zajmujących się problemami działalności gospodarczej, rozwojem dzieci i młodzieży, „wykorzystaniem sposobności” (tj. określeniem możliwości i metod wykorzystania instrumentów przysługujących władzom regionalnym na mocy ustawy o ustroju Walii z 2006 r.), współpracą zagraniczną i europejską, finansami Zgromadzenia Narodowego i finansami publicznymi, wnioskami kierowanymi do *National Assembly* przez podmioty zewnętrzne, określeniem standardów etycznych działalności administracji regionalnej, oceną działalności Pierwszego Ministra. Pozostałe 2 komisje merytoryczne (tj. komisja całego Zgromadzenia Narodowego i komisja ds. mediów publicznych) zostały rozwiązane w 2008 r. W I i II kadencji Zgromadzenia Narodowego (tj. w latach 1999–2003 i 2003–2007) funkcjonowały ponadto komisje merytoryczne zajmujące się opiniowaniem postulowanych przez władze krajowe zmian aktów prawnych regulujących ustroj Walii, a także zagadnieniami z zakresu planowania przestrzennego, zagospodarowania obszarów wiejskich, mieszkalnictwa, rolnictwa, transportu, restrukturyzacji kolei walijskich i poprawy jakości kolejowych usług pasażerskich, innowacji technologicznych, komunikacji internetowej, edukacji dzieci i młodzieży poniżej 16 roku życia, edukacji młodzieży powyżej 16 roku życia, Funduszu Szkolnego, kształcenia ustawicznego, podnoszenia umiejętności zawodowych, sportu, sprawiedliwości społecznej, ochrony praw dziecka, opieki społecznej, zwalczania bakterii e.coli, administracji publicznej, parytetów partyjnych w komisjach Zgromadzenia Narodowego, języka walijskiego oraz palenia wyrobów tytoniowych w miejscach publicznych. W latach 1999–2007 istniały również komisje zajmujące się problemami poszczególnych obszarów regionu, tj. południowej Walii, południowo-wschodniej Walii, południowo-zachodniej Walii, północnej Walii, środkowej Walii oraz środkowej i zachodniej Walii. Zob. szerzej: National Assembly for Wales, *Committees*, <http://www.assemblywales.org/bus-home/bus-committees/bus-committees> (15.01.2011).

liwe) na podstawie uchwały Zgromadzenia [Narodowego], która zapewnia, że jej skład odzwierciedla (w zakresie, w jakim jest to uzasadnione i wykonalne) reprezentację frakcji [tj. klubów] politycznych w Zgromadzeniu [Narodowym]²²⁴. Ustawowe ograniczenia pracy w komisjach dotyczą jedynie Komisji Audytu (*Audit Committee*), w której nie mogą zasiadać: Pierwszy Minister, ministrowie i wice ministrowie w rządzie regionalnym ani Główny Doradca Prawny (*Counsel General*), a jej przewodniczącym nie może być członek *National Assembly* należący do klubu politycznego, w skład którego wchodzi partia sprawująca władzę w regionie. Wybór członków komisji dokonywany jest większością głosów co najmniej $\frac{2}{3}$ *Assembly Members* obecnych na głosowaniu, przy czym skład komisji powinien odzwierciedlać układ sił politycznych w Zgromadzeniu Narodowym. Z wyjątkiem Komisji Audytu, nieprawidłowości w wyborze przewodniczącego lub członków, niezastosowanie się do przepisów regulaminu dotyczących procedury lub niepełny skład osobowy pozostają bez wpływu na legalność działań komisji lub podkomisji²²⁵.

Fundamentalne znaczenie w pracach Zgromadzenia Narodowego, jego organów kolegialnych (tj. *Assembly Commission* i komisji) oraz funkcjonariuszy (tj. *Presiding Officer* i *Deputy Presiding Officer*) mają zasady jawności, równości i uczciwości, wynikające z treści *Government of Wales Act 2006*. Akt ten nakłada na *National Assembly* obowiązek wydania przepisów dotyczących „jawnego prowadzenia prac Zgromadzenia [Narodowego], a także jawnego prowadzenia prac komisji lub podkomisji”²²⁶ oraz określenia wyjątków od tej reguły. Oprócz sprecyzowania warunków udziału publiczności w obradach plenarnych i posiedzeniach komisji lub podkomisji, regulamin *National Assembly* zawiera postanowienia dotyczące publikowania informacji o pracach Zgromadzenia Narodowego, komisji i podkomisji oraz ogłaszania z tych prac. Ponadto, wprowadzenie

²²⁴ *Ustawa...*, op. cit., s. 343.

²²⁵ *Ibid.*, s. 343–345.

²²⁶ *Ibid.*, s. 346.

przez ustawodawcę możliwości biernego (tj. bez prawa głosu) uczestniczenia w obradach *National Assembly* oraz posiedzeniach komisji lub podkomisji szefów resortów rządu krajowego (w szczególności Sekretarza Stanu ds. Walii) oraz pracowników tych resortów, spowodowało konieczność określenia w regulaminie sposobu udostępniania urzędom centralnym (w szczególności Biuru ds. Walii) „materiałów odnoszących się do odbytych lub mających się odbyć prac Zgromadzenia Narodowego”²²⁷. Druga ze wskazanych zasad wyraża się nałożeniem na *National Assembly* obowiązków dokonania „właściwych ustaleń w celu zapewnienia, że jego działalność prowadzona jest z należyтым poszanowaniem (...) równości szans dla wszystkich”²²⁸ oraz zagwarantowania równego traktowania języka angielskiego i walijskiego²²⁹. Z kolei realizacja zasady uczciwości polega na zobligowaniu *Assembly Members* do wykazywania osiągniętych korzyści (majątkowych i niemajątkowych) w rejestrze podlegającym publikacji; ograniczeniu lub wyłączeniu ich udziału w pracach Zgromadzenia Narodowego (w przypadku osobistego zainteresowania określonym sposobem i terminem załatwienia sprawy), wprowadzeniu zakazu popierania lub inicjowania (bezpośrednio lub przez

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Ibid., s. 348.

²²⁹ Na podstawie art. 5 ustawy o języku walijskim z 1993 r. (*Welsh Language Act 1993*) oraz art. 47 ustawy o ustroju Walii z 1998 r. (a następnie art. 35 ustawy o ustroju Walii z 2006 r.) instytucje publiczne mają obowiązek równego traktowania języka angielskiego i walijskiego „w zakresie w jakim jest to zarówno właściwe w danych okolicznościach, jak i uzasadnione i wykonalne” za: *Ustawa...*, op. cit., s. 348. Zob. szerzej: Office of Public Sector Information, *Welsh Language Act 1993 (c. 38)*, <http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?activeTextDocId=468378> (15.01.2011); Office of Public Sector Information, *Government of Wales Act 1998 (c. 38)*, <http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?activeTextDocId=2046325> (15.01.2011). Natomiast 7 grudnia 2010 r. Zgromadzenie Narodowe uchwaliło *Welsh Language (Wales) Measure* nadając *cymraeg* status języka urzędowego na obszarze Walii. Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *Welsh Language (Wales) Measure*, <http://wales.gov.uk/topics/welshlanguage/legislation/measure/?lang=en> (15.01.2011). Tym samym sytuacja prawna języka walijskiego stała się bardziej przejrzysta od sytuacji języka angielskiego, który formalnie nie posiada rangi urzędowej w Wielkiej Brytanii.

nakłanianie innych osób) środkami regulaminowymi jakichkolwiek działań na rzecz osób trzecich przez wzgląd na korzyść majątkową lub niemajątkową. W rozumieniu *Government of Wales Act 2006* złamanie bariery antykorupcyjnej przez *Assembly Member* stanowi występki (*offence*) zagrożony karą grzywny „nieprzekraczającej poziomu piątego w skali standardowej”²³⁰, tj. 5.000 GBP²³¹. Solidarną odpowiedzialność w tym zakresie ponoszą Zgromadzenie Narodowe i *Assembly Commission*, które będąc korporacjami publicznoprawnymi, podlegają przepisom ustawy o praktykach korupcyjnych instytucji publicznych z 1889 r. (*Public Bodies Corruption Practicies Act 1889*) oraz ustaw o zapobieganiu korupcji z 1906 r. i 1916 r. (*Prevention of Corruption Act 1906* i *Prevention of Corruption Act 1916*)²³². W przeciwieństwie do czynów korupcyjnych, przekroczenie zakazu przedstawiania się członków regionalnych (okręgowych) w sposób sugerujący, że są członkami okręgowymi (regionalnymi) stanowi jedynie wykroczenie podlegające karom regulaminowym, wymierzonym w wewnętrznym postępowaniu dyscyplinarnym. Oprócz zasad jawności, równości i uczciwości członkowie *National Assembly* zobowiązani są przestrzegać innych postanowień regulaminu, w szczególności dotyczących zachowania porządku w trakcie prac Zgromadzenia Narodowego, wyłączenia *Assembly Members* z udziału w obradach plenarnych oraz odebrania praw i przywilejów związanych

²³⁰ *Ustawa...*, op. cit., s. 349.

²³¹ Na podstawie art. 37 ustawy o systemie prawa karnego z 1982 r. (*Criminal Justice Act 1982*), obowiązującego na obszarze Anglii, Walii i Szkocji, wysokość grzywny nałożonej na sprawcę występkę jest uzależniona od kwalifikacji prawnej popełnionego czynu według 5-stopniowej skali standardowej (*standard scale*), w której kolejne stawki grzywny wynoszą 200, 500, 1.000, 2.500 i 5.000 GBP. Zob. szerzej: The National Archives, *Criminal Justice Act 1982. Section 37*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/48/section/37> (15.01.2011).

²³² Zob. szerzej: The National Archives, *Public Bodies Corruption Practicies Act 1889*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/52-53/69/contents> (15.01.2011); The National Archives, *Prevention of Corruption Act 1906*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/6/34/contents> (15.01.2011); The National Archives, *Prevention of Corruption Act 1916*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/6-7/64/contents> (15.01.2011).

z członkostwem w Zgromadzeniu Narodowym. W treści regulaminu powinny również zostać określone warunki uczestniczenia w pracach *National Assembly* Głównego Doradcy Prawnego, o ile nie jest on członkiem legislatury regionalnej²³³.

Implementacja *Government of Wales Act 2006* oznaczała wyodrębnienie walijskiego „gabinetu Zgromadzenia Narodowego”, który stał się pod względem organizacyjnym ciałem samodzielnym, o własnych kompetencjach wykonawczych²³⁴. W skład *Welsh Assembly Government* wchodzi Pierwszy Minister, ministrowie i wiceministrowie oraz Główny Doradca Prawny. Szefem egzekutywy walijskiej może zostać jedynie osoba należąca do grona *Assembly Members*, która otrzymała nominację na to stanowisko od Zgromadzenia Narodowego i została mianowana przez monarchę. Do czasu obsadzenia tego urzędu, a także w przypadku powstania okoliczności uniemożliwiających *First Minister* prawidłowe wypełnianie należących do niego obowiązków lub zaprzestania sprawowania mandatu członka *National Assembly*, kompetencje Pierwszego Ministra wykonuje osoba wyznaczona przez Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego (na podstawie rekomendacji ministrów regionalnych). *First Minister* powołuje i odwołuje członków Rządu Walijskiego w randze ministrów i wiceministrów, których liczba nie może przekraczać 12. W skład egzekutywy regionalnej wchodzi również *Counsel General*. Jest on mianowany (spoza członków rządu regionalnego) i odwoływany ze stanowiska przez monarchę, na podstawie rekomendacji udzielonej przez Pierwszego Ministra za zgodą Zgromadzenia Narodowego. Do czasu obsadzenia tego urzędu oraz w przypadku powstania okoliczności uniemożliwiających Generalnemu Doradcy Prawnemu prawidłowe wypełnianie należących do niego obowiązków, jego kompetencje wykonuje osoba wyznaczona przez *First Minister*. Funkcjonowanie resortów *Welsh Assembly Government* wymaga obsługi urzędów pomocniczych, toteż „ministrowie walijscy

²³³ *Ustawa...*, op. cit., s. 346–349 i 355.

²³⁴ P. Sarnecki, *System...*, op. cit., s. 47.

[w tym Pierwszy Minister] mogą powoływać członków personelu rządu”²³⁵. Pracownicy regionalnej administracji rządowej mogą być upoważniani do wykonywania zadań leżących w gestii *First Minister*, pozostałych ministrów Rządu Walijskiego oraz Generalnego Doradcy Prawnego. Jednak analogicznie do rozwiązań przyjętych na szczeblu krajowym „pomiędzy rządem a administracją istnieje (...) rozdział kompetencji i statusu personalnego”²³⁶, stanowiący naturalną konsekwencję przyznania pracownikom ministerstw walijskich statusu członków korpusu służby cywilnej, opierającego się w swoich działaniach m.in. na zasadzie apolityczności²³⁷. W przeciwieństwie do Pierwszego Ministra, ministrów i wiceministrów *Welsh Assembly Government* oraz Generalnego Doradcy Prawnego, urzędnicy administracji regionalnej nie składają przysięgi wierności ani ślubowania w związku z objęciem swojego stanowiska. Pozostają również niezależni od władz walijskich pod względem finansowym, ponieważ wysokość ich wynagrodzeń (zasadniczych i dodatkowych), odpraw i świadczeń emerytalnych regulują ustawy stanowione przez Parlament Westminsterski²³⁸.

²³⁵ *Ustawa...*, op. cit., s. 359.

²³⁶ W. Skrzydło (red.), *Ustroje państw współczesnych*, t. I, Lublin 2002, s. 52.

²³⁷ Brytyjska służba cywilna (obejmująca ok. 479 pracowników etatowych oraz ok. 515 tys. pracowników zatrudnianych w niepełnym wymiarze godzin) obejmuje wszystkich urzędników zatrudnionych w administracji rządowej oraz regionalnej administracji szkockiej i walijskiej. Zob. szerzej: Civil Service, *About the Civil Service*, <http://www.civilservice.gov.uk/about/index.aspx> (15.01.2011). W swoich działaniach kieruje się zasadami odpowiedzialności, rzetelności, obiektywności, bezstronności i apolityczności, sformułowanymi w Kodeksie Służby Cywilnej (*Civil Service Code*) opublikowanym w 2006 r. Ostatnia z tych zasad wyraża się obowiązkiem „możliwie najlepszego służenia rządowi niezależnie od nacisków politycznych (...) oraz własnych poglądów; działania w sposób zapewniający zaufanie członków rządu, bez przekraczania granicy, która utrudniłaby wytworzenie podobnych stosunków z przyszłymi władzami (...); przestrzegania wszelkich ograniczeń dotyczących rozwijania swojej aktywności politycznej (...); powstrzymania się od działań służących interesom partyjnym oraz wykorzystywania środków publicznych do celów partyjnych; niepodjęcia działań służbowych pod wpływem przekonań politycznych” za: Civil Service, *Civil Service Code*, London 2010, s. 2.

²³⁸ *Ustawa...*, op. cit., s. 355–362.

Zakres kompetencji Rządu Walijskiego został określony w treści *Government of Wales Act 2006* oraz „innych aktów prawnych i aktów wykonawczych wydawanych w ramach prerogatywy [monarszej]”²³⁹. Ponadto na mocy rozporządzenia królewskiego do uprawnień *Welsh Assembly Government* mogą zostać przesunięte sprawy znajdujące się zasadniczo w gestii rządu brytyjskiego. W tym samym trybie egzekutywa regionalna może być upoważniona do współdziałania z władzami krajowymi, a także aprobowania lub opiniowania podejmowanych przez te władze decyzji dotyczących Walii. Niezależnie od sposobu powstania, „kompetencje ministrów walijskich, Pierwszego Ministra i Głównego Doradcy Prawnego wykonywane są w imieniu Jej Królewskiej Mości”²⁴⁰, a odpowiedzialność za ich realizację ponosi solidarnie cały Rząd Walijski (z wyjątkiem uprawnień zastrzeżonych do wyłącznej właściwości *First Minister* lub *Counsel General*)²⁴¹.

Do najważniejszych uprawnień *Welsh Assembly Government*, zdefiniowanych w ustawie o ustroju Walii z 2006 r., należy określanie sposobu wdrażania dyrektyw i decyzji Rady Unii Europejskiej i Komisji Europejskiej w trybie ustawy o Wspólnotach Europejskich z 1972 r. (*European Communities Act 1972*)²⁴² w sprawach odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do Walii; stymulowanie i wspie-

²³⁹ Ibid., s. 362.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Ibid., s. 362–363.

²⁴² Artykuł 2 *European Communities Act 1972* zawiera ogólną klauzulę zezwalającą na stosowania prawa wspólnotowego na terytorium Wielkiej Brytanii, w sytuacji gdy konieczność jego stosowania wynika z aktów prawa pierwotnego Unii Europejskiej lub aktów wykonawczych. Zob. szerzej: The National Archives, *European Communities Act 1972. Section 2*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/68/section/2> (15.01.2011). Jednakże nie wszystkie akty prawne należą do tej kategorii, gdyż „większość dyrektyw i decyzji wydawanych przez Radę [Unii Europejskiej] i Komisję [Europejską] była wprowadzana do porządku prawnego krajów członkowskich na podstawie wewnętrznych regulacji. W przypadku Wielkiej Brytanii uprawnienia do wdrażania tych postanowień zostały określone w art. 2 *European Communities Act 1972* jako prerogatywa królewska, której wykonanie mogło (...) zostać powierzone wyznaczonemu członkowi gabinetu” za: B. H. Toszek, *Proces integracji Wielkiej Brytanii ze Wspólnotami Europejskimi w latach 1961–1975*, Toruń 2009, s. 220.

ranie rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego poszczególnych grup ludności oraz całej wspólnoty regionalnej (w tym również osób zamieszkujących czasowo lub stale poza obszarem Walii); zapewnienie należytej opieki nad miejscami i obiektami o szczególnym znaczeniu historycznym i architektonicznym (w tym znaleziskom archeologicznym, budowłom i pomnikom zabytkowym oraz wrakom), sztuką i rzemiosłem artystycznym, muzeami i galeriami, bibliotekami oraz archiwami i rejestrami historycznymi; wspieranie rozwoju działalności kulturalnej dotyczącej Walii, sportu i aktywności fizycznej, a także języka walijskiego. Jako organ powołany do reprezentowania mieszkańców regionu „w dowolnych sprawach dotyczących Walii”²⁴³, Rząd Walijski posiada ustawowo zagwarantowane prawo wyrażania swojej opinii odnośnie projektów utworzenia i likwidacji jednostek administracji publicznej podlegających władzom krajowym, o zasięgu działania obejmującym w całości lub częściowo Walię. Może również wносить prywatne projekty ustaw (*private bills*) w Parlamencie Westminsterskim i zgłaszać sprzeciw wobec takich projektów²⁴⁴. W celu prawidłowego wykonywania swoich zadań, *Welsh Assembly Government* może „zarządzić głosowanie sondażowe na obszarze obejmującym Walię lub jej część, w celu ustalenia poglądów wyborców, na temat tego, czy i jak wykonywane być powinny kompetencje ministrów walijskich”²⁴⁵, a także udzielać pomocy finansowej (w postaci subwencji, pożyczek lub gwarancji) podmiotom, których działania prowadzą do osiągnięcia celów, leżących w interesie władz regionalnych. Ponadto, w celu zapewnienia „kompleksowego podejścia do wykonywanych uprawnień”²⁴⁶, została powo-

²⁴³ *Ustawa...*, op. cit., s. 366.

²⁴⁴ Prywatne projekty ustaw zawierają koncepcje unormowań dotyczących ograniczonej liczby adresatów, stanowiąc formę realizacji interesów określonych grup społecznych lub zawodowych. Mogą być wnoszone przez władze samorządowe, zarządy korporacji i przedsiębiorstw oraz obywateli. Zob. szerzej: W. Skrzydło (red.), op. cit., s. 35.

²⁴⁵ *Ustawa...*, op. cit., s. 367.

²⁴⁶ The National Archives, *Government of Wales Act 2006. Section 32*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32> (15.01.2011).

łana Rada Partnerska Walii (*Partnership Council for Wales*) złożona z ministrów i wiceministrów Rządu Walijskiego oraz przedstawicieli rad hrabstw, rad hrabstw miejskich i rad wspólnot lokalnych²⁴⁷, władz parków narodowych (*Snowdonia, Pembrokeshire Coast i Brecon Beacons*), władz okręgów policyjnych i okręgów straży pożarnej²⁴⁸ oraz innych jednostek administracji publicznej określonych przepisami szczególnymi. Zadaniem Rady Partnerskiej jest doradzanie *Welsh Assembly Government* w zakresie wykonywania jego kompetencji oraz przedstawianie członkom egzekutywy regionalnej zagadnień o istotnym znaczeniu dla społeczności lokalnych. Zapewnieniu koordynacji działań administracji publicznej na szczeblu regionalnym i lokalnym służy również opracowany (w uzgodnieniu z *Partnership Council*), monitorowany i nowelizowany na bieżąco przez szefów poszczególnych resortów Rządu Walijskiego „plan (...)” przedstawiający ich zamierzenia, w ramach wykonywania swoich kompetencji, dotyczący podtrzymywania i wspierania zarządu lokalnego²⁴⁹ w Wa-

²⁴⁷ W podziale administracyjnym Walii wyróżnia się obecnie 11 hrabstw (*counties*), tj. Anglesey, Cardiff, Carmarthenshire, Ceredigion, Denbighshire, Flintshire, Gwynedd, Monmouthshire, Pembrokeshire, Powys i Swansea oraz 11 hrabstw miejskich (*county boroughs*), tj. Blaenau Gwent, Bridgent, Caerphilly, Conwy, Merthyr Tydfil, Neath Port Talbot, Newport, Rhondda Cynon Taff, Torfaen, Vale of Glamorgan i Wrexham. Zob. szerzej: The National Archives, *Local Government (Wales) Act 1994. Schedule 1*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/19/schedule/1> (15.01.2011). Niższym szczeblem samorządu lokalnego jest 869 wspólnot lokalnych (*communities*) odpowiadających angielskim parafiom (*civil parishes*).

²⁴⁸ Walia jest podzielona na 4 okręgi policyjne (Północna Walia, Dyfed-Powys, Południowa Walia i Gwent) oraz 3 okręgi straży pożarnej (Północna Walia, Środkowa i Zachodnia Walia oraz Południowa Walia).

²⁴⁹ Według P. Sarneckiego pomimo braku formalnego przedstawicielstwa rządu krajowego lub monarchy w jednostkach *local government* na obszarze Anglii, Walii, Szkocji i Irlandii Płn., „liczne ustawy dotyczące spraw o charakterze specjalnym (...) wprowadzają rozliczne uprawnienia kontrolne i nadzorcze resortowych ministrów wobec rad lokalnych. Poza tym obserwuje się zjawisko tworzenia w drodze ustaw rozmaitych korporacji publicznych, które (...) uszczuplają kompetencje rad zarządu lokalnego. Z tych licznych względów, stanowiących o specyfice ‘zarządu lokalnego’, w nauce podkreśla się, że nie jest trafne posługiwanie się tu kontynentalnym terminem samorząd terytorialny” za: P. Sarnecki, *Ustroje...*, op. cit., s. 66.

lii²⁵⁰. Równolegle *Welsh Assembly Government* zobowiązany jest do przygotowania, monitorowania i bieżącej nowelizacji planów współdziałania z organizacjami pozarządowymi o charakterze *non-profit* i przedsiębiorstwami regionalnymi; planu zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego Walii; strategii wspierania rozwoju i promocji *cymraeg* (z programem realizacji strategii przez instytucje publiczne); a także procedur oceny efektywności implementacji aktów prawnych stanowionych przez Rząd Walijski w wykonaniu krajowego i regionalnego prawa pierwotnego oraz analogicznych procedur umożliwiających określenie stopnia poszanowania zasady równych szans w działaniach prowadzonych przez poszczególnych członków Rządu Walijskiego²⁵¹. Dodatkowo zakres oraz sposób realizacji kompetencji *Welsh Assembly Government* może być determinowany zobowiązaniami państwowymi, wynikającymi z prawa wspólnotowego, Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.²⁵² oraz innych aktów prawa międzynarodowego (np. poprzez ograniczenie możliwości wynikających z prawa krajowego lub regionalnego)²⁵³.

W przedmiocie tworzenia prawa miejscowego, ustawa o ustroju Walii z 2006 r. określa możliwość stanowienia przez Zgromadzenie Narodowe tzw. środków prawnych (*Assembly Measures*) o charakterze prawa pierwotnego. Za pomocą tych instrumentów mogą być regulowane zagadnienia dotyczące rozwoju gospodarczego, transportu i dróg publicznych, rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa, rybołówstwa, leśnictwa, zaopatrzenia w żywność i wodę, służby zdrowia, opieki socjalnej, planowania przestrzennego, mieszkalnictwa, rozwoju społecznego, nauki i edukacji, kultury, sportu i rekreacji, turystyki, zabytków i budynków historycznych, administracji publicznej, orga-

²⁵⁰ *Ustawa...*, op. cit., s. 370.

²⁵¹ *Ibid.*, s. 364–376.

²⁵² Zob. szerzej: Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

²⁵³ *Ustawa...*, op. cit., s. 376–379.

nizacji i funkcjonowania Zgromadzenia Narodowego, samorządów lokalnych, języka walijskiego oraz ochrony przeciwpożarowej²⁵⁴. Inicjatywa prawodawcza w odniesieniu do *Assembly Measures* przysługuje Pierwszemu Ministrowi, ministrom i wiceministrom Rządu Walijskiego, Generalnemu Doradcy Prawnemu oraz innym członkom Zgromadzenia Narodowego. Projekt środka prawnego jest przedkładany *Presiding Officer*, który podejmuje i ogłasza „decyzję czy przepisy projektu zawierają się w zakresie uprawnień prawodawczych Zgromadzenia [Narodowego]”²⁵⁵. Prace nad projektem (spełniającym wymogi formalnoprawne) odbywają się na posiedzeniach plenarnych oraz w komisjach *National Assembly* według czteroetapowej procedury określonej przepisami regulaminu. Po dokonaniu przeglądu ogólnych założeń projektu w komisji legislacyjnej i zatwierdzeniu ich przez Zgromadzenie Narodowe, następuje „szczegółowa analiza proponowanego aktu normatywnego i wszelkich złożonych poprawek we [właściwej merytorycznie] komisji, a następnie na posiedzeniu plenarnym”²⁵⁶. Ostatecznie *National Assembly* podejmuje decyzję w drodze głosowania o przyjęciu lub odrzuceniu projektu²⁵⁷. Odstępstwa od standardowego trybu postępowania mogą być zastosowane wobec projektów rozpatrywanych łącznie, projektów uchylających nieaktualne akty prawne, projektów prywatnych oraz poprzez skrócenie procedury legislacyjnej dotyczącej konkretnego projektu. W myśl *Government of Wales Act 2006*, jeżeli Sąd Najwyższy (*High Court of Justice*), działając na wniosek Głównego Doradcy Prawnego lub Prokuratora Generalnego (*Attorney General*) stwierdzi, że regulacje zawarte w treści projektu środka prawnego wykraczają w całości lub w części poza zakres kompetencji prawodawczych Zgromadze-

²⁵⁴ The National Archives, *Government of Wales Act 2006. Schedule 5*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/schedule/5> (15.01.2011).

²⁵⁵ *Ustawa...*, op. cit., s. 389.

²⁵⁶ National Assembly for Wales, *Measures*, <http://www.assemblywales.org/bus-home/bus-legislation/bus-leg-measures.htm> (15.01.2011).

²⁵⁷ Zob. szerzej: National Assembly for Wales, *Standing Orders of the National Assembly for Wales*, Cardiff 2010, s. 78–82.

nia Narodowego, istnieje możliwość ponownego przeprowadzenia procedury legislacyjnej po wprowadzeniu do projektu stosowanych poprawek. Analogiczne rozwiązanie zostało przyjęte w przypadku stwierdzenia przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości niezgodności postanowień projektu z prawem wspólnotowym, a także wydania przez sekretarza stanu rządu krajowego zarządzenia zakazującego przedstawiania projektu do podpisu monarchy, ze względu na uzasadnione przekonanie o niekorzystnym wpływie projektu na sprawy pozostające poza uprawnieniami prawodawczymi Zgromadzenia Narodowego, gospodarkę wodną w Anglii, prawo obowiązujące w Anglii, realizację zobowiązań międzynarodowych Wielkiej Brytanii lub bezpieczeństwo narodowe. Po zakończeniu procedury legislacyjnej w *National Assembly*, projekt zostaje przekazany (za pośrednictwem Sekretarza Stanu ds. Walii) królowej, która zatwierdza go w formie rozporządzenia w Radzie (*Order in Council*)²⁵⁸. Od momentu wejścia w życie środki prawne obowiązują bez względu na ewentualne uchynienia w procedurze legislacyjnej, jednakże w przypadku gdy zostały wydane z naruszeniem właściwości miejscowej lub rzeczowej *National Assembly* nie wywołują skutków prawnych. Utrata mocy wiążącej może być również spowodowana zmianą lub uchynieniem przepisów aktów prawnych, aktów urzędowych wydanych w ramach prerogatywy, innych aktów urzędowych lub dokumentów stanowiących podstawę wydania *Assembly Measures*²⁵⁹.

Przepisy ustawy o rządzie Walii z 2006 r. dotyczące środków prawnych obowiązują pod warunkiem rozwiązującym, tzn. do czasu wyposażenia Zgromadzenia Narodowego w kompetencje do stanowienia własnych ustaw (*Assembly Acts*). Zgodnie bowiem z art. 103

²⁵⁸ Prerogatywy królewskie (rozumiane jako system uprawnień i immunitetów) wykonywane są (w zależności od charakteru i adresata) w formie rozporządzeń w Radzie, zarządzeń królewskich (*Warrants*), rozporządzeń królewskich z odrębnym podpisem (*Orders under Sign Manual*), proklamacji, patentów, kart i innych dokumentów pod Wielką Pieczęcią (*Great Seal*). Zob. szerzej: W. Skrzydło (red.), op. cit., s. 46–47.

²⁵⁹ *Ustawa...*, op. cit., s. 386–393.

Government of Wales Act 2006 „Jej Królewska Mość może rozporządzeniem królewskim zarządzić referendum w Walii w sprawie tego, czy postanowienia dotyczące ustaw Zgromadzenia [Narodowego] powinny wejść w życie”²⁶⁰. Przeprowadzenie referendum zostało uzależnione od podjęcia przez *National Assembly*, na wniosek Pierwszego Ministra lub ministra Rządu Walijskiego, stosownej uchwały większością kwalifikowaną (co najmniej $\frac{2}{3}$ głosów ogólnej liczby członków), wyników przeprowadzonych przez Sekretarza Stanu ds. Walii „takich konsultacji, jakie uzna za właściwe”²⁶¹ oraz zatwierdzenia rozporządzenia królewskiego przez obie izby Parlamentu Westminsterkiego i Zgromadzenie Narodowe większością kwalifikowaną (co najmniej $\frac{2}{3}$ głosów ogólnej liczby członków). Pozytywny wynik referendum stanowi warunek *sine qua non* podjęcia przez *Welsh Assembly Government* (po uzyskaniu aprobaty *National Assembly*) decyzji „o wejściu w życie postanowień dotyczących ustaw Zgromadzenia [Narodowego] w dniu określonym w zarządzeniu”²⁶². Natomiast w przypadku odrzucenia projektu wyposażenia legislatury regionalnej w uprawnienia do stanowienia *Assembly Acts*, kolejne referendum w tej sprawie może zostać przeprowadzone dopiero wówczas, gdy ponownie zostaną spełnione powyższe wymogi formalne. Ewentualne uzyskanie przez kompetencji do stanowienia aktów rangi ustawowej nie oznaczałoby jednak rozszerzenia właściwości rzeczowej *National Assembly*, ponieważ określone w załącznikach nr 5 i 7 do *Government of Wales Act 2006* zakresy spraw regulowanych (obecnie) na podstawie *Assembly Measures* oraz (w hipotetycznej przyszłości) na podstawie *Assembly Acts* zasadniczo nie różnią się między sobą²⁶³. Zmianom nie uległyby również procedury wszczynania, prowadzenia

²⁶⁰ Ibid., s. 394.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Ibid., s. 395.

²⁶³ Zob. szerzej: The National Archives, *Government... Schedule 5*, op. cit., <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/schedule/5> (15.01.2011); The National Archives, *Government of Wales Act 2006. Schedule 7*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/schedule/7> (15.01.2011).

i kontrolowania procesu legislacyjnego, ani nawet możliwość wydania przez sekretarza stanu rządu krajowego zarządzenia zakazującego przedkładania projektów ustaw walijskich do podpisu monarchy. Modyfikacji uległaby natomiast formuła zatwierdzania projektów aktów uchwalonych przez Zgromadzenie Narodowe, które (ze względu na rangę odpowiadającą projektom ustaw Parlamentu Westminsterskiego) byłyby opatrywane Pieczęcią Walijską (*Welsh Seal*) przez Pierwszego Ministra działającego jako Strażnik Pieczęci Walijskiej (*Keeper of the Welsh Seal*), a następnie przekazywane, za pośrednictwem Sekretarza Stanu ds. Walii, monarsze w celu uzyskania sankcji królewskiej²⁶⁴. Od momentu wejścia w życie *Assembly Acts* będą obowiązywały bez względu na ewentualne uchybienia w procedurze legislacyjnej, jednakże w przypadku gdy zostaną wydane z naruszeniem właściwości miejscowej lub rzeczowej *National Assembly* nie będą wywoływały skutków prawnych. Utratę mocy wiążącej ustaw walijskich będzie mogła również spowodować zmiana lub uchylenie przepisów aktów prawnych, aktów urzędowych wydanych w ramach prerogatywy, innych aktów urzędowych lub dokumentów stanowiących podstawę wydania *Assembly Acts*²⁶⁵. Umieszczenie w treści *Government of Wales Act 2006* przepisów dotyczących stanowienia ustaw walijskich wskazuje, że władze brytyjskie liczą się z możliwością „zmiany charakteru dewolucji w Walii z obecnej – quasi-ustawodawczej – na całkowicie ustawodawczą”²⁶⁶. Nie byłoby to jednak równoznaczne z naruszeniem zasady suwerenności Parlamentu Westminsterskiego (stanowiącej fundamentalny element konstytucji brytyjskiej)²⁶⁷, ponieważ stosownie do art. 107 ust. 5 ustawy o ustroju

²⁶⁴ Zob. szerzej: *Ustawa...*, op. cit., s. 398–402.

²⁶⁵ *Ustawa...*, op. cit., s. 396–398.

²⁶⁶ M. Kaczorowska, *Reformy dewolucyjne w Zjednoczonym Królestwie* [w:] F. Gołembski, P. Biskup, M. Kaczorowska, *Era Blaira i Browna. Wybrane problemy polityczne rządów Partii Pracy w Zjednoczonym Królestwie 1997–2010*, Warszawa 2010, s. 97.

²⁶⁷ Zasada suwerenności Parlamentu Westminsterskiego „oznacza, ni mniej, ni więcej (...), że Parlament posiada na mocy konstytucji angielskiej prawo stanowienia

Walii z 2006 r. przyznanie Zgromadzeniu Narodowemu kompetencji tworzenia *Assembly Acts* „nie wpływa na prawo Parlamentu Zjednoczonego Królestwa do stanowienia prawa dla Walii”²⁶⁸. W rezultacie legislatura krajowa nadal będzie mogła unieważnić każdą ustawę *National Assembly*, „gdyby zaś Zgromadzenie [Narodowe] odmówiło wydania ustawy, którą zaplanowałyby sobie rząd brytyjski, Westminster może uchwalić ją samodzielnie”²⁶⁹.

Gospodarka budżetowa Walii prowadzona jest za pośrednictwem Walijskiego Funduszu Skonsolidowanego (*Welsh Consolidated Fund*), którym zarządza Główny Skarbnik (*Paymaster General*). Wpływy do budżetu pochodzą z subwencji państwowej (w wysokości określonej przez Parlament Westminsterski na wniosek Sekretarza Stanu ds. Walii), wpłat dokonywanych przez ministrów lub departamenty rządu krajowego na rzecz *Welsh Assembly Government* (w wysokości określonej przez dysponenta środków) oraz innych wpłat otrzymywanych przez członków Rządu Walijskiego, Komitet Zgromadzenia Narodowego, Ombudsmans Administracji Publicznej w Walii lub Głównego Audytora²⁷⁰. Przekazanie środków finansowych poza *Welsh Consolidated Fund* może nastąpić jedynie na podstawie „postanowień innego aktu prawnego (...), który przewiduje wyraźnie, że danej kwoty nie wpłaca się do Walijskiego Funduszu

lub uchylenia ustawy o dowolnej treści. Zasada ta oznacza również, że żadna osoba ani instytucja nie posiada prawa (...) do kwestionowania mocy wiążącej ustaw Parlamentu, ani do ich uchylania, zawieszania lub tworzenia aktów prawnych wyższej rangi niż ustawa Parlamentu za: A. V. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Boston 2000, s. 37–38. Zob. szerzej: P. Biskup, *Prawno-polityczna ewolucja brytyjskiej doktryny suwerenności*, Warszawa 2007.

²⁶⁸ *Ustawa...*, op. cit., s. 396.

²⁶⁹ M. Kaczorowska, *Reformy...*, op. cit., s. 98.

²⁷⁰ W 2011 r. na rachunek Walijskiego Funduszu Skonsolidowanego zostały przekazane środki w kwocie 14.494.245.000 GBP, w tym 12.750.154 tys. GBP (tj. 87,97%) w formie subwencji państwowej, 953.184 tys. GBP (tj. 6,58%) w formie wpłat wniesionych przez resorty rządu krajowego i 790.907 tys. GBP (tj. 5,45%) tytułem wpłat wniesionych przez inne podmioty. Za: Welsh Assembly Government, *Draft Budget Proposals 2011–2012. Laid Before the National Assembly for Wales by the Minister for Business and Budget*, Cardiff 2010, s. 27.

Skonsolidowanego²⁷¹, albo w przypadku niezwłocznego wykorzystania tych środków na cele określone w uchwale budżetowej *National Assembly*. Szefowie resortów rządu regionalnego mogą natomiast zaciągać pożyczki (do kwoty 500 mln GBP) w Państwowym Funduszu Skonsolidowanym (*Consolidated Fund*) za pośrednictwem Sekretarza Stanu ds. Walii, w celu pokrycia tymczasowych deficytów lub zapewnienia równowagi bilansowej Walijskiego Funduszu Skonsolidowanego. Środki zgromadzone na *Welsh Consolidated Fund* mogą być przekazane *First Minister*, ministrom *Welsh Assembly Government*, *Counsel General*, *National Assembly for Wales Commission*, *Auditor General* oraz *Public Services Ombudsman for Wales* na podstawie uchwały budżetowej Zgromadzenia Narodowego oraz za zgodą Głównego Audytora (wyrażaną na wniosek członka Rządu Walijskiego). Rzeczywiste wpływy i wydatki budżetowe powinny odpowiadać wartościom określonym w dorocznym wniosku budżetowym (przedkładanym *National Assembly* przez Pierwszego Ministra lub ministra *Welsh Assembly Government*) stanowiącym podstawę przyjęcia uchwały budżetowej. W treści ustawy o ustroju Walii z 2006 r. została również przewidziana możliwość wnoszenia w trakcie roku budżetowego dodatkowych wniosków budżetowych wprowadzających zmiany w sposobie wydatkowania środków budżetowych, nawet z mocą wsteczną (lecz nie wcześniej niż od dnia zatwierdzenia ostatniego dodatkowego wniosku lub przyjęcia dorocznego wniosku). Natomiast jeżeli uchwała budżetowa nie zostanie podjęta przed rozpoczęciem roku budżetowego, przyjmuje się wartości wpływów i wydatków na poziomie ubiegłorocznym. Wartości te zostaną jednak pomniejszone o 5% w przypadku niepodjęcia uchwały przed końcem lipca roku budżetowego oraz o 25% w razie dalszego przedłużania się procedury uchwałodawczej. Odstępstwa od uchwały budżetowej lub przyjętych (w braku takiej uchwały) ubiegłorocznych wartości wydatków budżetowych są dopuszczalne w granicach 0,5% łącznej ilości środków lub łącznej wysokości kwot wypła-

²⁷¹ *Ustawa...* op. cit., s. 404.

nych z Walijskiego Funduszu Skonsolidowanego przeznaczonych do wykorzystania w danym roku budżetowym na realizację konkretnego celu. Prawdopodobnie gospodarka budżetowa podlega kontroli pod względem legalności, gospodarności i efektywności (ale nie celowości) przez *Auditor General* na podstawie zestawień rachunkowych. Do sporządzania takich zestawień zobowiązani są szefowie resortów Rządu Walijskiego (w tym również za sprawy finansowe i transakcje Głównego Doradcę Prawnego) oraz podległe im jednostki (tj. osoby prawne i podmioty zorganizowane nieposiadające osobowości prawnej, prowadzące działalność dochodową lub *non-profit*, wobec których ministrowie Rządu Walijskiego pełnią funkcję „przedsiębiorstw macierzystych”²⁷², a także zarządy powiernicze i instytucje dobroczynne utworzone przez ministrów Rządu Walijskiego), Komitet Zgromadzenia Narodowego oraz podległe mu jednostki. Zestawienia rachunkowe są przekazywane *National Assembly*, a następnie (wraz ze sprawozdaniami kontrolnymi) podlegają opublikowaniu „gdy (...) jest to wykonalne i uzasadnione”²⁷³.

Reprezentantem rządu brytyjskiego w regionie jest Sekretarz Stanu ds. Walii, który posiada status „starszego ministra” (*senior minister*) i wchodzi w skład gabinetu²⁷⁴. W ramach realizacji swoich kom-

²⁷² Tj. organów założycielskich w rozumieniu art. 1162 ustawy o przedsiębiorstwach z 2006 r. (*Companies Act 2006*) w zw. z art. 134 ust. 5 *Government of Wales Act 2006*. Zob. szerzej: The National Archives, *Government of Wales Act 2006. Section 134*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/section/134> (15.01.2011); The National Archives, *Companies Act 2006. Section 1162*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/section/1162> (15.01.2011).

²⁷³ *Ustawa...*, op. cit., s. 422.

²⁷⁴ Specyfiką brytyjskiego ustroju politycznego jest różnica między pojęciem „rządu” i „gabinetu”. Mianem „rządu” określa się wszystkich, powoływanych przez monarchę lub premiera ministrów (w liczbie ok. 100), natomiast znacznie węższy (liczący 21–24 osoby) „gabinet” oznacza właściwy organ rządzący. W skład rządu wchodzi ministrowie „starsi”, kierujący poszczególnymi resortami oraz podlegający im ministrowie „młodszy” (*junior ministers*), którzy pełnią głównie funkcję sekretarzy parlamentarnych, zapewniając łączność między szefem resortu i Izłą Gmin. Zob. szerzej: S. Gebethner, *Rząd i Opozycja Jej Królewskiej Mości*, Warszawa 1967, s. 146–151; K. Krasowski, B. Lesiński, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz,

petencji *Secretary of State for Wales* może uczestniczyć w obradach plenarnych i posiedzeniach komisji Zgromadzenia Narodowego (bez prawa głosu); żądać dostępu (w zakresie odpowiadającym uprawnieniom AMs) do materiałów dotyczących prac, które były lub będą prowadzone przez *National Assembly*, nadzorować wszystkie etapy procesu stanowienia *Assembly Measures*, wnioskować do Parlamentu Westminsterskiego o przyznanie władzom walijskim subwencji państwowej w określonej wysokości. Równocześnie „gdy tylko jest to uzasadnione i wykonalne (...), w zakresie jaki uzna za właściwy”²⁷⁵ jest zobowiązany do konsultowania ze Zgromadzeniem Narodowym po rozpoczęciu każdej sesji parlamentarnej rządowego programu legislacyjnego na tę sesję, a także rządowych projektów ustaw przedstawionych w trakcie sesji²⁷⁶. Niejednoznaczna pozycja polityczna Sekretarza Stanu ds. Walii „zawieszonego” między władzami regionalnymi i rządem krajowym była szczególnie widoczna w pierwszym okresie funkcjonowania *Wales Office*. „Zgromadzenie [Narodowe] spodziewało się, że zadaniem Biura ds. Walii będzie przekazywanie premierowi sygnałów w rodzaju: ‘tego życzy sobie Zgromadzenie [Narodowe]’ (...), a premier będzie realizował jego żądania. Natomiast premier (nie tyle osobiście, co poprzez swoich urzędników) oczekiwał, że Sekretarz Stanu [ds. Walii] pójdzie do Zgromadzenia [Narodowego] i powie: ‘to zamierza robić Londyn, a wy zrobicie to samo, prawda?’”. A przecież, nie ulegało wątpliwości, że żadna z tych wizji nie była właściwa”²⁷⁷. Ostatecznie (po zastąpieniu na tym stanowisku Aluna Michaela²⁷⁸ przez Paula Murphy’ego²⁷⁹ w lipcu 1999 r.)

Powszechna historia państwa i prawa, Poznań 1993, s. 150–151.

²⁷⁵ *Ustawa...*, op. cit., s. 347.

²⁷⁶ Zob. szerzej: C. Pilkington, op. cit., s. 128.

²⁷⁷ S. Prosser, M. Connolly, R. Hough, K. Potter, op. cit., s. 86.

²⁷⁸ Alun Edward Michael (1943–) jest *Labour Cooperative*, był Sekretarzem Stanu ds. Walii w latach 1998–1999 i Pierwszym Sekretarzem w Rządzie Walijskim w latach 1999–2000.

²⁷⁹ Paul Peter Murphy (1948–) jest politykiem laburzystowskim, zajmował stanowisko Sekretarza Stanu ds. Walii w latach 1999–2000 i 2008–2009, Sekretarza Stanu ds. Irlandii Płn. w latach 2002–2005 oraz przewodniczącego Komitetu ds. Wywiadu

ukształtował się specyficzny status polityczny *Secretary of State for Wales*, jako „strażnika dewolucji (...), który będąc członkiem rządu (...) reprezentującym interesy Walii, ukazuje całemu światu, że kraina ta pozostaje integralną częścią Zjednoczonego Królestwa”²⁸⁰. Decydująca o wysokiej pozycji Sekretarza Stanu ds. Walii w hierarchii stanowisk politycznych, rola faktycznego pośrednika w kontaktach władz regionalnych i rządu krajowego (determinowana kompetencjami ustawowymi), najprawdopodobniej utrzyma się nawet w przypadku wyposażenia legislatury regionalnej w uprawnienia do stanowienia *Assembly Acts*, bowiem racjonalność tego rozwiązania została wielokrotnie potwierdzona w praktyce.

Wejście w życie postanowień *Government of Wales Act 2006* (które zasadniczo nastąpiło w dniu 3 maja 2007 r.²⁸¹) spowodowało przekształcenie „administracyjnego modelu dewolucji” w strukturę zbliżoną pod względem organizacyjnym i funkcjonalnym do samorządów regionalnych w Szkocji i Irlandii Północnej. Najistotniejszą zmianą było niewątpliwie wyposażenie legislatury regionalnej w kompetencje do stanowienia prawa pierwotnego w formie quasi-ustaw (tj. *Assembly Measures*) oraz otwarcie przed nią perspektywy wydawania aktów o niepodważalnej randze ustawowej (tj. *Assembly Acts*), pod warunkiem uzyskania poparcia dla tej inicjatywy w refe-

i Bezpieczeństwa (*Intelligence and Security Committee*) w latach 2005–2008.

²⁸⁰ J. Osmond, op. cit., s. 59.

²⁸¹ Zgodnie z art. 161 *Government of Wales Act 2006* przepisy tej ustawy weszły w życie „bezpośrednio po zwykłych wyborach [do Zgromadzenia Narodowego] przeprowadzonych w 2007 r.” za: *Ustawa...*, op. cit., s. 436. Jednakże art. 119, 120 ust. 3 i 7, 125, 157–159, 160 ust. 2–4, 161, 162 i 164–166 oraz część postanowień zawartych w załącznikach nr 2, 5, 7, 10, 12 weszły w życie 25 lipca 2006 r.; art. 117, 118, 120 ust. 1, 2, 4–6 i 8, 121, 122, 124, 126, 128 i 129 oraz część postanowień zawartych w załącznikach nr 10 i 12 – 1 kwietnia 2007 r.; przepisy dotyczące kompetencji Pierwszego Ministra, ministrów Rządu Walijskiego, Głównego Doradcy Prawnego i Komitetu Zgromadzenia Narodowego – bezpośrednio po dniu dokonania mianowania pierwszego członka *Welsh Assembly Government*; natomiast przepisy dotyczące ustaw walijskich mogą wejść w życie pod warunkiem uzyskania pozytywnego wyniku referendum regionalnego. Zob. szerzej: *Ustawa...*, op. cit., s. 436–437.

rendum przeprowadzonym wśród mieszkańców Walii. O ile bowiem początkowo działalność Zgromadzenia Narodowego koncentrowała się na tworzeniu prawa wtórnego, „które ze względu na swoją szczególność (...) nie budziło poważniejszego zainteresowania mediów ani liczących się polityków”²⁸², to implementacja *Government of Wales Act 2006* umożliwiła temu organowi bezpośrednie regulowanie zagadnień znajdujących się w centrum uwagi całej społeczności regionalnej. W latach 2008–2010 zostało wydanych 15 *Assembly Measures* dotyczących: zasad przyznawania i wypłacania odszkodowań za działania przedstawicieli Narodowej Służby Zdrowia (*National Health Service*); zdrowia psychicznego; koordynacji programów pomocowych NHS i samorządów lokalnych skierowanych do opiekunów osób niepełnosprawnych i starszych; udzielania pomocy ubogim rodzinom; świadczenia pomocy społecznej osobom nieposiadającym stałego miejsca zamieszkania; edukacji dzieci niepełnosprawnych; edukacji i kwalifikacji zawodowych osób w wieku od 14 do 19 lat; zdrowego żywienia w szkołach; bezpieczeństwa podróży dzieci poruszających się autobusami szkolnymi; zasad działalności samorządów lokalnych (w zakresie podnoszenia jakości usług, partnerstwa publiczno-prywatnego, planowania przestrzennego oraz zagospodarowania gruntów na cele sportowo-rekreacyjne); gospodarki odpadami; wspierania regionalnych producentów mięsa czerwonego; a także standardów etycznych i rozliczeń finansowych członków *National Assembly*²⁸³. Równocześnie liczba stanowionych przez władze walijskie przepisów wykonawczych (*Statutory Instruments*) do ustaw Parlamentu Westminsterskiego zmniejszyła się w latach 2006–2010 z 222 do 168 (osiągając najniższy wskaźnik od 2000 r.)²⁸⁴. Przesunię-

²⁸² R. Deacon, A. Sandry, op. cit., s. 137.

²⁸³ Zob. szerzej: The National Archives, *Measures of the National Assembly for Wales*, <http://www.legislation.gov.uk/mwa> (15.01.2011); Welsh Assembly Government, *Assembly Measures*, <http://wales.gov.uk/legislation/programme/assemblymeasures/?lang=en> (15.01.2011).

²⁸⁴ Zob. szerzej: The National Archives, *Welsh Statutory Instruments*, <http://www.legislation.gov.uk/wsi> (15.01.2011).

cie aktywności legislatywy regionalnej w kierunku realizacji rzeczywistych uprawnień prawodawczych umocniło pozycję ustrojową tego organu, którego członkowie „byli dotychczas (...) okreśłani mianem ‘rezerwowej jedenastki’²⁸⁵, ze względu na swój niższy status społeczny w porównaniu z członkami parlamentu [krajowego]”²⁸⁶. Co więcej, członkostwo w *National Assembly* przestało być postrzegane przez samych AMs jako element ścieżki kariery politycznej, której ukoronowaniem było zdobycie mandatu parlamentarnego. Od momentu wejścia w życie *Government of Wales Act 2006* wielu *Assembly Members* „mogło zrealizować swoje pragnienie, aby poczuć się (...) niemalże parlamentarzystami, toteż całe Walijskie Zgromadzenie [Narodowe] zaczęło funkcjonować niemalże jak parlament”²⁸⁷. A chociaż rząd brytyjski nie zdecydował się na realizację postulatów Komisji Richarda w kwestii zmiany regionalnej ordynacji wyborczej, zwiększenia ilości członków *National Assembly* ani rozszerzenia zakresu kompetencji merytorycznych tego organu, to jednak przez sam fakt uzyskania uprawnień do stanowienia prawa pierwotnego w sposób oczywisty uległa wzmocnieniu sytuacja Zgromadzenia Narodowego (na płaszczyźnie administracyjnej i politycznej), wynosząc je do rangi „niemalże parlamentu”.

Drugą istotną zmianą, wprowadzoną na podstawie ustawy o ustroju Walii z 2006 r., było wyłączenie *Welsh Assembly Government* ze struktury organizacyjnej *National Assembly*. W ten sposób egzekutywa regionalna, stanowiąca dotychczas komitet wykonawczy Zgromadzenia Narodowego, otrzymała legitymację do samodzielnego funkcjonowania w stosunkach wewnętrznych (z mieszkańcami Walii, samorządami lokalnymi itd.) i zewnętrznych (z władzami krajowymi i podmiotami zagranicznymi). Oprócz utrzymania funkcji or-

²⁸⁵ Rezerwowa jedenastka (*second eleven*) to termin wywodzący się z gier zespołowych (m.in. krykieta, rugby, piłki nożnej i futbolu amerykańskiego), w których 22-osobowe drużyny wystawiają na boisku swoje najlepsze 11-osobowe składy (*first eleven*), pozostawiając resztę zawodników (*second eleven*) na ławce rezerwowych.

²⁸⁶ R. Deacon, A. Sandry, op. cit., s. 137–138.

²⁸⁷ Ibid., s. 138–139.

organizacyjnych w procesie wykonywania prawa stanowionego przez *National Assembly* (uzupełnionych przyznaniem uprawnień do wydawania przepisów wykonawczych do *Assembly Measures*), Rząd Walijski uzyskał także możliwość prowadzenia działań związanych z bieżącym zarządzaniem regionem. Równocześnie umocniła się pozycja poszczególnych członków *Welsh Assembly Government* w wyniku wprowadzenia mianowania królewskiego na urząd Pierwszego Ministra oraz aprobaty monarchy dla dokonywanych przez szefa Rządu Walijskiego nominacji na pozostałe stanowiska ministerialne. W rezultacie, zmodyfikowany pod względem organizacyjnym i funkcjonalnym *Welsh Assembly Government*, przekształcił się w strukturę odpowiadającą definicji rządu, jako „kolegialnego centrum decyzyjnego, w którym (...) są podejmowane rozstrzygnięcia przesądzające o zasadniczym kierunku polityki zagranicznej [tu: zewnętrznej] i wewnętrznej (...), ponoszącego za swą działalność odpowiedzialność przed parlamentem [tu: Zgromadzeniem Narodowym]”²⁸⁸.

Dokonana w treści *Government of Wales Act 2006* nowelizacja rozwiązań ustrojowych wprowadzonych w 1999 r. oznaczała zamknięcie pierwszego etapu decentralizacji regionalnej w Walii. Zastąpienie „administracyjnego modelu dewolucji” formułą, która przynajmniej do pewnego stopnia odpowiadała potrzebom sygnalizowanym przez Komisję Richarda, stworzyło mieszkańcom Walii zbliżone warunki rozwoju politycznego do istniejących na pozostałych obszarach *Celtic fringe*. Ponieważ jednak nie zostały zrealizowane wszystkie postulaty sformułowane w treści raportu Komisji, to biorąc pod uwagę otwarty charakter reformy dewolucyjnej²⁸⁹, należy oczekiwać kontynuacji procesu rozluźniania powiązań istniejących między społecznością regionalną i centralnym ośrodkiem władzy. Przypuszczenie to potwierdza umieszczenie w drugiej ustawie o ustroju Walii klauzuli umożliwiającej wyposażenie Zgromadzenia Narodowego w kompetencje do stanowienia *Assembly Acts* pod warunkiem pozytywnego

²⁸⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, op. cit., s. 260.

²⁸⁹ Zob. szerzej: B. H. Toszek, *Specyfika...*, op. cit., s. 277.

wyniku referendum regionalnego. Uzyskanie takiego wyniku oznaczałoby zakończenie drugiego i otwarcie kolejnego etapu dewolucji walijskiej, w którym funkcja ustawodawcza *National Assembly* podlegałaby już tylko ograniczeniom wynikającym z zasady suwerenności Parlamentu Westminsterskiego oraz przepisów ustaw ustrojowych (określających zakres spraw przekazanych do regulacji legislatywie regionalnej). Natomiast rozszerzenie procesów decentralizacyjnych poza istniejące ramy prawne, wymagałoby podjęcia przez rząd brytyjski stosownej decyzji o charakterze politycznym. Nawet jednak w przypadku realizacji radykalnych koncepcji zwijania imperium wewnętrznego²⁹⁰ (np. poprzez przekształcenie obecnej struktury quasi-unitarnej w państwo federacyjne), władze krajowe z pewnością będą dostosowywały tempo i formę swoich działań (również w aspekcie prawnym) do oczekiwań wyrażanych przez największą część społeczeństwa walijskiego oraz stopnia „dojrzałości politycznej” Walijszczyków, tj. zdolności samodzielnego zarządzania regionem.

²⁹⁰ W przeciwieństwie do imperium zewnętrznego (*Exernal Empire*) obejmującego posiadłości zamorskie, imperium wewnętrzne (*Internal Empire*) stanowią 4 krainy, wchodzące w skład Zjednoczonego Królestwa, tj. Anglia, Szkocja, Walia i Irlandia Północna.

ROZDZIAŁ IV

Sytuacja gospodarcza w Walii w latach 1999–2010

Przeprowadzona przez konserwatystów w latach 80. i 90. głęboka restrukturyzacja walijskiego sektora przemysłowego, która utrwaliła się w pamięci mieszkańców regionu przede wszystkim ze względu na zwiększenie poziomu bezrobocia oraz dramatyczny spadek stopy życiowej, stworzyła jednak stabilne podstawy rozwoju gospodarczego Walii. W 2000 r. „niewiele pozostałości świadczyło o industrialnej przeszłości (...). W całym przemyśle węglowym znajdowało zatrudnienie mniej osób niż w największych przedsiębiorstwach branży elektronicznej, a produkcja metalurgiczna ograniczała się do dwóch okręgów przemysłowych, których przyszłość rysowała się w ciemnych barwach. (...) Równocześnie Walia stanowiła jeden z najbardziej atrakcyjnych obszarów inwestycyjnych w całej Unii Europejskiej, przyciągając kapitał amerykański, europejski i japoński związany z przemysłem elektronicznym i elektrotechnicznym, maszynowym oraz chemicznym”²⁹¹. Przyjmując poziom zatrudnienia za wyznacznik tempa rozwoju poszczególnych gałęzi gospodarki, najszybciej rozrastały się sektory usług prywatnych, budownictwa oraz rolnictwa, łowiectwa, leśnictwa i rybołówstwa, w których liczba pracowników w latach 2001–2008 wzrosła odpowiednio o 29,86%,

²⁹¹ Cardiff Business School, *The Welsh Economy*, <http://www.cf.ac.uk/carbs/research/groups/weru/economy.html> (15.01.2011).

24,85% oraz 17,97% (w porównaniu ze wskaźnikiem 8,11% dla całej gospodarki walijskiej). Dynamicznie rozwijała się również administracja publiczna, edukacja, służba zdrowia i inne instytucje świadczące usługi publiczne, zatrudniające w latach 2001, 2004 i 2007 odpowiednio 33,89%, 35,96% i 35,56% ogólnej liczby pracowników. Równocześnie poziom zatrudnienia w produkcji przemysłowej wynoszący 209.600 w 2001 r. zmniejszył się do 178.300 w 2008 r. (tj. o 14,93%), co jednoznacznie świadczyło o upadku walijskiego przemysłu ciężkiego. Przekształcenia regionalnej struktury pracowniczej jedynie częściowo odzwierciedlały tendencje ogólnokrajowe, wyrażające się w latach 2001–2008 wzrostem liczby pracowników w sektorach rolnictwa, łowiectwa, leśnictwa i rybołówstwa (o 12,39%), budownictwa (o 14,38%), usług prywatnych (o 16,52%) i publicznych (o 15,32%) oraz spadkiem zatrudnienia w produkcji przemysłowej z 3.994.400 do 3.074.700 (tj. o 23,03%). Natomiast w przeciwieństwie do pozostałych części kraju, w których liczba pracowników transportu w latach 2001–2007 utrzymywała się na niezmiennym poziomie (wahania nie przekraczały 2%), w walijskich przedsiębiorstwach transportowych następował powolny, lecz systematyczny wzrost ilości zatrudnionych osób (od 353.600 w 2001 r. do 366.600 w 2007 r.). Pod względem dynamiki przyrostu miejsc pracy sytuacja w Walii kształtowała się lepiej niż w pozostałych częściach Wielkiej Brytanii, nie wyłączając nawet najbogatszych regionów angielskich²⁹².

Stopniowe zanikanie tradycyjnych zawodów związanych z przemysłem ciężkim oraz zwiększanie roli sektora usługowego spowodowało wyrównanie proporcji między poszczególnymi grupami pracowniczymi. W 2010 r. największe grupy tworzyła wysokokwalifikowana kadra techniczna oraz kadra zarządzająca średniego i wyższego szczebla, stanowiące odpowiednio 14,55% oraz 13,02% ogółu zatrudnionych. Niewiele mniejsze były grupy obejmujące kadre zarzą-

²⁹² Welsh Assembly Government, *Economy and Labour Market Summary for Wales*, Cardiff 2009, s. 6.

Tabela 17. Liczba pracowników w sektorach gospodarki walijskiej w latach 2001–2008

<i>sektor gospodarki</i>	<i>2001</i>	<i>2004</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>
<i>rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybolówstwo</i>	<i>35.600</i>	<i>33.200</i>	<i>40.700</i>	<i>42.000</i>
<i>produkcja przemysłowa</i>	<i>209.600</i>	<i>186.800</i>	<i>175.300</i>	<i>178.300</i>
<i>budownictwo</i>	<i>81.700</i>	<i>88.500</i>	<i>99.800</i>	<i>102.000</i>
<i>transport i komunikacja</i>	<i>353.600</i>	<i>361.900</i>	<i>366.600</i>	<i>361.900</i>
<i>usługi prywatne (finanse i przedsiębiorczość)</i>	<i>147.700</i>	<i>156.800</i>	<i>191.400</i>	<i>191.800</i>
<i>usługi publiczne (administracja, edukacja, służba zdrowia i in.)</i>	<i>424.600</i>	<i>464.500</i>	<i>482.100</i>	<i>478.300</i>
<i>ogółem</i>	<i>1.252.700</i>	<i>1.291.700</i>	<i>1.355.900</i>	<i>1.354.300</i>

Źródło: Welsh Assembly Government, *Employee jobs by industry*, <http://www.stat-swales.wales.gov.uk/TableView/wer/tableView.aspx?ReportId=1526> (15.01.2011).

dającą niższego szczebla, pracowników administracyjnych, przedstawicieli wolnych zawodów, rzemieślników i pracowników niewykwalifikowanych (których udział w wynosił odpowiednio 12,50%, 10,77%, 9,77%, 12,16% i 11,77% ogółu zatrudnionych).

Tabela 18. Grupy pracownicze w Walii w 2010 r.

<i>grupa pracownicza</i>	<i>pracownicy zatrudnieni w ramach stosunku pracy</i>		<i>pracownicy ogółem</i>
	<i>w pełnym wymiarze</i>	<i>w niepełnym wymiarze</i>	
<i>kadra zarządzająca wyższego i średniego szczebla</i>	<i>135.800</i>	<i>32.900</i>	<i>169.500</i>
<i>kadra zarządzająca niższego szczebla</i>	<i>141.100</i>	<i>21.000</i>	<i>162.700</i>
<i>wysokokwalifikowani pracownicy techniczni</i>	<i>168.900</i>	<i>20.200</i>	<i>189.300</i>
<i>pracownicy administracyjni</i>	<i>134.700</i>	<i>4.000</i>	<i>140.200</i>
<i>przedstawiciele wolnych zawodów</i>	<i>117.100</i>	<i>9.300</i>	<i>127.700</i>
<i>rzemieślnicy</i>	<i>99.100</i>	<i>57.200</i>	<i>158.200</i>
<i>pracownicy działów obsługi klienta</i>	<i>94.100</i>	<i>4.600</i>	<i>99.200</i>
<i>pracownicy techniczni</i>	<i>83.200</i>	<i>11.300</i>	<i>95.000</i>
<i>pracownicy niewykwalifikowani</i>	<i>141.400</i>	<i>9.600</i>	<i>153.200</i>

Źródło: Welsh Assembly Government, *Economy and Labour Market Summary for Wales*, Cardiff 2009, s. 2.

Pomimo, iż prowadzona od 1997 r. „transformacja gospodarki walijskiej (...) umożliwiła stworzenie ponad 100.000 miejsc pracy”²⁹³, to jednak poziom zatrudnienia w regionie nadal pozostawał niższy od średniej krajowej. O ile bowiem w latach 2009–2010 w Wielkiej Brytanii pracowało 70,8% osób w wieku produkcyjnym (tj. 16–64 lat), to w Walii odsetek ten wynosił 67,1%. W całym kraju pozostawało zatrudnionych 76,0% (tj. 15.600 tys.) mężczyzn i 65,7% (tj. 13.500 tys.) kobiet, podczas gdy na obszarze Walii analogiczne wskaźniki wynosiły odpowiednio 71,4% i 62,9%. Poziom rejestrowanego bezrobocia w regionie, utrzymujący się w latach 2003–2006 poniżej średniej krajowej (tj. w granicach 4,6–5,3%), wzrósł w 2009 r. do 8,9%. Około ¼ bezrobotnych (ok. 31.600 w 2010 r.) w Walii stanowiły osoby długotrwale (tj. co najmniej rok) pozostające bez pracy, przy czym w latach 2009–2010 ich liczba zwiększyła się o ok. 5%. Niepokojącym zjawiskiem w skali regionu i kraju był szybki wzrost bezrobocia wśród osób młodych (w wieku 16–24 lat), który w latach 2006–2010 wyniósł odpowiednio 8% i 6%²⁹⁴.

Tabela 19. Oficjalny poziom bezrobocia w Wielkiej Brytanii i Walii w latach 1999–2009

obszar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Wielka Brytania</i>											
<i>mężczyźni</i>	6,8%	6,1%	5,5%	5,7%	5,5%	5,1%	5,2%	5,7%	5,6%	6,1%	8,5%
<i>kobiety</i>	5,2%	5,0%	4,4%	4,5%	4,3%	4,2%	4,3%	4,9%	4,9%	5,1%	6,4%
<i>ogółem</i>	6,0%	5,6%	5,0%	5,1%	5,0%	4,7%	4,8%	5,4%	5,3%	5,6%	7,6%
<i>Walía</i>											
<i>mężczyźni</i>	8,8%	7,3%	6,8%	6,0%	5,6%	4,7%	5,4%	5,9%	5,2%	6,7%	9,6%
<i>kobiety</i>	5,0%	5,5%	4,6%	5,0%	3,5%	4,2%	3,4%	4,5%	5,4%	5,1%	6,3%
<i>ogółem</i>	7,1%	6,5%	5,8%	5,5%	4,6%	4,5%	4,5%	5,3%	5,3%	6,0%	8,1%

Źródło: Welsh Assembly Government, *Quarterly unemployment rates by gender and UK country*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=430> (15. 01.2011).

²⁹³ Welsh Assembly Government, *Wales: A Vibrant Economy. The Welsh Assembly Government's Strategic Framework for Economic Development*, Cardiff 2005, s. 1.

²⁹⁴ Welsh Assembly Government, *Key Economic Statistics – November 2010*. „Statistical Bulletin”, Cardiff, 2010, Nr 96, s. 3–4.

W rzeczywistości, wśród mieszkańców Walii w wieku produkcyjnym w latach 2006–2010 pozostawało bez pracy ok. 20% mężczyzn i ok. 32% kobiet, tj. o 2–3% więcej od średniej krajowej. Chociaż zatem beneficjentami środków kierowanych do osób bezrobotnych było w tym okresie zaledwie 4–5% Walijczyków, to jednak ukryte bezrobocie zmuszało władze lokalne i regionalne do objęcia innymi formami pomocy społecznej grupę ok. 15–17% ludności w wieku 16–64 lat, która pozostawała nieaktywna zawodowo i nie posiadała stałych źródeł dochodu. Największą grupę osób korzystających ze środków pomocowych stanowili mieszkańcy najgęściej zaludnionego obszaru Walii Zachodniej i Dolin (*West Wales and the Valleys*)²⁹⁵. Wprawdzie w latach 2006–2010 tylko 4–5% z nich przysługiwało prawo do zasiłku dla bezrobotnych, jednak aż 28–29% otrzymywało z budżetu lokalnego lub regionalnego pomoc finansową z tytułu pozostawania w trudnej sytuacji materialnej. W analogicznym okresie, we wschodniej części regionu liczba osób korzystających z tych samych form pomocy społecznej była o 1/3 niższa²⁹⁶. Natomiast uprawnionych do zasiłku dla bezrobotnych w całym regionie było mniej niż w północno-wschodniej Anglii, Szkocji czy Irlandii Północnej, a ich liczba w latach 1999–2010 zwiększyła się zaledwie o 0,4%.

W latach 2000–2003 dynamika wzrostu dochodów przypadających na 1 członka walijskiego gospodarstwa domowego była średnio większa o 10% w porównaniu z innymi regionami Unii Europejskiej²⁹⁷. Walijczycy jednak nadal zarabiali mniej o ok. 12–14% od mieszkańców pozostałych części kraju (z wyjątkiem północ-

²⁹⁵ Walia Zachodnia obejmuje stosunkowo słabo zurbanizowany obszar hrabstw administracyjnych Carmarthenshire, Ceredigion i Pembrokeshire, natomiast przemysłowe Doliny rozciągają w południowej części regionu od zachodniego Monmouthshire do wschodniego Carmarthenshire, obejmując hrabstwa administracyjne Blaenau Gwent, Bridgend, Caerphilly, Cardiff, Merthyr Tydfil, Neath Port Talbot, Newport, Rhondda Cynon Taf, Swansea, Torfaen i Vale of Glamorgan.

²⁹⁶ Welsh Assembly Government, *Key...*, op. cit., s. 5–6.

²⁹⁷ Welsh Assembly Government, *Wales: A Vibrant...*, op. cit., s. 7.

Tabela 20. Uprawnieni do zasiłku dla bezrobotnych w Wielkiej Brytanii w latach 1999–2010

region	1999		2001		2008		2009		2010	
	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%
<i>Wielka Brytania</i>	1.159,3	3,8	966,5	3,1	1.183,5	3,6	1.600,6	4,9	1.456,6	4,5
<i>Anglia</i>	933,6	3,6	774,5	3,0	985,3	3,6	1.331,4	4,9	1.188,8	4,3
<i>North East England</i>	74,5	6,5	61,9	5,5	68,4	5,7	86,5	7,1	80,3	6,6
<i>North West England</i>	144,8	4,3	122,7	3,6	152,8	4,3	198,7	5,6	176,3	5,0
<i>Yorkshire and the Humber</i>	114,7	4,7	92,6	3,7	117,2	4,5	158,4	6,0	144,3	5,5
<i>East Midlands</i>	72,2	3,4	61,0	3,0	83,0	3,7	113,0	5,1	96,7	4,4
<i>West Midlands</i>	112,0	4,2	96,7	3,6	136,3	4,9	179,9	6,5	156,5	5,7
<i>East of England</i>	70,8	2,7	55,4	2,0	86,7	3,0	120,1	4,1	107,3	3,7
<i>London</i>	189,4	4,1	163,1	3,4	164,1	3,4	225,6	4,6	214,1	4,4
<i>South East England</i>	87,1	2,1	69,6	1,6	108,0	2,4	156,6	3,5	131,6	2,9
<i>South West England</i>	67,9	2,7	51,5	2,0	68,8	2,5	92,6	3,4	81,7	3,0
<i>Walia</i>	59,1	4,6	48,8	3,7	61,1	4,3	79,0	5,6	71,0	5,0
<i>Szkocja</i>	122,2	4,7	105,0	3,9	100,1	3,6	135,9	4,9	138,3	5,0
<i>Irlandia Północna</i>	44,6	5,6	38,2	4,7	37,0	4,1	54,3	6,1	58,5	6,5

Źródło: Welsh Assembly Government, *Economy and Labour Market Summary for Wales*, Cardiff 2009, s. 5.

no-wschodniej Anglii). „W 2008 r. wartość dochodów gospodarstw domowych w regionie wyniosła 39,1 mld GBP (tj. 13.073 GBP na 1 mieszkańca), co stanowiło 87,9% średniej krajowej, tj. zaledwie o 0,2% więcej niż w 2007 r.”²⁹⁸.

²⁹⁸ Welsh Assembly Government, *Key...*, op. cit., s. 10.

Tabela 21. Poziom dochodów ludności w regionach Wielkiej Brytanii w latach 1999–2008

region	dochody na 1 mieszkańca (Wielka Brytania = 100,0)									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Anglia	102,1	102,1	102,1	101,9	101,8	101,8	101,7	101,6	101,5	101,5
NEE	84,9	84,6	84,3	84,7	84,7	84,7	84,6	84,6	84,1	84,3
NWE	91,5	91,2	90,8	90,9	90,7	90,5	90,3	90,2	89,9	90,0
YH	91,0	90,9	90,3	90,0	90,0	90,0	89,7	89,2	88,8	88,2
EM	91,2	91,4	91,7	92,1	92,5	92,9	92,9	92,3	92,1	91,5
WM	91,1	91,2	91,0	90,9	90,8	90,6	90,2	90,0	89,7	89,7
EE	106,8	107,2	107,9	108,0	107,6	107,2	106,3	105,8	105,2	104,3
L	123,7	123,3	123,0	122,7	123,0	123,9	124,8	125,7	127,3	128,0
SEE	115,4	115,4	115,6	114,8	114,3	113,7	113,3	113,0	112,9	112,9
SWE	99,8	99,4	99,6	99,6	99,5	99,7	99,6	99,4	98,9	98,7
Walnia	85,7	86,0	86,3	87,4	87,3	87,6	87,9	88,1	87,7	87,9
Szkocja	93,0	93,1	93,0	93,5	93,9	93,9	94,4	95,2	95,4	96,2
Irlandia Płn.	84,5	84,5	84,5	84,8	85,8	86,2	87,5	88,4	89,3	89,2

NEE – North East England, NWE – North West England, YH – Yorkshire and the Humber, EM – East Midlands, WM – West Midlands, EE – East of England, L – London, SEE – South East England, SWE – South West England.

Źródło: Welsh Assembly Government, *Average gross weekly earnings by UK country/English region*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=538> (15.01.2011).

Zasadniczą determinantą malejących dochodów gospodarstw domowych było niskie tempo wzrostu wynagrodzeń pracowniczych, których poziom w latach 1997–2009 obniżył się z 91% do 86% w stosunku do średniej krajowej²⁹⁹. W połowie dekady w najgorszej sytuacji znalazły się osoby zajmujące stanowiska kierownicze w sektorze prywatnym (kadra zarządzająca wyższego i średniego szczebla oraz kadra zarządzająca niższego szczebla), a także wysokokwalifikowani pracownicy techniczni, których zarobki były mniejsze o ok. 3–4% (tj. 30–100 GBP) od wynagrodzeń przysługujących na tych samych stanowiskach w innych częściach Wielkiej Brytanii (z wyjątkiem

²⁹⁹ Ibid.

Irlandii Północnej). W pozostałych grupach pracowniczych pobory wypłacane w przedsiębiorstwach walijskich były niższe o 0,2–0,6% od wynagrodzeń otrzymywanych przez pracowników angielskich i szkockich. Jedynie nieposiadający szczególnych kwalifikacji pracownicy techniczni mogli liczyć w Walii na zarobki o 1,8% większe od oferowanych na pozostałych obszarach kraju³⁰⁰. W 2010 r. wysokość przeciętnego wynagrodzenia za pracę w regionie kształtowała się na poziomie 84,79% poborów pracowniczych w Anglii, 90,51% – w Szkocji oraz 100,86% – w Irlandii Północnej.

Tabela 22. Przeciętne tygodniowe wynagrodzenie pracownicze w regionach Wielkiej Brytanii w latach 1999–2010 (GBP)

<i>rok</i>	<i>Wielka Brytania</i>	<i>Anglia</i>	<i>Walia</i>	<i>Szkocja</i>	<i>Irlandia Północna</i>
1999	407,8	414,9	358,7	377,0	352,4
2000	425,1	433,3	372,8	388,6	367,6
2001	449,7	459,2	385,8	411,1	381,5
2002	472,1	482,0	405,2	434,6	396,8
2003	487,1	497,2	421,8	447,0	411,5
2004	498,2	508,1	438,3	455,5	430,9
2005	516,4	525,5	454,8	479,0	450,7
2006	534,9	544,3	466,2	499,7	469,4
2007	550,3	560,8	472,0	514,6	471,7
2008	575,6	586,7	498,2	536,3	487,0
2009	587,2	597,4	506,3	555,1	509,1
2010	598,3	608,6	516,0	570,1	511,6

Źródło: Welsh Assembly Government, *Average gross weekly earnings by UK country*, <http://www.stats.wales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=11299> (15.01.2011).

Niekorzystne czynniki ekonomiczne (tj. wysoki poziom ukrytego bezrobocia oraz stosunkowo niskie wynagrodzenia większości grup pracowniczych) decydowały o wolniejszym – w porównaniu z Anglią i Szkocją – zwiększaniu siły nabywczej gospodarstw domowych w Walii. Jednak równocześnie indeks rozwoju gospodarczego

³⁰⁰ Welsh Assembly Government, *Wales: A Vibrant...*, op. cit., s. 42–43.

regionu w sektorach produkcji przemysłowej, budownictwa i usług prywatnych odpowiadał wskaźnikowi ogólnokrajowemu³⁰¹. Pomimo osłabienia walijskiego przemysłu ciężkiego w latach 80. i 90., jedną z najważniejszych gałęzi gospodarki regionalnej nadal pozostaje produkcja metali, która koncentruje się w stalowniach w Ammanford, Caerphilly, Llanwern, Newport, Pontardulais, Port Talbot, Shotton, Tafarnaubach i Trostre należących do brytyjsko-holenderskiego koncernu *Corus* (wchodzącego od 2007 r. w skład międzynarodowej korporacji *Tata Steel Europe* z dominującym udziałem kapitału indyjskiego). „Niemał wszystkie produkty z cynowanej blachy oraz aluminium znajdujące się na rynku brytyjskim zostały wykonane w fabrykach walijskich”³⁰². Na terenie Walii funkcjonuje również wiele przedsiębiorstw zajmujących się produkcją części i podzespołów do samochodów. Do największych należą filie koncernów *Ford* i *Bosch* w Bridgend wytwarzające silniki i komponenty elektroniczne, zakłady „*Linamar* w Crymlyn Burrows produkujące części elementów ruchomych oraz *Borg Warner* w Kenfig specjalizujące się w produkcji turbosprężarek”³⁰³. Istotny wpływ na rozwój ekonomiczny regionu wywiera także przemysł petrochemiczny skoncentrowany w Milford Haven (zaspokajający ok. ¼ zapotrzebowania krajowego na ropę naftową i gaz ziemny) oraz produkcja tytanu w zakładach korporacji *Timet* w Waunarlwydd. Oprócz wybranych gałęzi przemysłu, dynamicznie rozwijają się usługi turystyczne, hotelarskie, restauratorskie, medyczne, edukacyjne oraz związane z obsługą finansową podmiotów gospodarczych. W rolnictwie dominuje hodowla zwierząt (krów i owiec), podczas gdy uprawa obejmuje zaledwie 10% ogólnego areału gruntów rolnych, wynoszącego 1,6 mln ha (tj. ok. 77% powierzchni regionu). Podstawową formą gospodarstwa rolnego jest farma rodzinna o powierzchni 30–40 ha, która ze względu na

³⁰¹ Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *Key...*, op. cit., s. 8.

³⁰² Eurostat, *Portrait of the Regions. Wales – Economy*, http://circa.europa.eu/irc/dsis/regportraits/info/data/en/ukl_eco.htm (15.01.2011).

³⁰³ Ibid.

przestarzały system zarządzania i niewielki areał nie może skutecznie konkurować z wyspecjalizowanymi przedsiębiorstwami rolnymi w Anglii i Szkocji. W konsekwencji udział rolnictwa w wytwarzaniu wartości dodanej brutto regionu zmniejszył się z 1,5% w 2000 r. do 0,2% w 2008 r. (w porównaniu do 0,7% w Anglii i Szkocji oraz 1,3% w Irlandii Północnej). Niewielką rolę w gospodarce walijskiej odgrywa również leśnictwo i rybołówstwo, w których pozostaje zatrudnionych odpowiednio ok. 4 tys. i ok. 1 tys. osób³⁰⁴. Od końca lat 90. trwa dynamiczny rozwój infrastruktury transportowej determinowany „przez upadek górnictwa i innych gałęzi przemysłu ciężkiego, który wymusił konieczność dojeżdżania Walijszczyków do dalej położonych miejsc pracy. (...) Pojawiły się nowe korytarze komunikacyjne między ośrodkami przemysłowymi w Cardiff, Newport, Caernarfon i Bangor oraz skupiskami ludności w Vale of Glamorgan, Caerphilly, na Wyspie Anglesey, a także w Rhondda Cynon Taf”³⁰⁵. Zwiększyła się także liczba mieszkańców Walii pracujących poza granicami regionu (głównie w angielskich miastach Bristol, Chester, Hereford, Liverpool i Manchester) oraz stale korzystających z połączeń oferowanych przez porty lotnicze położone na terenie Anglii. W latach 1999–2006 nastąpił wzrost przewozów osobowych w ruchu kolejowym o 15% i w ruchu kołowym o 60%³⁰⁶. Sukcesywnie wzrastała również wartość przewozów towarowych w łączonym ruchu lądowym i morskim, ponieważ port Milford Haven obsługiwał niemal ¼ wszystkich przeladunków w Wielkiej Brytanii. Z kolei jedyny walijski międzynarodowy port lotniczy w Cardiff zajmował w 2008 r. zaledwie 19 miejsce w skali kraju pod względem ilości pasażerów i tonażu ładunków przewożonych drogą powietrzną³⁰⁷. Innym ważnym źródłem dochodów regionu jest handel międzynarodowy,

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Welsh Assembly Government, *One Wales: Connecting the Nation. The Wales Transport Strategy*, Cardiff 2008, s. 11.

³⁰⁶ Ibid., s. 26–28.

³⁰⁷ Ibid., s. 30.

w którym ogólna wartość produktów (głównie wytworów przemysłu energetycznego, chemicznego i metalurgicznego) wzrosła w latach 1999–2008 o 180% (tj. o 30% więcej od średniej krajowej)³⁰⁸.

Tabela 23. Wartość eksportu w Wielkiej Brytanii i w Walii w latach 2009–2010 (mln GBP)

<i>rodzaj produktu</i>	<i>Wielka Brytania</i>		<i>Walía</i>	
	<i>III kw. 2009</i>	<i>III kw. 2010</i>	<i>III kw. 2009</i>	<i>III kw. 2010</i>
<i>p. rolne</i>	1.405	27	1.715	30
<i>p. żywnościowe</i>	2.029	19	2.231	21
<i>p. biotechnologiczne i farmaceutyczne</i>	4.215	57	4.507	60
<i>p. ochrony środowiska</i>	300	8	335	7
<i>p. ochrony zdrowia</i>	905	44	978	60
<i>p. tekstylne</i>	1.124	7	1.148	11
<i>p. chemiczne</i>	6.163	343	6.019	320
<i>p. budowlane</i>	1.053	17	1.257	31
<i>p. wyposażenia domowego</i>	1.000	59	1.036	64
<i>p. elektryczne</i>	8.540	205	10.238	164
<i>p. elektrotechniczne</i>	1.849	151	2.046	84
<i>p. telekomunikacyjne</i>	1.197	28	1.213	17
<i>p. mechaniczne</i>	4.785	107	6.351	161
<i>p. metalurgiczne</i>	3.908	338	5.073	341
<i>energia</i>	3.946	515	4.753	719
<i>ropa naftowa i gaz ziemny</i>	141	30	53	2
<i>p. transportowe</i>	96	4	101	2
<i>p. papiernicze</i>	1.028	48	1.044	54
<i>p. ochrony bezpieczeństwa</i>	135	6	128	7
<i>p. medialne i reklamowe</i>	1.267	5	1.541	12
<i>p. rozrywkowe</i>	524	23	547	26
<i>p. estetyczne</i>	1.280	39	1.234	31
<i>p. rękodziela</i>	609	10	663	9
<i>p. pozostałe</i>	131	6	143	2
<i>ogółem</i>	47.634	2.096	54.353	2.236

Źródło: opracowanie własne na podstawie Welsh Assembly Government, *Economy and Labour Market Summary for Wales*, Cardiff 2009, s. 12.

³⁰⁸ Welsh Assembly Government, *Key...*, op. cit., s. 9.

Aż 55% produktów wytwarzanych w Walii (tj. o 7,5% więcej od średniej krajowej), o wartości oscylującej ok. 4,8 mld GBP rocznie, trafia na rynki państw Unii Europejskiej. Pod względem wysokości obrotów handlowych ważnymi partnerami walijskimi są również Stany Zjednoczone i Kanada, kraje Środkowego i Dalekiego Wschodu oraz kraje bliskowschodnie, na które przypada odpowiednio 25%, 10% i 5% wartości eksportu regionalnego. Małe znaczenie posiada natomiast wymiana handlowa z pozostałymi państwami europejskimi, Afryką Subsaharyjską oraz Ameryką Łacińską, która obejmuje łącznie mniej niż 5% wartości eksportu Walii.

Tabela 24. Kierunki eksportu Wielkiej Brytanii i Walii w latach 2009–2010 (w mln GBP)

<i>kierunek eksportu</i>	<i>Wielka Brytania</i>		<i>Walia</i>	
	<i>III kw. 2009</i>	<i>III kw. 2010</i>	<i>III kw. 2009</i>	<i>III kw. 2010</i>
<i>Unia Europejska</i>	24.074	24.512	1.163	1.211
<i>Europa Zachodnia (poza UE)</i>	2.063	2.874	67	49
<i>Europa Wschodnia (poza UE)</i>	799	1.450	17	19
<i>Bliski Wschód i Afryka Północna</i>	2.962	3.466	99	81
<i>Azja i Oceania</i>	6.686	8.531	186	209
<i>Afryka Subsaharyjska</i>	1.237	1.610	20	33
<i>Ameryka Północna</i>	8.885	10.528	499	594
<i>Ameryka Łacińska</i>	928	1.382	46	39
<i>ogółem</i>	47.634	54.353	2.096	2.236

Źródło: opracowanie własne na podstawie Welsh Assembly Government, *Economy and Labour Market Summary for Wales*, Cardiff 2009, s. 11.

Szybkie tempo rozwoju niektórych gałęzi przemysłu i usług, sieci transportowej oraz zwiększanie wymiany handlowej decydujące o stałym wzroście zatrudnienia w przedsiębiorstwach funkcjonujących na obszarze Walii, w niewielkim stopniu oddziaływało na poprawę sytuacji ekonomicznej regionu, który od 1995 r. miał w skali

kraju najgorsze wyniki w zakresie wypracowania wartości dodanej brutto na 1 mieszkańca³⁰⁹.

Tabela 25. Wartość dodana brutto w regionach Wielkiej Brytanii w latach 1997–2009

region	wartość dodana brutto na 1 mieszkańca (przy wskaźniku 100 dla Wielkiej Brytanii)								
	1997	1999	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Anglia	102,2	102,6	102,3	101,9	101,9	101,9	101,8	102,0	102,2
North East England	80,3	78,1	77,9	78,1	78,4	78,3	77,8	77,6	78,2
North West England	88,7	88,2	88,0	86,4	86,1	85,6	85,5	85,7	86,4
Yorkshire and the Humber	88,9	87,3	87,1	85,9	85,0	84,2	83,9	83,5	82,9
East Midlands	92,7	90,2	89,9	89,6	89,0	88,4	87,9	87,2	86,8
West Midlands	92,1	90,8	90,1	87,4	86,5	85,6	85,0	84,4	84,0
East of England	106,3	106,6	107,7	105,9	104,8	104,0	103,5	102,3	102,3
London	137,8	141,7	140,2	147,3	149,3	152,0	154,4	156,9	155,8
South East England	112,7	115,3	116,5	115,2	114,9	114,4	113,7	112,9	112,6
South West England	92,3	92,0	92,3	92,4	92,1	91,8	91,2	91,0	91,2
Walia	80,3	77,3	77,1	75,5	75,7	75,2	74,6	74,1	74,3
Szkocja	97,3	94,5	93,6	94,1	95,1	96,0	96,7	97,5	98,8
Irlandia Północna	79,0	79,4	79,6	80,1	80,3	80,2	79,9	79,1	79,1

Źródło: Welsh Assembly Government, *Regional Gross Value Added per head by UK country/English region*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=2322> (15.01.2011).

W 2008 r. spośród wszystkich sektorów gospodarki regionalnej najmniejszy udział w wytworzeniu wartości dodanej brutto (poniżej 1%) miało rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo, przemysł wydobywczy oraz usługi prywatne świadczone na rzecz gospodarstw domowych. Natomiast w największym stopniu dochody regionalne generował obrót nieruchomościami (ok. 18,5%), przemysł wytwórczy (17%), handel hurtowy i detaliczny (ok. 11,5%) oraz usługi medyczne i z zakresu pomocy społecznej (10,5%).

³⁰⁹ Zob. szerzej: T. Donohoe, *Review of Evidence to Inform the Development of the National Housing Strategy. Final Report for Welsh Assembly Government*, Edinburgh 2008, s. 7.

Tabela 26. Wartość dodana brutto w gospodarce regionów Wielkiej Brytanii w 2008 r. (%)

<i>sektor gospodarki</i>	<i>Wielka Brytania</i>	<i>Anglia</i>	<i>Walia</i>	<i>Szkocja</i>	<i>Irlandia Północna</i>
<i>wszystkie sektory</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>rolnictwo</i>	0,7	0,7	0,2	0,7	1,3
<i>leśnictwo</i>	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
<i>rybołówstwo</i>	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1
<i>przemysł wydobywczy surowców energetycznych</i>	0,0	0,0	0,1	1,2	0,1
<i>przemysł wydobywczy surowców nieenergetycznych</i>	0,2	0,2	0,3	0,3	0,6
<i>przemysł wytwórczy</i>	11,9	11,5	17,0	13,1	14,4
<i>dostawy energii, gazu i wody</i>	1,7	1,6	1,6	2,6	1,9
<i>budownictwo</i>	6,4	6,3	6,4	7,1	7,8
<i>handel hurtowy i detaliczny</i>	11,7	11,8	11,4	10,1	12,7
<i>usługi hotelarskie i restauratorskie</i>	2,9	2,9	3,1	3,2	2,7
<i>transport i komunikacja</i>	7,2	7,4	5,6	6,8	5,2
<i>usługi finansowe</i>	9,3	9,7	5,1	8,2	4,9
<i>obróć nieruchomościami</i>	24,0	24,8	18,4	20,1	18,0
<i>usługi z zakresu administracji publicznej</i>	5,0	4,7	7,2	5,9	9,0
<i>usługi edukacyjne</i>	6,1	6,0	7,7	6,1	7,6
<i>usługi medyczne oraz z zakresu opieki społecznej</i>	7,4	7,0	10,5	9,5	9,7
<i>inne usługi publiczne</i>	4,8	4,8	5,0	4,4	3,9
<i>usługi prywatne na rzecz gospodarstw domowych</i>	0,4	0,5	0,3	0,2	0,1

Źródło: Welsh Assembly Government, *Regional Gross Value Added (GVA) by industry and UK country*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=262> (15.01.2011).

Istotne znaczenie dla gospodarki regionalnej miała „przyjęta przez Unię Europejską polityka rozwoju regionalnego, która okazała się bardzo pomocna dla Walii, Szkocji i części Anglii Północnej”³¹⁰. W latach 2000–2006 głównymi mechanizmami jej funkcjonowania (ustalonymi podczas spotkania szefów państw i rządów krajów członkowskich UE

³¹⁰ N. Davies, op. cit., s. 829.

w Berlinie w marcu 1999 r.) był „obowiązek przestrzegania dyscypliny budżetowej i wzrostu efektywności wydatków, (...) zapewnienie odpowiedniej wysokości środków finansowych, które pozwolą na właściwy rozwój gospodarki UE i sprawne włączenie nowych członków, (...) nieprzeñośność środków finansowych między pozycjami budżetu. (...) Niezależnie od tego wprowadzono nową zasadę w zakresie zarządzania funduszami strukturalnymi, tzw. zasadę n+2. Zezwalała ona na wykorzystywanie środków zaprogramowanych w roku n najpóźniej do końca roku n+2, tj. w ciągu trzech lat”³¹¹. Narzucenie sztywnych zasad wydatkowania zasobów finansowych pochodzących z budżetu unijnego oraz zmniejszenie priorytetowych celów polityki strukturalnej Unii Europejskiej (z 7 do 3) miało doprowadzić do koncentracji środków na określonych zadaniach oraz podnieść efektywność realizowanych przedsięwzięć. W rezultacie nastąpiło zmniejszenie liczby regionów objętych celem 1 („promowanie rozwoju i dostosowania struktur regionów opóźnionych w rozwoju”) i 2 („wspieranie społeczno-ekonomicznej rekonwersji regionów przeżywających trudności strukturalne”) unijnej polityki regionalnej, natomiast pomoc udzielana obszarom pozostającym w obrębie obu celów uległa znacznej intensyfikacji. Na realizację celu 1 przeznaczono ok. 150 mld EUR (tj. ok. 70% ogólnej kwoty funduszy strukturalnych w latach 2000–2006), kierowanej do tzw. regionów „ultraperyferyjnych”, tj. charakteryzujących się niskim poziomem inwestycji, wysokim bezrobociem, niewystarczającą ofertą usług dla przedsiębiorców i osób fizycznych oraz słabo rozwiniętą infrastrukturą niezbędną do prowadzenia działalności gospodarczej, których poziom PKB *per capita* był niższy od 75% średniej unijnej³¹². W Wielkiej Brytanii głównymi beneficjentami celu 1 w okresie programowym 2000–2006 były angielskie hrabstwa South Yorkshire, Merseyside i Kornwalia (z Wyspami Scilly) oraz obszar Walii Zachodniej i Dolin. Oprócz nich tzw. wsparcie przejściowe (*transitional assistance*)

³¹¹ P. Galiński, *Finansowanie polityki regionalnej w Republice Irlandii i w Wielkiej Brytanii*, Gdańsk 2009, s. 74–75.

³¹² *Ibid.*, s. 76.

otrzymała północno-zachodnia Szkocja (*Highlands and Islands*)³¹³ oraz Irlandia Północna, które pozostawały objęte analogicznymi formami pomocy odpowiednio w latach 1994–1999 oraz 1989–1999. W okresie programowym 2000–2006 Wielka Brytania była jedynym (oprócz Finlandii) państwem członkowskim UE, w którym wsparcie udzielane ze środków celu 1 uległo zwiększeniu. „W rezultacie 8,6% ludności brytyjskiej zamieszkiwało tereny korzystające ze środków funduszy strukturalnych w ramach celu 1, wobec 5,9% w latach 1994–1999”³¹⁴.

Tabela 27. Obszary celu 1 funduszy strukturalnych w Wielkiej Brytanii latach 1989–2006

<i>okres programowy</i>	<i>obszar</i>	<i>poziom wsparcia (mln EUR)</i>
1989–1993	<i>Irlandia Północna</i>	796
1994–1999	<i>Highlands and Islands</i>	311
	<i>Irlandia Północna</i>	1.233
	<i>Merseyside</i>	816
2000–2006	<i>South Yorkshire</i>	1.117,5
	<i>Merseyside</i>	1.333,3
	<i>Walia Zachodnia i Doliny</i>	1.853,4
	<i>Kornwalia (z Wyspami Scilly)</i>	497,8
wsparcie przejściowe	<i>Highlands and Islands</i>	308,5
	<i>Irlandia Północna</i>	890,5

Źródło: A. M. Kowalski, *Polityka regionalna Unii Europejskiej w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989–2006*, Warszawa 2008, s. 138.

Z ogólnej puli środków przeznaczonych na realizację celu 1 w Wielkiej Brytanii (6.251 mln EUR w cenach z 1999 r.) aż 4.685 mln EUR zostało przekazanych między 4 obszary korzystające z pomocy podstawowej, 1.116 mln EUR otrzymały *Highlands and Islands* oraz Irlandia Północna w ramach wsparcia przejściowego, a 400 mln EUR skierowano na wzmocnienie ulsterskich procesów pokojowych. Obszar Walii Zachodniej i Dolin otrzymał 1.853,4 mln

³¹³ Obszar *Highlands and Islands* obejmuje 7 szkockich hrabstw ceremonialnych, tj. Argyll, Inverness-shire, Ross and Cromarty (z Hebrydami), Sutherland, Caithness, Orkady i Szetlandy.

³¹⁴ A. M. Kowalski, op. cit., s. 148.

EUR, z czego 61,4% zostało przeznaczone na działania związane z rozwojem przedsiębiorczości (w tym 44% na pomoc doradczą, techniczną i finansową dla małych i średnich przedsiębiorstw, 7,6% na budowę i remonty budynków wykorzystywanych przez podmioty gospodarcze do prowadzenia swojej działalności, a 9,8% na rozwój zasobów ludzkich). Pozostała część pieniędzy (38,6%) miała zostać wydatkowana na cele związane z regeneracją regionu, tj. budowę (lub odtworzenie) oraz modernizację infrastruktury (20%), rozwój wspólnot lokalnych (7,5%) oraz aktywizację zawodową osób bezrobotnych i wykluczonych (11,1%)³¹⁵. Sposób alokacji środków finansowych odzwierciedlał oczekiwania sformułowane z Jednolitym Dokumentem Programowym (*Single Programming Document*) dla *West Wales and the Valleys* opublikowanym przez *National Assembly* w kwietniu 2000 r.³¹⁶, w którym wskazywano potrzebę ukierunkowania funduszy strukturalnych w ramach celu 1 na powstanie zróżnicowanej, innowacyjnej, opartej na wiedzy, tworzącej nowe miejsca pracy gospodarki wysokiej jakości; wyspecjalizowanej, przedsiębiorczej i łatwo dostosowującej się do zmian siły roboczej; dobrobytu i wysokiej jakości życia na obszarach miejskich i wiejskich. Do kluczowych celów przyjętych w Jednolitym Dokumentem Programowym należało zwiększenie poziomu PKB *per capita* z 73% do 78% średniej krajowej, ograniczenie bezrobocia poprzez stworzenie 43.500 nowych miejsc pracy oraz podniesienie wskaźnika aktywności zawodowej w drodze włączenia do rynku pracy 35.000 osób nieaktywnych zawodowo³¹⁷.

³¹⁵ Ibid., s. 148–149.

³¹⁶ Za politykę regionalną na obszarze Walii odpowiada *Secretary of State for Wales*, który w 1997 r. powołał specjalny zarząd w celu gospodarowania środkami pomocowymi Unii Europejskiej (*Wales European Funding Office*). W tym kontekście przygotowany przez Zgromadzenie Narodowe w 2000 r. Jednolity Dokument Programowy miał charakter propozycji sposobu alokacji środków pochodzących z funduszy strukturalnych w latach 2000–2006.

³¹⁷ National Assembly for Wales, *Objective 1 Single Programming Document 2000–2006*, Cardiff 2000, s. 230–232.

Tabela 28. Struktura wydatków w ramach celu 1 funduszy strukturalnych w Wielkiej Brytanii w okresie programowym 2000–2006 (w %)

Program	H&I	IP	SY	M	K	WZiD	średnia
<i>rozkład wydatków na:</i>							
<i>przedsiębiorczość</i>	53,5	46,9	67,5	62,9	62,0	61,4	59,0
<i>regenerację</i>	46,5	53,1	32,5	37,1	38,0	38,6	41,0
<i>rozkład wydatków na działania związane z rozwojem przedsiębiorczości:</i>							
<i>pomoc doradczą dla MSP</i>	24,9	27,1	25,3	19,9	27,3	27,7	25,4
<i>pomoc techniczną dla MSP</i>	2,0	5,6	2,7	–	13,2	8,8	5,4
<i>pomoc finansową dla MSP</i>	16,9	3,6	3,6	6,1	3,4	7,5	6,9
<i>budynki na użytek biznesu</i>	7,1	–	20,8	21,3	6,8	7,6	10,6
<i>działalność turystyczną</i>	–	0,7	–	1,5	–	–	0,4
<i>RZL dla zatrudnionych</i>	2,6	9,9	15,1	14,1	11,3	9,8	10,3
<i>rozkład wydatków na działania związane z regeneracją regionu:</i>							
<i>infrastrukturę transportową</i>	–	5,5	3,7	4,5	8,7	6,0	4,7
<i>inną infrastrukturę</i>	32,7	5,4	4,8	0,1	–	14,0	9,5
<i>turystykę</i>	–	11,6	–	7,6	8,9	–	4,7
<i>rozwój wspólnot lokalnych</i>	7,0	10,8	9,3	9,4	10,7	7,5	9,2
<i>RZL dla bezrobotnych</i>	4,7	10,2	6,2	8,0	5,0	6,6	6,8
<i>RZL dla osób wykluczonych</i>	2,1	9,6	8,5	7,5	4,7	4,5	6,1

H&I – *Highland and Islands*, IP – Irlandia Północna, SY – South Yorkshire, M – Merseyside, K – Kornwalia, WZiD – Walia Zachodnia i Doliny, MSP – małe i średnie przedsiębiorstwa, RZL – rozwój zasobów ludzkich.

Źródło: A. M. Kowalski, *Polityka regionalna Unii Europejskiej w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989–2006*, Warszawa 2008, s. 138.

Równocześnie w okresie programowym 2000–2006 Walia Wschodnia (*East Wales*)³¹⁸ została objęta celem 2 funduszy strukturalnych, któ-

³¹⁸ Termin Walia Wschodnia najczęściej odnosi się do obszaru obejmującego hrabstwa administracyjne Flintshire, Monmouthshire, Newport, Powys i Wrexham,

ry koncentrował się na rekonwersji gospodarczej i społecznej regionów borykających się z trudnościami strukturalnymi (zarówno na obszarach mutacji przemysłu, jak również w schyłkowych strefach wiejskich, regionach uzależnionych od rybołówstwa oraz tzw. trudnych dzielnicach miast). Cel ten pozostawał zorientowany na wykorzystanie lokalnego potencjału rozwoju, stymulowanie aktywności małej i średniej przedsiębiorczości, kształcenie i edukację (ze szczególnym uwzględnieniem transferu badań i nowych technologii do przedsiębiorstw), a w strefach wiejskich – na lepsze powiązania wsi z lokalnymi ośrodkami miejskimi. Podejmowane w jego ramach działania miały stymulować dynamikę gospodarczą i zmysł przedsiębiorczości, sprzyjać rozwojowi przemysłu, rzemiosła oraz działalności usługowej i kulturalnej³¹⁹. W latach 2000–2006 na realizację celu 2 w Wielkiej Brytanii przeznaczono w budżecie ogólnym UE kwotę 4.695 mln EUR, przy czym 706 mln EUR przekazano regionom objętym celami 2 i 5b w okresie programowym 1994–1999, które w następnym okresie nie zostały zakwalifikowane do żadnego celu funduszy strukturalnych³²⁰. Na obszarze wschodniej Walii z celu 2 zostało wydatkowanych łącznie 291 mln GBP na cele związane z restrukturyzacją gospodarki na terenach poprzemysłowych, „na których tradycyjne gałęzie gospodarki, jak np. górnictwo, przemysł stalowy, przemysł odzieżowy lub przemysł okrętowy nie mogły dłużej funkcjonować w warunkach konkurencji rynkowej, ze względu na uwarunkowania społeczne i ekonomiczne, a w szczególności emigrację siły roboczej”³²¹.

Pomimo doraźnych korzyści (wynikających np. ze zmniejszenia poziomu bezrobocia i dezaktywizacji zawodowej mieszkańców *West*

graniczące z Anglią (z wyjątkiem Newport) i zamieszkiwane przez najmniejszy odsetek ludności posługującej się językiem walijskim.

³¹⁹ I. Pietrzyk, op. cit., s. 143.

³²⁰ Zob. szerzej: European Commission Representation in the United Kingdom, *Background Briefings. Regional Policy and Structural Funds in the United Kingdom (2000–2006)*, London 2000.

³²¹ Welsh European Funding Office, *Objective 2*, <http://wefo.wales.gov.uk/programmes/20002006/objective2/?lang=en> (15.01.2011).

Wales and the Valleys oraz *East Wales*), fundusze strukturalne służące realizacji polityki regionalnej Unii Europejskiej na obszarze Walii nie wywołały pozytywnych efektów związanych z poprawą bazy ekonomicznej regionu w długim okresie. „Programy dla przemysłów dotkniętych trudnościami strukturalnymi działają często wbrew regułom rynkowym i opóźniają zmiany strukturalne, chroniąc przed upadkiem przedsiębiorstwa w nierentownych branżach. (...) W wielu przypadkach podejmowane działania osłabiały siły rynkowe, które mogły doprowadzić do zmniejszenia różnicowań regionalnych, np. przez większą mobilność przestrzenną siły roboczej oraz szybszy upadek przemysłów schyłkowych i zastąpienie ich działalnością gospodarczą o wyższym potencjale rozwoju. (...) W odniesieniu do działań mających na celu wspomaganie rozwoju obszarów wiejskich (...), interwencje funduszy strukturalnych przyczyniły się jedynie do korzyści krótkookresowych”³²². Oznaczało to, że w latach 2000–2006 polityka regionalna w Walii polegała często na wydatkowaniu środków pochodzących z funduszy strukturalnych bez brania pod uwagę długookresowych, kompleksowych zależności i strategicznych komplementarności pomiędzy różnymi czynnikami odpowiedzialnymi za rozwój gospodarczy³²³.

Ponadto ludność walijska w takim samym zakresie jak pozostali mieszkańcy Zjednoczonego Królestwa mogła korzystać z funduszy przeznaczonych na realizację celów horyzontalnych, tj. wspieranie pozytywnych dostosowań społeczno-ekonomicznych, tworzenie systemów szkolenia i edukacji obejmujących cały okres życia zawodowego, rozwijanie aktywnych polityk na rynku pracy skierowanych na zwalczanie wysokiego bezrobocia oraz ograniczanie sytuacji wykluczenia z rynku pracy znaczących grup społeczeństwa oraz dyskryminacji różnych grup ludności³²⁴. Na tych samych zasadach Walia

³²² A. M. Kowalski, op. cit., s. 155–156.

³²³ HM Treasury Department of Trade and Industry, *Productivity in the UK. 3-The Regional Dimension*, London 2001, s. 41.

³²⁴ J. Szlachta, *Polityka regionalna Unii Europejskiej*, Warszawa 2000, s. 18.

uzyskała dostęp do środków unijnych w postaci bezzwrotnej pomocy na rzecz określonych środowisk i grup społecznych, które w latach 2000–2006 mogły być przeznaczane na współpracę transgraniczną, międzyregionalną i międzynarodową, tworzenie równych szans na rynku pracy, rozwój infrastruktury miejskiej i rozwój terenów wiejskich. Ponieważ jednak cele obu tych form finansowania dotyczyły całego terytorium państwa, toteż nie miały one większego znaczenia dla dywersyfikacji rozwoju poszczególnych regionów³²⁵.

Przed rozpoczęciem kolejnego okresu programowego obejmującego lata 2007–2013, polityka regionalna Unii Europejskiej została poddana gruntownej weryfikacji. „Nowy okres (...) wymaga bowiem od państw członkowskich opracowania narodowych strategicznych ram odniesienia i związanych z nimi programów operacyjnych, a nowe wytyczne dotyczące pomocy regionalnej – przedłożenia i przyjęcia nowych map pomocy regionalnej i związanych z nią systemów pomocy. Przeobrażenia zachodzące w Unii spowodowały także zmianę parametrów krajowych polityk regionalnych ze względu na znaczne przesunięcia w ramach przepływów środków finansowych pomiędzy poszczególnymi państwami i wewnątrz tych państw oraz istotną reorientację celów tych polityk. (...) Większy nacisk kładzie się na wzrost, konkurencyjność i innowacyjność”³²⁶. Kontrola mechanizmów funkcjonowania polityki regionalnej w Wielkiej Brytanii, prowadzona równoległe do przeglądu polityki regionalnej Unii Europejskiej, umożliwiła stwierdzenie utrzymywania się poważnych różnic w rozwoju ekonomicznym poszczególnych regionów (zwłaszcza między południowo-wschodnią Anglią i pozostałą częścią kraju), których zmniejszenie wymagało użycia precyzyjnie dobranych instrumentów przez organy administracji regionalnej. Dla władz brytyjskich priorytetem w okresie programowym 2007–2013 stały się zatem: trwała poprawa osiągnięć ekonomicznych

³²⁵ A. M. Kowalski, op. cit., s. 157.

³²⁶ D. Yuill, M. Ferry, T. Gross, *Przegląd, zmiany, reformy – zmiany polityki regionalnej w Unii Europejskiej i w Norwegii*, „Studia Regionalne i Lokalne” Nr 1 (31), Warszawa, 2008, s. 5.

wszystkich regionów oraz redukcja istniejącej luki we wskaźnikach między regionami. Natomiast ze względu na niską efektywność wykorzystania funduszy strukturalnych w latach 2000–2006, zdecydowano się na znaczne ograniczenie liczby obszarów objętych pomocą (z 30,7% do 23,9% w skali kraju)³²⁷, przy równoczesnym wprowadzeniu bardziej selektywnej i ukierunkowanej pomocy, przeznaczonej głównie dla regionów słabo rozwiniętych (w tym całej Walii). Duży nacisk położono także na koordynację mechanizmów polityki regionalnej poprzez „zapewnienie wyraźnego i logicznego związku pomiędzy środkami z budżetu centralnego przekazywanymi regionom i rezultatami polityki regionalnej”³²⁸. Realizacji tego zadania służą indywidualne porozumienia o partnerstwie umożliwiające rządowi brytyjskiemu sprawowanie nadzoru nad działaniami podejmowanymi przez władze regionalne, natomiast regionom – wywieranie większego wpływu na podejmowane przez organy administracji centralnej decyzje o sposobie wykorzystania środków pochodzących z funduszy strukturalnych.

Uwzględnienie niektórych obszarów walijskich oraz całego regionu w poszczególnych celach programowania w latach 2000–2006 i 2007–2013 spowodowało przeniesienie zasady partnerstwa obowiązującej w polityce regionalnej Unii Europejskiej do analogicznej polityki realizowanej na szczeblu krajowym. W efekcie partnerstwo między władzami centralnymi i regionalnymi jest traktowane jako konieczność uzgadniania wszelkich kwestii na wszystkich etapach programowania, począwszy od sporządzenia planu rozwoju regionalnego, poprzez programy operacyjne, aż do ich współfinansowania, wykonania, nadzoru i kontroli oraz oceny wpływu na rozwój regionu. Zaletami tak rozumianego partnerstwa jest przede wszystkim: możliwość wymiany informacji między partnerami, szczególnie użyteczna przy adaptowaniu metod i procedur zgodnie z wymogami nowoczesnego zarządzania publicznego; stymulowanie ściślejszej współpracy i klimatu zaufania, stanowiących podstawowe elementy kapitału

³²⁷ Ibid., s. 26.

³²⁸ Ibid., s. 34.

społecznego i ułatwiających dochodzenie do konsensusu; wytwarzanie poczucia zaangażowania w podejmowane przedsięwzięcia oraz wspólnej odpowiedzialności za ich realizację; kreowanie sieci powiązań między partnerami, mających istotne znaczenie dla dynamiki rozwoju regionalnego; wymiana wiedzy milczącej³²⁹ i innowacji dzięki horyzontalnemu (a nie hierarchicznemu) charakterowi relacji partnerów³³⁰. Ponadto partnerstwo jako podstawa współpracy organów administracji centralnej i regionalnej w sprawach związanych z realizacją unijnej i krajowej polityki regionalnej, stopniowo staje się punktem odniesienia dla kontaktów rozwijanych przez te podmioty w innych sferach działalności. „Zasada partnerstwa nie odnosi się wyłącznie do nowoczesnych metod demokratycznego zarządzania (...), służących wypracowaniu odpowiednich metod sterowania regionalnym rozwojem ekonomicznym, lecz ma również wpływ na instrumenty i procedury współpracy administracyjnej i politycznej w różnych dziedzinach aktywności. (...) Zorientowanie dewolucji walijskiej przede wszystkim na rozwój gospodarczy spowodowało wzrost znaczenia [w relacjach krajowych] ‘zasady partnerstwa’ wywodzącej się z polityki Unii Europejskiej. (...) Walia stała się obiektem eksperymentu polegającego na przyjęciu koncepcji ‘regionu partnerskiego’ jako podstawy współdziałania w stosunkach z władzami lokalnymi i centralnymi”³³¹.

W okresie programowym 2007–2013 aktywność walijska skupiła się na uczestnictwie w zorganizowanych formach współpracy regionalnej (w tym transgranicznej) stymulowanej unijną polityką regionalną i finansowaną z funduszy strukturalnych. Najszerzą płaszczyznę kooperacji stanowi Program Obszaru Atlantyckiego (*Atlantic Area Programme, AAP*), w którym uczestniczą regiony brytyjskie (Irlandia

³²⁹ Wiedza milcząca (*tacit knowledge*) to wiedza niezwerbalizowana i nieuświadomiona.

³³⁰ I. Pietrzyk, op. cit., s. 173–175.

³³¹ R. Rawlings, *Delineating Wales. Constitutional, Legal and Administrative Aspects of National Devolution*, Cardiff 2003, s. 431–433.

Północna, *Highland and Islands*, *South West Scotland*³³², *South West England* i Walia), hrabstwa angielskie (Cheshire, Cumbria, Greater Manchester, Lancashire i Merseyside), regiony irlandzkie (*Border Midlands and Western* i *Southern and Eastern*), regiony francuskie (*Haute Normandie*, *Basse Normandie*, *Bretagne*, *Pays de la Loire*, *Poitou-Charentes* i *Aquitaine*), regiony hiszpańskie (*Comunidad Foran de Navarra*, *Pais Vasco*, *Cantabria*, *Principado de Asturias*, *Galicja* i wschodnia część regionu *Andalucia*) oraz regiony portugalskie (*Norte*, *Centro*, *Lisboa*, *Alentejo* i *Algarve*). Zasadniczym celem AAP jest inicjowanie „międzynarodowej współpracy ukierunkowanej na stopniowy, zharmonizowany i zrównoważony rozwój Obszaru Atlantyckiego”³³³. Natomiast do szczegółowych zadań (realizowanych ze środków w wysokości 104 mln EUR) należy wspieranie przedsiębiorczości i rozwoju gospodarczego, inicjowanie wzrostu wewnętrznej wymiany handlowej, ochronianie oraz przyczynianie się do rozwoju i wzmocnienia infrastruktury morskiej, pomoc techniczna, a także pogłębianie współpracy struktur lokalnych i regionalnych³³⁴. W AAP mogą brać udział organy wszystkich szczebli administracji publicznej (w tym również jednostki administracji rządowej), instytucje naukowe i badawcze, organizacje zrzeszające podmioty gospodarcze, organizacje pożytku publicznego (w szczególności pozarządowe), inne organizacje społeczne oraz przedsiębiorstwa prywatne³³⁵. Szeroki krąg uczestników gwarantuje całkowite wykorzystanie środków przeznaczonych na finansowanie AAP, umożliwiając równocześnie

³³² Nazwa Szkocja Południowo-Zachodnia (*South West Scotland*) obejmuje obszary ceremonialne (*lieutenancy areas*) – będące odpowiednikami hrabstw ceremonialnych w Anglii i Walii – Ayrshire and Arran, Dumfries, Lanarkshire, The Stewartry of Kirkcudbright oraz Wigtown.

³³³ Special EU Programmes Body, *Atlantic Area Trans-national Programme*, http://www.seupb.org/aa_programme.htm (15.01.2011).

³³⁴ European Commission, *Regional Policy – InfoREGIO. Operational Programme 'Atlantic Area'*, Brussels 2007, s. 2.

³³⁵ Border Midlands and Western Regional Assembly, *Atlantic Area Programme 2007–2013*, <http://www.bmw-assembly.ie/interreg/Atlantic%20Area%20Programme%202007.doc> (15.01.2011).

nawiązanie przez różne grupy beneficjentów indywidualnej współpracy wielopłaszczyznowej, wykraczającej poza ramy programowe. Chociaż do realizacji AAP zostały zaproszone regiony o zróżnicowanej infrastrukturze gospodarczej i preferencjach handlowych, to jednak ich funkcjonowanie w ramach jednej struktury ekonomicznej stanowi czynnik pozytywnie oddziałujący na współpracę, a w dalszej perspektywie integrację całego atlantyckiego wybrzeża Europy.

Walia uczestniczy również w Programie Europy Północno-Zachodniej (*North West Europe Programme*, NWEP) obejmującym całą Wielką Brytanię, Irlandię, północną Francję (regiony *Bretagne, Pays de la Loire, Basse Normandie, Haute Normandie, Centre, Ile de France, Bourgogne, Franche-Comte, Alsace, Lorraine, Champagne-Ardenne, Picardie* i *Nord-Pas-de-Calais*), Belgię, Luksemburg, Holandię (z wyjątkiem prowincji *Groningen, Fresland* i *Drenthe*), zachodnie Niemcy (tzn. kraje związkowe Nadrenia-Westfalia, Nadrenia-Palatynat, Hesja i Kraj Saary oraz rejencje *Oberfranken, Mittelfranken, Stuttgart, Karlsruhe, Freiburg, Tübingen* i *Schwaben*), a także Szwajcarię. Głównym celem NWEP jest „uczynienie z Północno-Zachodniej Europy makroregionu (...) zapewniającego optymalne warunki dla rozwoju gospodarczego i społecznego, poprzez ułatwianie dostępu do dobrze płatnych zawodów, podnoszenie jakości życia, (...) tworzenie sieci połączeń transportowych oraz zapewnianie zrównoważonego i stałego rozwoju miast i obszarów wiejskich”³³⁶. Do zadań finansowanych ze środków przeznaczonych na realizację NWEP (w kwocie 355 mln EUR) należy promowanie innowacyjnych rozwiązań gospodarczych; odpowiedzialne zarządzanie zasobami naturalnymi, obszarami o szczególnym znaczeniu dla środowiska naturalnego oraz obszarami o wysokim stopniu uprzemysłowienia, stymulowanie rozwoju sieci połączeń transportowych i internetowych jako czynnika wpływającego na umacnianie stosunków między regionami; kształtowanie silnej i rozwijającej się spo-

³³⁶ Special EU Programmes Body, *INTERREG IVB North West Europe Programme*, http://www.seupb.org/n_we_programme.htm (15.01.2011).

łeczności makroregionalnej. NWEF stanowi element szerszego programu unijnego INTERREG IVB 2007–2013, w którym mogą brać udział samorzady regionalne, samorzady lokalne (miejskie), ośrodki uniwersyteckie i organizacje partnerstwa publiczno-prywatnego³³⁷. Sposób określenia priorytetów programowych oraz wyłączenie z kręgu uczestników podmiotów gospodarczych wskazuje jednoznacznie, że w przeciwieństwie do AAP służącego wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości, *North West Europe Programme* ukierunkowany jest przede wszystkim na stworzenie warunków zrównoważonego rozwoju społecznego. Poprzez tworzenie płaszczyzn współpracy nie uwarunkowanych wyłącznie korzyściami ekonomicznymi, NWEF staje się narzędziem autentycznej integracji międzynarodowej na szczeblu regionalnym i ponadnarodowym (z wyjątkiem Szwajcarii). Proces ten odbywa się z pominięciem szczebla państwowego, co wynika przede wszystkim z faktu uczestniczenia w realizacji założeń programowych jedynie niektórych regionów francuskich, holenderskich i niemieckich. W konsekwencji NWEF (obok AAP) stanowi ważny instrument emancypacji politycznej regionów (w tym również Walii) w relacjach z władzami krajowymi.

Kolejnym przykładem walijskiego uczestnictwa we współpracy regionalnej inicjowanej przez Unię Europejską jest Program Współpracy Transgranicznej „Walia-Irlandia 2007–2013” (*Cross Border Cooperation Wales-Ireland 2007–2013*, CBCWI), który stanowi kontynuację kooperacji prowadzonej w latach 2000–2006 w ramach szerszego programu INTERREG IIIA. Biorą w nim udział zachodniowalijskie hrabstwa administracyjne (Carmarthenshire, Ceredigion, Conwy, Denbighshire, Gwynedd, Isle of Anglesey i Pembrokeshire) oraz hrabstwa położone we wschodniej części Republiki Irlandii (Carlow, Dublin, Kildare, Kilkenny, Meath, Waterford, Wexford, Wicklow i południowa część Tipperary). Celem CBCWI jest „zintegrowany postęp ekonomiczny, (...) społeczny i technologiczny prowadzący w stosunkach walijsko-irlandzkich do pełnej komple-

³³⁷ Ibid.

mentarności i zrównoważonego rozwoju, poprawy sytuacji gospodarczej i podniesienia stopy życiowej mieszkańców, stałego (...) postępu we wspólnych działaniach służących rozwojowi Walii i Irlandii”³³⁸. Do zadań finansowanych ze środków przeznaczonych na realizację CBCWI (w kwocie ok. 70 mln EUR) należy rozwijanie wiedzy, umiejętności i innowacyjności, regeneracja środowiska naturalnego na obszarach zdegradowanych (uprzemysłowionych i zurbanizowanych), przeciwdziałanie i usuwanie skutków zmian klimatycznych oraz pomoc techniczna³³⁹. Natomiast beneficjentami tych środków mogą być agencje rządowe, jednostki samorządu lokalnego, szkoły i uniwersytety, organizacje zrzeszające podmioty gospodarcze oraz organizacje społeczne. W rzeczywistości jednak na stosunkowo niewielkim obszarze objętym CBCWI (27.400 km²), charakteryzującym się niskim poziomem zaludnienia (103,2 osób na 1 km²) oraz słabymi interakcjami gospodarczymi i społecznymi, głównymi uczestnikami tego Programu są tylko największe ośrodki miejskie (w szczególności Dublin) oraz 14 uniwersytetów³⁴⁰. Znaczenie CBCWI wyraża się zatem nie tyle w postaci realnych korzyści odnoszonych przez uczestniczące w nim hrabstwa, lecz samym faktem istnienia instrumentu Unii Europejskiej służącego rozwojowi gospodarczemu i społecznemu Walii. W sprawach dotyczących tego Programu władze walijskie mogą samodzielnie kontaktować się z instytucjami unijnymi z pominięciem rządu krajowego, co *de facto* oznacza budowanie bezpośrednich relacji z organizacją ponadnarodową.

Poza uczestnictwem w programach *Atlantic Area*, *North West Europe* i *Cross Border Cooperation Wales Ireland*, Walia ma również możliwość rozwijania współpracy regionalnej w ramach innych programów Unii Europejskiej na lata 2007–2013, które zostały przyjęte

³³⁸ Welsh Local Government Association, *European Territorial Cooperation Programmes 2007–2013*, Cardiff 2007, s. 4.

³³⁹ Welsh Assembly Government, *Ireland Wales Programme 2007–2013*, Cardiff 2007, s. 44.

³⁴⁰ *Ibid.*, s. 10–11.

przez rząd brytyjski w odniesieniu do całego kraju. Jednym z nich jest INTERREG IVC, obejmujący zadania związane z zapewnieniem efektywności regionalnych polityk rozwoju (w szczególności ekonomicznego), wspieraniem lokalnych i regionalnych przedsięwzięć w zakresie modernizacji gospodarki, rozwoju społecznego i zarządzania kryzysowego, wymianą doświadczeń między podmiotami lokalnymi i regionalnymi, promowaniem działań integrujących regiony słabsze i silniejsze oraz tworzeniem zasad dobrych praktyk w zakresie inicjatyw programowych. Z kolei URBACT II pozostaje ukierunkowany na wymianę doświadczeń między ośrodkami miejskimi w zakresie zrównoważonego rozwoju obszarów zurbanizowanych, propagowanie dobrych praktyk dotyczących realizacji określonych projektów i polityk władz miejskich, a także wspieranie inicjatyw administracyjnych i politycznych zmierzających do wypracowania założeń zrównoważonego rozwoju obszarów zurbanizowanych. W ramach programu ESPON 2013 prowadzone są działania polegające na gromadzeniu materiału statystycznego w celu wymiany doświadczeń związanych z zapewnieniem warunków zrównoważonego rozwoju na poziomie regionalnym, narodowym i transnarodowym przy optymalnym wykorzystaniu możliwości stwarzanych przez Unię Europejską. Natomiast INTERACT II jest instrumentem wspierającym realizację innych programów, opierającym się na wyszukiwaniu, opisywaniu i propagowaniu przejrzystych, zrozumiałych, zintegrowanych, wydajnych i efektywnych metod zarządzania³⁴¹.

W okresie sprawowania rządów przez T. Blaira i G. Browna (w latach 1997–2010) gospodarka walijska doświadczyła silnego interwencjonizmu państwowego w ramach realizacji laburzystowskiej wizji „społeczeństwa równych szans”³⁴². Finansowanie przedsięwzięć lokalnych i regionalnych ze środków pochodzących z budżetu państwa miało doprowadzić do szybkiej poprawy walijskiej

³⁴¹ Zob. szerzej: Welsh Local Government Association, op. cit., s. 11–17.

³⁴² Zob. szerzej: G. Ronek, *Ewolucja ideologii i doktryny brytyjskiej Partii Pracy po II wojnie światowej*, Toruń 2008, s. 169–170.

sytuacji ekonomicznej, która umożliwiłaby stopniowe przenoszenie odpowiedzialności za prowadzenie gospodarki regionalnej (również w wymiarze finansowym) na jednostki samorządu lokalnego i Rząd Walijski. W rezultacie nastąpił stosunkowo szybki wzrost zatrudnienia połączony z procesami „uczynniania” osób nieaktywnych zawodowo, który jednak wiązał się przede wszystkim z rozrostem niedochodowego sektora usług publicznych. Na 101,6 tys. miejsc pracy powstałych w latach 2001–2008, aż 53,7 tys. zostało utworzonych w administracji publicznej, edukacji, służbie zdrowia i innych instytucjach świadczących usługi publiczne. Równocześnie w produkcji przemysłowej straciło zatrudnienie aż o 31,3 tys. osób³⁴³. Poziom rejestrowanego bezrobocia w regionie pozostawał poniżej średniej krajowej do 2006 r., jednakże stopniowe zwiększanie się liczby osób długotrwale pozostających bez pracy, niepracujących osób młodych (w wieku 16–24 lat) i osób korzystających z innych (poza zasiłkiem dla bezrobotnych) form pomocy społecznej wskazywało na utrwalanie się niekorzystnych zjawisk społecznych (a zwłaszcza ukrytego bezrobocia). Mniejsze wynagrodzenia za pracę walijskiej kadry zarządzającej wyższego i średniego szczebla, kadry zarządzającej niższego szczebla oraz wysokokwalifikowanych pracowników technicznych w porównaniu do zarobków osiąganym na analogicznych stanowiskach w Anglii i Szkocji, stanowiły również istotny czynnik demotywuujący do kształtowania ścieżek kariery pracowników, którzy w wielu przypadkach woleli zajmować niższe, stosunkowo dobrze płatne stanowiska. Pod tym względem gorsza sytuacja panowała jedynie w najbiedniejszym regionie Wielkiej Brytanii, tj. Irlandii Północnej. Swoistym paradoksem był kontrast utrzymujący się między dynamicznym rozwojem funkcjonujących na obszarze Walii przedsiębiorstw zagranicznych wchodzących w skład międzynarodowych korporacji (*Tata Steel Europe, Ford, Bosch, Linamar, Borg Warner, Timet* i in.) kształtujących wskaźniki produkcji przemysłowej i han-

³⁴³ Welsh Assembly Government, *Employee...*, op. cit., <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=1526> (15.01.2011).

dlu międzynarodowego regionu, a wypracowaną przez mieszkańców Walii wartością dodaną brutto (która w latach 1997–2009 spadła o 7,47%)³⁴⁴. Również objęcie *West Wales and the Valleys* i *East Wales* celami 1 i 2 funduszy strukturalnych Unii Europejskiej w okresie programowym 2000–2006 nie przyniosło spodziewanego rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości. Na obu obszarach, pomimo krótkookresowych korzyści związanych ze zmniejszeniem bezrobocia i wzrostem aktywności zawodowej mieszkańców oraz rozbudową i modernizacją infrastruktury przemysłowej i transportowej, w dłuższej perspektywie programy pomocowe opóźniły nieuchronne zmiany strukturalne (w szczególności powstrzymując upadek nierentownych przedsiębiorstw przemysłowych). W rezultacie w okresie programowym 2007–2013 największa część środków pochodzących z funduszy strukturalnych została przeznaczona na rozwój międzyregionalnej współpracy gospodarczej w ramach programów ogólnoeuropejskich (INTERREG IVC, URBACT II, ESPON 2013 i INTERACT II), makroregionalnych (*Atlantic Area Programme* i *North West Europe Programme*) i transgranicznych (*Cross Border Cooperation Wales-Ireland 2007–2013*). Należy jednak podkreślić, że korzyści wynikające z udziału w realizacji tych inicjatyw kształtują się nie tyle na płaszczyźnie ekonomicznej, co raczej politycznej – wyrażając się wyposażeniem władz walijskich w instrumenty umożliwiające wchodzenie w relacje partnerskie z rządem brytyjskim i instytucjami unijnymi.

Poprawa sytuacji gospodarczej Walii (poprzez kontrast z polityką prowadzoną wobec tego regionu przez Partię Konserwatywną w latach 1979–1997) stanowiła swoistą *idee fixe* laburzystowskich rządów krajowych, które podejmowały szereg działań służących realizacji tego celu, a tym samym – utrzymania popularności Partii Pracy wśród elektoratu walijskiego. Natomiast powstanie *National*

³⁴⁴ Welsh Assembly Government, *Regional Gross Value Added per head by UK country/English region*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=2322> (15.01.2011).

Assembly for Wales (wyposażonego w kompetencje do stanowienia prawa wtórnego w sprawach dotyczących m.in. rozwoju gospodarczego, przemysłu, rolnictwa, leśnictwa, rybołówstwa, transportu, sportu i rekreacji, kultury i turystyki) nie miało większego znaczenia dla rozwoju gospodarki regionalnej. Wprawdzie *Welsh Assembly Government* (od 2002 r.) opracowywał strategie działania w odniesieniu do całej infrastruktury ekonomicznej³⁴⁵ oraz poszczególnych sektorów produkcji i usług (tj. rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa³⁴⁶, transportu³⁴⁷, turystyki³⁴⁸ i usług publicznych³⁴⁹), lecz zasadniczo służyły one wyłącznie artykulacji potrzeb i oczekiwań mieszkańców Walii wobec rządu krajowego. Dopiero po wejściu w życie *Government of Wales Act 2006* władze walijskie uzyskały większe możliwości oddziaływania na decyzje o kierunkach rozwoju gospodarczego regionu (np. przez wskazywanie sposobu alokacji środków pochodzących z budżetu państwa oraz funduszy strukturalnych Unii Europejskiej), a publikowane przez Rząd Walijski strategie nabrały charakteru autentycznych dokumentów programowych. Nie zmieniało to jednak

³⁴⁵ Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *Wales: A Vibrant...*, op. cit.; Welsh Assembly Government, *Social Enterprise Strategy for Wales*, Cardiff 2006; Welsh Assembly Government, *A Science Policy for Wales*, Cardiff 2006; Welsh Assembly Government, *One Wales: One Planet. A New Sustainable Development Scheme for Wales*, Cardiff 2009.

³⁴⁶ Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *Environment strategy for Wales*, Cardiff 2006; Welsh Assembly Government, *Wales Fisheries Strategy*, Cardiff 2008; Welsh Assembly Government, *Woodland for Wales – the strategy for woodlands and trees*, Cardiff 2011.

³⁴⁷ Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *One Wales: Connecting...*, op. cit.

³⁴⁸ Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *Achieving our potential*, Cardiff 2006.

³⁴⁹ Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *Delivering Better Services for Wales: The Welsh Assembly Government vision for public services*, Cardiff 2004; Welsh Assembly Government, *Delivering the Connections: From Vision to Action – Our 5 Year Plan for delivering better services in Wales*, Cardiff 2005; Welsh Assembly Government, *Beyond Boundaries: Citizen-Centred Local Services for Wales*, Cardiff 2006; Welsh Assembly Government, *Delivering Beyond Boundaries: Transforming Public Services in Wales*, Cardiff 2006; Welsh Assembly Government, *Better Outcomes for Tougher Times: The Next Phase in Public Service Improvement*, Cardiff 2009.

faktu, że podobnie jak w przypadku pozostałych części Wielkiej Brytanii, ogólne założenia dotyczące funkcjonowania gospodarki regionalnej nadal były kształtowane na szczeblu centralnym. Reforma dewolucyjna stymulowana czynnikami o charakterze ekonomicznym, wywoływała więc skutki przede wszystkim w wymiarze politycznym, oddziałując na sferę stosunków gospodarczych jedynie w ograniczonym stopniu.

Rozwój polityczny Walii w latach 1999–2010

Wyniki drugiego referendum dewolucyjnego w Walii wskazywały na niejednoznaczną postawę mieszkańców regionu wobec rządowej koncepcji utworzenia *National Assembly* wyposażonego w kompetencje do stanowienia prawa wtórnego wobec ustaw Parlamentu Westminsterskiego. Nie ulegało wątpliwości, że *little 'yes' referendum* odzwierciedlało przede wszystkim niezadowolenie społeczne z polityki gospodarczej prowadzonej przez kolejne rządy konserwatywne w latach 1979–1997, natomiast nie mogło być wprost odczytywane jako wyraz poparcia dla programu wyborczego Partii Pracy, zwłaszcza w zakresie przesunięcia uprawnień decyzyjnych do kompetencji regionalnych zgromadzeń parlamentarnych na obszarze *Celtic fringe*. W rzeczywistości emocje wywołane wyborami parlamentarnymi i referendum w 1997 r. stosunkowo szybko opadły po utworzeniu *National Assembly*. Brak kompetencji tego organu do stanowienia prawa pierwotnego oraz utrzymanie dotychczasowej pozycji sekretarza stanu ds. Walii jako instytucji nadzorującej funkcjonowanie władz regionalnych unaocznily ograniczone znaczenie praktyczne „administracyjnego modelu dewolucji”. Jak wynikało z ankiety przeprowadzonej wśród mieszkańców Walii na zlecenie stacji telewizyjnej *HTV Wales* w lutym 2000 r. (tj. niespełna 10 miesięcy po pierwszych wyborach regionalnych, które odbyły się w dniu 6 maja 1999 r.) aż 44% ankietowanych negatywnie oceniło działalność Zgromadzenia Narodo-

wego³⁵⁰. Z kolei badania walijskiej opinii publicznej, przeprowadzone w tym samym okresie przez dziennik *Scotsman* wskazywały, że odsetek osób niezadowolonych z funkcjonowania legislatury regionalnej wynosił 66%, wśród których 41% uważało, że *National Assembly* powinno zostać wyposażone w kompetencje stanowiące we wszystkich dziedzinach życia publicznego (11%) lub przynajmniej w sferze podatków (30%), natomiast 25% – że powołanie regionalnego zgromadzenia parlamentarnego było błędem³⁵¹. Tendencja ta utrzymała się również w następnych latach. Jak bowiem wynikało z badań przeprowadzonych w 2001 r. i 2003 r. na zlecenie *National Assembly*, ponad 35% ankietowanych domagało się rozszerzenia uprawnień tego organu na zasadach analogicznych do przysługujących *Scottish Parliament*, a ok. 13% – żądało utworzenia w pełni decyzyjnego parlamentu walijskiego. Równocześnie stopniowemu zmniejszaniu się liczby zdecydowanych przeciwników reformy dewolucyjnej (z 25% w 1999 r. do 20% w 2003 r.) towarzyszył wyraźny spadek poparcia dla formuły funkcjonowania Zgromadzenia Narodowego określonej w treści *Government of Wales Act 1998* (z 38% w 1999 r. do 25% w 2003 r.)³⁵². W rezultacie pierwsza kadencja *National Assembly* (w latach 1999–2003) mogła być postrzegana jako „sukces” wyłącznie w kontekście potwierdzenia społecznej aprobaty dla wdrożenia procesów dewolucyjnych (wyrażonej w referendum w 1997 r.), natomiast nie przyniosła odpowiedzi na pytanie o kierunek dalszego rozwoju politycznego Walii.

Ukonstytuowanie się Zgromadzenia Narodowego w 1999 r.³⁵³ wiązało się z powierzeniem misji tworzenia egzekutywy regionalnej prze-

³⁵⁰ J. Curtice, *The People, s Verdict. Public Attitudes to Devolution and the Union* [w:] R. Hazell (ed.), *The State and the Nations. The First Year of Devolution in the United Kingdom*, Thorverton-Bowling Green 2000, s. 227.

³⁵¹ *Ibid.*, s. 238.

³⁵² J. Curtice, *Public Opinion and the Future of Devolution* [w:] A. Trench (ed.), *The Dynamics of Devolution*, Exeter-Charlottesville 2005, s. 119.

³⁵³ Pierwsze posiedzenie Walijskiego Zgromadzenia Narodowego odbyło się w dniu 12 maja 1999 r. Zob. szerzej: S. Prosser, M. Conolly, R. Hough, K. Potter, *Making it Happen in Public Service. Devolution in Wales as a Case Study*, Exeter-Charlottesville 2006, s. 46–47.

wodniczącemu najsilniejszego ugrupowania regionalnego (tj. Partii Pracy) Alunowi Michaelowi³⁵⁴, który zajmował dotychczas stanowisko sekretarza stanu ds. Walii. Kandydatura ta budziła jednak poważne wątpliwości, ponieważ w wyborach na szefa walijskiej *Labour Party* „Michael (...) zawdzięczał swoje zwycięstwo specyficznemu sposobowi głosowania wewnątrz Partii, które umożliwiało ograniczenie znaczenia głosów przedstawicieli związków zawodowych. (...) Był on również postrzegany jako człowiek z powiązaniem londyńskimi³⁵⁵, decydującymi o jego zależności od władz krajowych. Powszechnie uważano, że silna pozycja A. Michaela w strukturach partyjnych i administracyjnych została osiągnięta wyłącznie dzięki poparciu premiera T. Blaira. W rezultacie funkcjonowanie *National Assembly* pozostawało bez większego wpływu na sytuację polityczną Walii, która „w dalszym ciągu pozostawała całkowicie uzależniona od decyzji zapadających w Parlamencie Brytyjskim³⁵⁶. Przerwanie impasu nastąpiło z chwilą złożenia przez ugrupowania opozycyjne, tj. Partię Konserwatywną i *Plaid Cymru*, wraz z pozostającymi w koalicji rządzącej Liberalnymi Demokratami wniosku o wotum nieufności wobec Pierwszego Sekretarza. Taki stan rzeczy skłonił A. Michaela w dniu 9 lutego 2000 r. do złożenia rezygnacji z zajmowanego stanowiska, „co nie wywołało nadmiernego ubolewania³⁵⁷. Jeszcze tego samego dnia obowiązki szefa *Welsh Assembly Government* przejął Rhodri Morgan, pełniący dotychczas funkcję Ministra Rozwoju Gospodarczego i Spraw Europejskich w Rządzie Walijskim, a tydzień później wybór ten został zatwierdzony w głosowaniu przeprowadzonym w Zgromadzeniu Narodowym. Obję-

³⁵⁴ Alun Edward Michael jest politykiem centrolewicowej Partii Spółdzielczej (*Co-operative Party*) ściśle współpracującej z laburzystami, zasiadającym w Parlamencie Brytyjskim z ramienia Partii Pracy od 1987 r., pełnił funkcje ministerialne w resortach spraw wewnętrznych w latach 1997–1998, Walii w latach 1998–1999, środowiska, żywności i spraw obszarów wiejskich w latach 2001–2005 oraz przemysłu i regionów w latach 2005–2006, był Pierwszym Sekretarzem Walii w latach 1999–2000.

³⁵⁵ R. Rawlings, op. cit., s. 50.

³⁵⁶ C. Pilkington, op. cit., s. 141.

³⁵⁷ G. H. Jenkins, op. cit., s. 299.

cie stanowiska Pierwszego Sekretarza przez R. Morgana spowodowało zasadniczą zmianę stosunku władz regionalnych do krytycznie dotychczas ocenianego „administracyjnego modelu dewolucji”. Podczas przemówienia wygłoszonego na konferencji walijskiej *Labour Party* w dniu 25 marca 2000 r. następca A. Michaela, posługując się obrazowym porównaniem, stwierdził: „podczas gdy niektórzy chcieliby doprowadzić do gwałtownego wzrostu dewolucji używając genetycznie zmodyfikowanego nawozu demokracji, moim zdaniem powinna ona (...) rozwijać się w sposób naturalny. Przestańmy mówić o tym, czego nie możemy zrobić, a zacznijmy rozmawiać o tym co możliwe i zrobmy to!”³⁵⁸. Koncepcja R. Morgana opierała się zatem na maksymalnym wykorzystaniu uprawnień przysługujących *National Assembly*, przy jednoczesnym powstrzymaniu się od wysuwania wobec władz krajowych roszczeń dotyczących rozszerzenia tych kompetencji. W rezultacie dewolucja walijska miała rozwijać się w granicach wyznaczonych przepisami stanowionymi przez Parlament Westminsterski oraz wytycznymi rządu krajowego w zakresie polityki wewnętrznej. Dopiero po wypełnieniu tej przestrzeni pojawiłyby się przesłanki uzasadniające przyznanie Zgromadzeniu Narodowemu kompetencji do tworzenia prawa pierwotnego oraz zwiększenie jego uprawnień pod względem merytorycznym. Temu założeniu zostały podporządkowane wszystkie działania podejmowane i prowadzone przez władze walijskie w latach 2000–2009, tj. w okresie sprawowania funkcji szefa *Welsh Assembly Government* przez R. Morgana. Akceptacja trwałości istniejących uwarunkowań formalnoprawnych i politycznych stanowiła czynnik o istotnym znaczeniu dla specyfiki przywództwa politycznego drugiego *First Secretary*, w którym nie mieściły się działania „ofensywne” polegające na wkraczaniu w obszary kompetencyjne pozostające w gestii władz krajowych, a jedynie „defensywne” umacnianie pozycji wyznaczonych odgórnie w wyniku reformy dewolucyjnej.

³⁵⁸ R. Morgan, *Speech to Welsh Labour Party Conference, 25 March 2000*, Cardiff 2000, s. 2.

Niezwykle istotnym elementem działań prowadzonych przez R. Morgana jako przywódcy partyjnego oraz szefa egzekutywy regionalnej było nadanie nowego wymiaru pojęciu „walijskości”. Tożsamość narodowa manifestująca dotychczas niemal wyłącznie w dziedzinie etniczności, kultury i języka zaczęła być świadomie promowana jako element umożliwiający wartościowane ugrupowań politycznych. Podczas gdy jeszcze w 1999 r. kierowana przez A. Michaela *Labour Party* „nie przywiązywała większego znaczenia o kwestii narodowościowych (...), to w kampanii wyborczej do Zgromadzenia [Narodowego] w 2003 r. laburzyści wyraźnie akcentowali konieczność wyboru między ‘separatyzmem’ *Plaid Cymru*, a dynamicznym rozwojem zapewnionym przez współdziałanie władz regionalnych i krajowych wywodzących się z Partii Pracy (...). *Labour Party* kierowana przez Morgana stała się rzeczywiście *Welsh Labour* w wyniku stopniowego utożsamienia wartości walijskich i laburzystowskich”³⁵⁹. Równocześnie kryterium tożsamości narodowej zaczęło być wykorzystywane w programach walijskiej Partii Pracy jako narzędzie służące deprecjacji przeciwników politycznych. Na przykład w treści opublikowanego w 2007 r. programu „Budując lepszą Walię” (*Building a Better Wales*), lansowane przez *Welsh Labours*³⁶⁰ „dobre” koncepcje rozwoju regionalnego zostały przeciwstawione „złym” koncepcjom wysuwanym przez pozostałe ugrupowania. W przemowie tego dokumentu R. Morgan stwierdził, że przekazanie władzy innej partii politycznej wiązałoby się z zaniechaniem prowadzonych działań i ograniczeniem finansowania realizowanych obecnie projektów (...) w wyniku ryzykownych decyzji podejmowanych przez wewnętrzne skłóco-

³⁵⁹ J. Hunter, *The politics of identity: Wales* [w:] M. O’Neill (ed.), *Devolution and British Politics*, London-New York-Boston-San Francisco-Toronto-Sydney-Singapore-Hong Kong-Tokyo-Seul-Taipei-New Delhi-Cape Town -Madrid-Mexico City-Amsterdam-Munich-Paris-Milan 2004, s. 128-129.

³⁶⁰ Pełne nazwy walijskich partii politycznych nie są obecnie używane nawet w oficjalnych dokumentach tych ugrupowań. W rezultacie np. walijska Partia Pracy prezentuje się jako Walijscy Laburzyści (*Welsh Labours*), walijska Partia Konserwatywna jako Walijscy Konserwatyści (*Welsh Conservatives*), a *Plaid Cymru* jako *Plaid*.

ną opozycję³⁶¹. Uznał on, że rządy konserwatystów, nacjonalistów lub liberałów spowodowałyby zarzucenie inicjatyw podejmowanych wspólnie z laburzystowskim rządem centralnym. Partie opozycyjne „dostrzegające we władzach krajowych głównego przeciwnika, a nie partnera (...), nie posiadając żadnej wiedzy ani doświadczenia w sprawowaniu rządów, doprowadziłyby jedynie do pogorszenia sytuacji Walii”³⁶². Z wypowiedzi przywódcy walijskiej *Labour Party* wynikało, że głosowanie na to ugrupowanie oznacza nie tyle wybór określonego kierunku rozwoju społecznego, gospodarczego i politycznego regionu, co raczej utrzymanie warunków umożliwiających ten rozwój w przyszłości. Co więcej, nie oddanie głosu na laburzystów mogłoby doprowadzić do ziszczenia się apokaliptycznej wizji przekazania steru rządów w ręce przedstawicieli innych partii politycznych. R. Morgan ostrzegał więc elektorat, że „torysi (...) czekają na powrót do władzy (...) spędzając ten czas na knuciu i spiskowaniu ze swoimi sojusznikami z Plaid Cymru i Liberalnych Demokratów, w jaki sposób mogliby się dobrać do waszej służby zdrowia, waszych szkół i waszych miejsc pracy. Możecie myśleć, że już nic złego nie może się stać – ale stanie się, jeżeli zostaniecie w domach i nie pójdziecie głosować”³⁶³. W tym kontekście poparcie udzielone *Welsh Labours* nabierało cech obowiązku obywatelskiego, którego realizacja wynikała z poczucia patriotyzmu regionalnego. Oddanie głosu na inne ugrupowanie byłoby po prostu „niewalijskie”. Należy podkreślić, że ukazywanie przez R. Morgana wartości laburzystowskich jako integralnych elementów tożsamości narodowej nie było spowodowane jedynie dążeniem do osiągnięcia doraźnych korzyści politycznych, lecz wynikało z głębokiego, wręcz mistycznego przekonania o autentycznej słuszności głoszonych poglądów. Sprawując równocześnie przywództwo narodowe (jako szef rządu regionalnego) oraz polityczne (jako przewodniczący najsilniejszego ugrupowania

³⁶¹ Welsh Labour Party, *Building a Better Wales*, Cardiff 2007, s. 2.

³⁶² Ibid., s. 3.

³⁶³ Ibid.

w regionie) R. Morgan wskazywał kierunki rozwoju Walii, opierając się na ideach politycznych, ekonomicznych lub społecznych stworzonych przez historyczne postaci o niekwestionowanym autorytecie. W konsekwencji nowatorska (a przez to kontrowersyjna) koncepcja *Labour Party*, zakładająca uczestnictwo władz walijskich w stosunkach międzynarodowych³⁶⁴ na obszarze Unii Europejskiej, okazała się jedynie „przedłużeniem wizji stworzonej 600 lat wcześniej przez Owaina Glyndwra³⁶⁵, który dążył do wyzwolenia Walii spod kurateli angielskiej i zapewnienia jej samodzielności w kontekście europejskim”³⁶⁶. W podobny sposób działania *Welsh Assembly Government* na płaszczyźnie socjalnej były uzasadnianie ideami wykreowanymi przez Davida Lloyda George’a³⁶⁷ (w szczególności w zakresie pomocy osobom ubogim, starszym i niepełnym oraz tworzenia i wzmocnienia gwarancji praw pracowniczych). Natomiast przedstawiając społeczeństwu zalety planowanej w 2001 r. reformy Narodowej Służby Zdrowia (*National Health Service*), „Rząd Walijski nie omieszkał powołać się na Aneurina Bevana³⁶⁸, zbywając milczeniem jednoznacznie antydewolucyjne poglądy tego polityka”³⁶⁹.

Kolejnym elementem determinującym specyfikę funkcjonowania *Welsh Assembly Government* w latach 2000–2009 było wytworzenie poczucia zależności między dynamicznym rozwojem gospodarczym i społecznym Walii (postrzeganym m.in. przez pryzmat zmniejszenia

³⁶⁴ Zob. szerzej: R. Rawlings, op. cit., s. 425–457.

³⁶⁵ Owain Glyndwr (ang.: Owen Glandower) panował w Księstwie Walii na przełomie XIV i XV w. jako ostatni władca z miejscowej dynastii Jorweth; w 1400 r. wywołał powstanie antyangielskie, które zostało stłumione w 1415 r.

³⁶⁶ J. Osmond, *A Constitutional Convention by Other Means. The First Year of the National Assembly for Wales* [w:] R. Hazell (ed.), op. cit., s. 41.

³⁶⁷ David Lloyd George był walijskim politykiem liberalnym, zajmował stanowiska ministra handlu w latach 1905–1908, kanclerza skarbu w latach 1908–1915, ministra uzbrojenia w latach 1915–1916, ministra wojny w 1916 r., był premierem Wielkiej Brytanii w latach 1916–1922.

³⁶⁸ Aneurin „Nye” Bevan był walijskim politykiem laburzystowskim, pełnił funkcje ministra zdrowia w latach 1945–1951 oraz ministra pracy i służby cywilnej w 1951 r., był twórcą Narodowej Służby Zdrowia.

³⁶⁹ R. Rawlings, op. cit., s. 370.

poziomu bezrobocia, zwiększenia liczby inwestycji zagranicznych, rozbudowy infrastruktury przemysłowej i transportowej itd.) a współdziałaniem regionalnych i krajowych struktur Partii Pracy. Wypracowanie partnerskich stosunków pomiędzy laburzystami walijskimi i kierownictwem *Labour Party* napotykało początkowo na poważne trudności. Bezpośrednim skutkiem zastąpienia stanowisku *First Secretary* A. Michaela (cieszącego się poparciem premiera T. Blaira) przez R. Morgana było ochłodzenie wzajemnych relacji. Sytuacja uległa dalszemu pogorszeniu, gdy laburzystowscy parlamentarzyści walijscy nie udzielili jednoznacznego poparcia dla rządowego planu interwencji w Iraku. Ponadto w przemówieniu wygłoszonym w listopadzie 2002 r. w Narodowym Centrum Polityki Publicznej (*National Centre for Public Policy*) w Swansea R. Morgan ostro skrytykował proponowane przez rząd T. Blaira zmiany sposobu funkcjonowania szpitali publicznych podkreślając, że wizje polityczne Westminsteru i Cardiff Bay³⁷⁰ dzielą głębokie różnice³⁷¹. Pomimo ogromnej determinacji w zakresie obrony interesów walijskich, przewodniczący *Welsh Labours* miał jednak świadomość potrzeby poprawienia relacji z kierownictwem partyjnym. Świadczyła o tym m.in. mowa wygłoszona na posiedzeniu Komitetu Konstytucyjnego Izby Lordów w dniu 27 maja 2002 r., w której R. Morgan podkreślił, że efektywność współpracy struktur administracyjnych i politycznych „jedynie w 20% zależy od kwestii formalnych, natomiast pozostałe 80% to rezultat osobistych sympatii i dobrej woli”³⁷². Ostatecznie pod koniec pierwszej kadencji *National Assembly* pomiędzy władzami regionalnymi i krajowymi (oraz analogicznymi strukturami Partii Pracy) zapanował stan „harmonii, przerwanej od czasu do czasu drobnymi nieporozumieniami (...) wywoływanymi przez jedną lub drugą stronę”³⁷³. Zdecydowa-

³⁷⁰ Cardiff Bay to dzielnica stolicy Walii (Cardiff), w której znajduje się siedziba Zgromadzenia Narodowego (*Senedd*).

³⁷¹ S. Prosser, M. Connolly, R. Hough, K. Potter, op. cit., s. 228.

³⁷² House of Lords Select Committee of Constitution, *Devolution: Inter-institutional Relations in the United Kingdom. Session 2001-2*, London 2002, s. 816.

³⁷³ R. Rawlings, op. cit., s. 408.

na poprawa relacji nastąpiła jednak dopiero po umocnieniu pozycji *Welsh Labours* na regionalnej scenie politycznej, wyrażającego się uzyskaniem 30 spośród 60 mandatów w wyborach do Zgromadzenia Narodowego w dniu 1 maja 2003 r. oraz samodzielnym utworzeniem *Welsh Assembly Government*, na czele którego ponownie stanął R. Morgan. Od tego momentu kontakty między władzami walijskimi i rządem brytyjskim zaczęły nabierać wymiaru partnerstwa, w którym największe znaczenie miały nieformalne powiązania osobiste i partyjne. Model stosunków *check against delivery*³⁷⁴ stał się wkrótce „mantrą Pierwszego Ministra”³⁷⁵, znajdując odzwierciedlenie w programach politycznych regionalnej *Labour Party*. Już w przedmowie do opublikowanego wiosną 2003 r. dokumentu „Priorytety Partii Pracy w Walii” (*Labour’s Priorities for Wales*) R. Morgan wspólnie z sekretarzem stanu ds. Walii Peterem Hainem³⁷⁶ wskazywał, że „Zgromadzenie [Narodowe] pozostaje w ścisłym kontakcie (...) z laburzystowskim rządem Zjednoczonego Królestwa. Dzięki wspólnemu wysiłkowi możemy (...) zapewnić naszym obywatelom lepsze warunki życia i osiągnąć równowagę ekonomiczną (...). Nasze współdziałanie to najlepsze, co możemy dać Walii”³⁷⁷. Koncepcja partnerskich relacji została uszczegółowiona w kolejnym programie „Naprzód Walio, a nie wstecz” (*Wales forward not back*), który został opublikowany przed wyborami do parlamentu brytyjskiego w maju 2005 r. W treści tego dokumentu R. Morgan i P. Hain zarysowali wizję szybkiego rozwoju ekonomicznego i społecznego Walii, uznając za niezbędny warunek jej ziszczenia „utrzymanie (...) partnerstwa

³⁷⁴ *Check against delivery* to idiomatyczne określenie pierwszeństwa stosowania wersji wygłoszonej ustnie przed wersją pisemną.

³⁷⁵ R. Rawlings, op. cit., s. 147.

³⁷⁶ Peter Gerald Hain jest politykiem laburzystowskim, zajmował stanowiska ministra ds. europejskich w latach 2000–2002, sekretarza stanu ds. Walii w latach 2002–2008 i 2009–2010, Lorda Prywatnej Pieczęci w latach 2003–2005, sekretarza stanu ds. Irlandii Północnej w latach 2005–2007, oraz ministra pracy i polityki społecznej w latach 2007–2008.

³⁷⁷ Welsh Labour Party, *Labour’s Priorities for Wales*, Cardiff 2003, s. 2.

między laburzystowskim rządem w Westminsterze i laburzystowską administracją w Cardiff³⁷⁸. Zaproponowali również nadanie powiązaniom partyjnym wymiaru płaszczyzny umożliwiającej uzgadnianie wszelkich kwestii dotyczących sposobu implementacji polityki rządu krajowego w regionie. Natomiast w programie „Budując lepszą Walię” (*Building a Better Wales*) z 2007 r. szef *Welsh Assembly Government* i sekretarz stanu ds. Walii zaakcentowali praktyczny aspekt ścisłej kooperacji władz szczebla krajowego i regionalnego, tzn. finansowanie z budżetu państwa przedsięwzięć o istotnym znaczeniu dla rozwoju gospodarczego i społecznego Walii. Utrzymanie się laburzystów u władzy miało zatem stanowić gwarancję modernizacji przemysłu i rolnictwa, całkowitej eliminacji zjawiska ubóstwa do 2020 r., podniesienia poziomu usług medycznych, unowocześnienia i dostosowania do potrzeb rynkowych systemu edukacji publicznej, zapewnienia skutecznej ochrony środowiska naturalnego oraz popularyzacji kultury i sportu. Z treści programu wynikało jednoznaczne przesłanie: „dalszy postęp z silną, laburzystowską drużyną w Zgromadzeniu [Narodowym] i Westminsterze, albo powrót do przerażającej, torysowskiej przeszłości cięć budżetowych, recesji i bezrobocia”³⁷⁹. W rezultacie partnerstwo władz krajowych i regionalnych oparte na nieformalnych powiązaniach partyjnych, pomimo oczywistej sprzeczności z określoną w kodeksie Nolana³⁸⁰ zasadą niezawisłości³⁸¹, było przedstawiane jako zjawisko pozytywne, bo przesądzające o skuteczności realizowanych przez Rząd Walijski programów

³⁷⁸ Welsh Labour Party, *Wales forward not back*, Cardiff 2005, s. 11.

³⁷⁹ Welsh Labour Party, *Building...*, op. cit., s. 4.

³⁸⁰ Kodeks Nolana to powszechnie używana, nieformalna nazwa raportu „Siedem zasad życia publicznego” (*Seven Principles of Public Life*) opublikowanego w 1994 r. przez Komisję ds. Standardów w Życiu Publicznym (*Committee on Standards in Public Life*) działającą pod przewodnictwem Lorda Nolana.

³⁸¹ Zawarta w Kodeksie Nolana zasada niezawisłości stanowi, że „sprawiające funkcje publiczne nie powinni stawiać się w sytuacji finansowej czy jakiegokolwiek innej zależności od osób trzecich lub od organizacji, które mogłyby wpływać na sposób sprawowania ich funkcji publicznych”, za: J. Filek (red.), *Etyczne aspekty działalności samorządu terytorialnego*, Kraków 2004, s. 210.

gospodarczych i społecznych, a tym samym decydujące o ogólnym rozwoju regionu.

Kolejnym aspektem koncepcji *check against delivery* było nałożenie na władze walijskie obowiązku uprzedzania inicjatyw obywatelskich w zakresie identyfikowania i zaspokajania potrzeb mieszkańców Walii. „Rząd Rhodri’ego Morgana (...) kładł ogromny nacisk na zasadę przejrzystości [działań] i swobodę dostępu do informacji [publicznej], w przeciwieństwie do tradycyjnego modelu brytyjskiego, opartego na sztywnej regule poufności”³⁸². Przemawiając w dniu 30 stycznia 2001 r. na forum *National Assembly* szef walijskiej egzekutywy podkreślił, że „zapewnienie otwartości jest naszym sprawdzianem. Gdy ściereczka demokracji łączy się z *windolene*³⁸³ odpowiedzialności, wówczas dopiero możemy mówić o zdrowszej polityce”³⁸⁴. Konsekwentna realizacja tych zasad uczyniła rząd regionalny wiarygodnym reprezentantem interesów walijskich w relacjach z władzami krajowymi, co wyrażało się wysokim poparciem uzyskanym przez *Welsh Labours* w wyborach do Zgromadzenia Narodowego w latach 2003 i 2007 (odpowiednio 40% i 32,2% w wyborach okręgowych oraz 36,6% i 29,7% w wyborach regionalnych).

Kwestia utrzymania partnerskich stosunków z rządem krajowym, wynikających ze wspólnoty ideologicznej i organizacyjnej, zajmowała istotne miejsce w programach politycznych *Welsh Labours*, pomimo zastąpienia R. Morgana na stanowisku przewodniczącego tego ugrupowania przez Carwyna Jonesa³⁸⁵ (w dniu 1 grudnia 2009 r.). Obejmując swoją funkcję, nowy przywódca walijskich laburzystów

³⁸² R. Rawlings, op. cit., s. 9.

³⁸³ *Windolene* to rodzaj płynu do mycia szyb.

³⁸⁴ R. Rawlings, op. cit., s. 115.

³⁸⁵ Carwyn Howell Jones jest politykiem laburzystowskim, w Rządzie Walijskim zajmował stanowiska ministra ds. rozwoju, planowania przestrzennego i obszarów wiejskich w latach 2000–2007, ministra ds. Zgromadzenia Narodowego w latach 2002–2003, ministra ds. edukacji, kultury i języka walijskiego w 2007 r., w latach 2007–2009 przewodniczył pracom *National Assembly for Wales* pełniąc równocześnie funkcję Głównego Doradcy Prawnego, jest Pierwszym Ministrem Walii od 2009 r.

stwierdził, że nie istnieją takie obszary decyzyjne, nieprzekazane jeszcze *National Assembly* w ramach reformy dewolucyjnej, które pozostawałyby poza zasięgiem zainteresowania jego ugrupowania³⁸⁶. Również w przemówieniu wygłoszonym bezpośrednio po objęciu stanowiska Pierwszego Ministra w Rządzie Walijskim (w dniu 9 grudnia 2009 r.), C. Jones podkreślił zamiar dążenia do „zwiększenia znaczenia Zgromadzenia [Narodowego] poprzez poszerzanie zakresu jego uprawnień oraz utrwalenie jego pozycji w świadomości mieszkańców Walii”³⁸⁷. Nie ulegało wątpliwości, że osiągnięcie tego założenia jest możliwe jedynie w warunkach ścisłej współpracy władz regionalnych z rządem G. Browna, natomiast okazałoby się problematyczne w przypadku zmiany ugrupowania sprawującego władzę po wyborach do Parlamentu Brytyjskiego, zaplanowanych na początek maja 2010 r. W rezultacie kierownictwo walijskiej Partii Pracy pozostało przy dotychczasowej retoryce, prezentując laburzystowskie partnerstwo Westminsteru i Cardiff jako jedyny sposób zapewnienia pomyślnego rozwoju regionu na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej i politycznej. Podczas konferencji partyjnej w dniu 27 lutego 2010 r. przewodniczący *Welsh Labours* powrócił do retoryki swojego poprzednika wskazując, że „Walia stoi przed ‘oczywistym wyborem’ (...) mając alternatywę szybkiego rozwoju ekonomicznego pod kierownictwem wysoce efektywnej i doświadczonej ekipy Gordona Browna wobec rządów (...) gromady dogmatyków zapatrzonych w zasady, które szkodzą globalnej gospodarce”³⁸⁸. Podkreślił również determinację laburzystów w zakresie dążenia do wyposażenia Zgromadzenia Narodowego w kompetencje do stanowienia prawa pierwotnego oraz rozszerzenia merytorycznego zakresu uprawnień tego

³⁸⁶ Carwyn Jones replaces Rhodri Morgan as Welsh First Minister, „The Daily Telegraph”, 2 XII 2009.

³⁸⁷ D. Williamson, Carwyn Jones formally chosen as new First Minister, „The South Wales Echo”, 10 XII 2009.

³⁸⁸ WalesOnline, First Minister Carwyn Jones to rally Labour supporters, <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/2010/02/27/first-minister-carwyn-jones-to-rally-labour-supporters-91466-259268831> (15.01.2011).

organu. „Obalając mit o przeciwnikach dewolucji wewnątrz *Welsh Labours* wskazał, że ugrupowanie, któremu przewodniczy, jest dumne ze swoich dotychczasowych osiągnięć”³⁸⁹. Stanowisko C. Jonesa nie uległo zmianie nawet po pojedynczym wystąpieniu Davida Jonesa³⁹⁰, pełniącego obowiązki podsekretarza stanu ds. Walii w opozycyjnym gabinecie cieni, który podczas konferencji prasowej w dniu 8 marca 2010 r. oznajmił, że przyszły rząd konserwatywny „zamierza wykazywać znacznie więcej, niż tylko dobrą wolę (...) w budowaniu dojrzałych relacji z władzami walijskimi”³⁹¹. W odpowiedzi przewodniczący walijskiej Partii Pracy, w oświadczeniu opublikowanym w dniu 22 marca 2010 r., zakwestionował szczerłość wypowiedzi przedstawicieli *Conservative Party* na szczeblu krajowym i regionalnym podkreślając, że „ważna obserwacja działań podejmowanych przez torysów (...) dowodzi, iż zamierzają oni zniszczyć Zgromadzenie [Narodowe]. Przedstawiciele tego ugrupowania zasiadający obecnie w Parlamencie Brytyjskim uważają, że Zgromadzenie [Narodowe] powinno zostać zlikwidowane, aby odsunąć groźbę ‘socjalizmu i separatyzmu’. (...) Chcą ponownej centralizacji uprawnień decyzyjnych w Westminsterze”³⁹². Do ogłoszonego przez konserwatyistów zamiaru „kształtowania dojrzałych relacji” krytycznie odniósł się również sekretarz stanu ds. Walii P. Hain, który stwierdził, że „David Cameron i Nick Bourne³⁹³ zdając sobie sprawę z wygaśnięcia an-

³⁸⁹ Ibid.

³⁹⁰ David Ian Jones jest politykiem konserwatywnym, był członkiem Walijskiego Zgromadzenia Narodowego w latach 2002-2003, jest członkiem Parlamentu Brytyjskiego od 2005 r., zajmuje stanowisko podsekretarza stanu w ministerstwie ds. Walii od 2010 r.

³⁹¹ BBC News, *Tories want a mature relationship with Welsh government*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/wales/8554051.stm (15.01.2011).

³⁹² The Labour Matters, *Take a long hard look at the Tories on devolution*, http://www.labourmatters.com/Edit_or/take-a-long-hard-look-at-the-tories-on-devolution (15.01.2011).

³⁹³ Nicholas „Nick” Henry Bourne jest politykiem konserwatywnym i przewodniczącym *Welsh Conservatives*, zasiada w Walijskim Zgromadzeniu Narodowym od 1999 r.

tydewolucyjnych sentymentów wśród elektoratu konserwatywnego, podejmują skazane na niepowodzenie wysiłki ukrycia swoich prawdziwych intencji wobec Zgromadzenia [Narodowego]”³⁹⁴.

Wydaje się, że niechętna postawa *Welsh Labours* wobec postulatów wysuwanych przez konserwatystów była podyktowana nie tyle lojalnością partyjną, co raczej obawą przed nieznaną alternatywą dla dotychczasowych (często nieformalnych) procedur załatwiania spraw. W tym kontekście laburzystowskie „partnerstwo Westminsteru i Cardiff” jawiło się jako wartość sama w sobie, o którą należało walczyć w interesie nie tylko regionalnych struktur Partii Pracy, lecz również beneficjentów działalności tego ugrupowania w *Welsh Assembly Government*, tj. mieszkańców Walii. Równocześnie C. Jones (w przeciwieństwie do R. Morgana) zdawał sobie sprawę z możliwości negatywnego interpretowania „partnerstwa”, jako sposobu realizacji interesów regionalnych w oparciu o niejasne i kruche powiązania indywidualne. Konieczność balansowania między tymi dwiema determinantami odzwierciedlają ostrożne sformułowania użyte w treści programu wyborczego „Godziwa przyszłość dla wszystkich” (*A future fair for all*), który został opublikowany przez *Welsh Labours* w kwietniu 2010 r. W przedmowie do tego dokumentu C. Jones i P. Hain ponownie wskazali „oczywisty charakter wyboru, przed którym stoi Walia”³⁹⁵, kreśląc przeciwstawne wizje pomyślnego rozwoju regionu stymulowanego przez laburzystów oraz „zmiany na gorsze pod rządami torysów (...), którzy wciągną walijską gospodarkę w recesję (...), rozchwieją stabilny rynek pracy (...), zmuszą każdego do codziennej walki o przetrwanie”³⁹⁶. Jednocześnie w treści programu ani razu nie posłużono się terminem „partnerstwo” w odniesieniu do relacji władz krajowych i regionalnych. Nawet w części poświęco-

³⁹⁴ The Labour Matters, *Take... op.cit.*, <http://www.labourmatters.com/Editor/take-a-long-hard-look-at-the-tori-es-on-devolution> (15.01.2011).

³⁹⁵ Welsh Labour Party, *A future fair for All. Welsh Labour Manifesto 2010*, Cardiff 2010, s. 2.

³⁹⁶ *Ibid.*

nej przyszłemu kierunkowi rozwoju reformy dewolucyjnej, autorzy *A future fair for all* wskazali jedynie, że po zakończeniu wyborów parlamentarnych Pierwszy Minister oraz sekretarz stanu ds. Walii będą „wspólnie działać na rzecz referendum w sprawie rozszerzenia kompetencji Zgromadzenia Narodowego”³⁹⁷. Powściągliwe deklaracje współpracy (a nie „partnerstwa”) z przyszłym rządem krajowym wskazywały, że kierownictwo *Welsh Labours* liczy się z możliwością wprowadzenia „dojrzałych relacji z władzami walijskimi” w przypadku przejścia steru rządów przez konserwatystów.

Problem określenia nowej formuły stosunków łączących administrację szczebla centralnego i regionalnego nabrał wymiaru praktycznego po zwycięstwie wyborczym *Conservative Party*. Bezpośrednio po objęciu stanowiska premiera w dniu 12 maja 2010 r. D. Cameron odbierając telefoniczne gratulacje od C. Jonesa oświadczył, że „jest przekonany o słuszności reformy dewolucyjnej i zamierza (...) efektywnie współpracować ze Zgromadzeniem [Narodowym]”³⁹⁸. Pomimo tego, podczas swojego pierwszego wystąpienia na forum *National Assembly* w dniu 17 maja 2010 r., nowy szef rządu brytyjskiego podkreślił konieczność ograniczenia wydatków państwowych na cele publiczne, „oferując rządowi regionalnemu (...) jedynie przesunięcie niektórych redukcji na kolejny rok budżetowy”³⁹⁹. W tym kontekście niewielką pociechą była deklaracja D. Camerona o zamiarze „kształtowania stosunków między Westminsterem i Cardiff w oparciu o zasadę wzajemnego poszanowania [*respect agenda*] w celu (...) zapewnienia procesowi dewolucji lepszych warunków rozwoju w przyszłości”⁴⁰⁰. Co więcej, koncepcja *respect agenda* nie oznaczała powrotu do „partnerskiej współpracy”, której istnienie wymagałoby, zdaniem nowego premiera, równego statusu kooperujących podmio-

³⁹⁷ Ibid., s. 28.

³⁹⁸ Cameron tells Jones 'I'm committed to devolution', „The South Wales Argus”, 13 V 2010.

³⁹⁹ S. Morris, H. Waldram, David Cameron warns Wales to expect budget cuts, „The Guardian”, 17 V 2010.

⁴⁰⁰ Ibid.

tów. W rzeczywistości było to „sprowadzenie Zgromadzenia Narodowego (...) do roli suplikanta Westminsteru”⁴⁰¹, nawet w przypadku przyznania legislatywie walijskiej kompetencji do stanowienia prawa pierwotnego. Zapowiedź cięć budżetowych przy równoczesnym ograniczeniu znaczenia *National Assembly* w procesie kształtowania „polityki walijskiej” rządu krajowego wywołała gwałtowną krytykę *Welsh Assembly Government*, która jednak nie wpłynęła na zmianę stanowiska rządu krajowego.

Należy podkreślić, że zmniejszenie środków przeznaczonych na funkcjonowanie władz walijskich nie oznaczało powrotu do otwarcie antydewolucyjnej postawy prezentowanej przez konserwatystów jeszcze w ostatniej dekadzie ubiegłego stulecia. W artykule opublikowanym w dniu 13 czerwca 2010 r. na łamach *South Wales Argus* przewodniczący *Welsh Conservatives* podkreślił, że stanowisko koalicyjnego rządu D. Camerona w sprawie kontynuowania procesu zwiększania autonomii decyzyjnej *Celtic fringe* „daleko odbiega od dawnych, sztywnych poglądów [konserwatywnych] na relację państwa, wspólnot regionalnych i lokalnych”⁴⁰². Potwierdzeniem tego oświadczenia był *consensus* (osiągnięty w dniu 15 czerwca 2010 r.) w sprawie przeprowadzenia referendum dotyczącego przyznania Zgromadzeniu Narodowemu pełnych kompetencji stanowiących. Natomiast D. Cameron w wywiadzie udzielonym *BBC TV Documentary* w dniu 27 czerwca 2010 r. stwierdził, że „konserwatyści nie mieli racji broniąc się przed przyjęciem dewolucji. (...) Byłoby lepiej gdybyśmy spędzali więcej czasu zastanawiając się, w jaki sposób można było pomóc tym społecznościom, które domagały się szerszej autonomii w ramach Zjednoczonego Królestwa”⁴⁰³. A chociaż słowa premiera

⁴⁰¹ Devolution Matters (Alan Trench blog), *Cameron's respect agenda*, <http://devolutionmatters.wordpress.com/2010/05/19/Cameron%E2%80%99-respect-agenda> (15.01.2011).

⁴⁰² N. Bourne, *Progressive government and the next challenge for devolution*, „The South Wales Argus”, 13 VI 2010.

⁴⁰³ BBC News, *Tories were 'wrong' on devolution*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/8122065.stm (15.01.2011).

odnosiły się przede wszystkim do procesu kształtowania Parlamentu Szkockiego, to jako deklaracja zmiany ogólnego stosunku konserwatyistów do reformy dewolucyjnej, zostały z zadowoleniem przyjęte również w Walii.

Pomimo deklarowanego przez D. Camerona zrozumienia potrzeby kontynuowania decentralizacji regionalnej i rozszerzania jej zakresu przedmiotowego, w okresie pierwszych miesięcy sprawowania władzy przez koalicję konserwatywno-liberalną nastąpił „dramatyczny spadek autorytetu rządu szkockiego, walijskiego i północnoirlandzkiego”⁴⁰⁴. Dotyczyło to w szczególności *Welsh Assembly Government*, który dotychczas niejednokrotnie realizował zadania pozostające *de iure* w kompetencjach administracji centralnej, na podstawie nieformalnych porozumień w ramach „laburzystowskiego partnerstwa Westminsteru i Cardiff”. Wprowadzone zmiany nie mogły być nawet przedmiotem otwartej krytyki ze strony władz walijskich, ponieważ stanowiły fragment szerszej polityki rządowej zakładającej przywrócenie przejrzystych (tj. uwolnionych od elementu oddziaływania partyjnego) relacji między krajowymi i regionalnymi strukturami administracyjnymi. W tej sytuacji „Jones ograniczył się do nieśmiałego protestu wskazując, że (...) jego wizja rozwoju Walii jest zupełnie inna”⁴⁰⁵. W obawie przed dalszym zmniejszeniem dotacji z budżetu państwa w 2011 r., Rząd Walijski nie zdobył się na żadną zdecydowaną formę wyrażenia swojego niezadowolenia. Ostatecznie, także w tej kwestii „emocje zastąpiło konstruktywne [aczkolwiek wymuszone] współdziałanie z władzami krajowymi”⁴⁰⁶.

W przeciwieństwie do „laburzystowskiego partnerstwa” uwzględniającego w dużym stopniu aspiracje władz regionalnych do występowania wobec rządu krajowego w charakterze niemalże równoprawne-

⁴⁰⁴ The Economist, *Wales, Scotland and Northern Ireland face up to an age of austerity*, http://www.economist.com/blogs/Bagehot/2010/07/austerity_britain_1 (15.01.2011).

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ BBC News, *What do Cameron's First Minister talks mean?*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/politics/10269810.stm> (15.01.2010).

go podmiotu, konserwatywno-liberalna koncepcja *respect agenda* wyraźnie różnicuje status administracji centralnej i regionalnej. Rząd D. Camerona nie zamierza nawet formalnie przedstawiać swoich kontaktów z władzami walijskimi (a także szkockimi i ulsterskimi) jako układu „partnerskiego”, który zdaniem premiera byłby możliwy jedynie między podmiotami posiadającymi te same zakresu praw i obowiązków. O ścisłym rozdzieleniu zadań należących do obu szczebli władzy świadczy dobitnie sposób podjęcia decyzji o wprowadzeniu cięć budżetowych (w tym również ograniczenia dotacji dla rządów Szkocji, Walii i Irlandii Północnej), która nie została poprzedzona konsultacjami ze strukturami regionalnymi. Był to wyraźny sygnał wskazujący na przysługujące rządowi krajowemu prawo samodzielnego regulowania spraw o kluczowym znaczeniu dla państwa z równoczesnym zaakcentowaniem roli administracji regionalnej jako wykonawcy poleceń płynących z Londynu. Stanowisko rządu D. Camerona ma szczególnie istotne znaczenie dla walijskiego zgromadzenia parlamentarnego i rządu, których formalne uprawnienia (o niewielkim znaczeniu) były poprzednio uzupełniane w oparciu o powiązania partyjne i kontakty indywidualne. Odstąpienie od tej praktyki oznacza poważne ograniczenie możliwości działania władz regionalnych, prowadząc do obniżenia ich prestiżu w społeczeństwie walijskim. Ponieważ jednak zmniejszenie dotacji z budżetu państwa oraz sformalizowanie zasad współpracy administracji szczebla centralnego i regionalnego są przedstawiane jako efektywne metody zapobiegania recesji gospodarczej, Walijszykom pozostaje jedynie „zastąpienie emocji konstruktywnym współdziałaniem” z władzami krajowymi.

Ważnym aspektem działań prowadzonych przez walijską *Labour Party* pod przewodnictwem R. Morgana i C. Jonesa było dążenie do wzmocnienia znaczenia Walii w wymiarze regionalnym, krajowym i europejskim. Pierwszym praktycznym odzwierciedleniem tych tendencji była dokonana w dniu 16 października 2000 r. zmiana nomenklatury stanowiska szefa *Welsh Assembly Government*. W przemówieniu wygłoszonym na posiedzeniu regionalnego zgromadzenia

parlamentarnego R. Morgan stwierdził, że „nie chce już więcej używać określenia ‘Sekretarz’ (...), które nie zapewniało takiego posłuchu wśród pracowników administracji publicznej i takiego dystansu jak urząd [Pierwszego] Ministra”⁴⁰⁷. Wprowadzenie tytułu *First Minister* przynajmniej fasadowo upodobniło „administracyjną” dewolucję walijską do szerszego modelu szkockiego, tym bardziej, że „zmianie uległy również tytuły szefów resortów [w Rządzie Walijskim] z sekretarzy (...) na ministrów”⁴⁰⁸. Równocześnie R. Morgan domagał się rozszerzenia kompetencji Zgromadzenia Narodowego poprzez przyznanie temu organowi kompetencji analogicznych do przysługujących Parlamentowi Szkockiemu. W przeciwieństwie do pierwszego szefa Rządu Walijskiego, „Rhodri Morgan (...) nieustannie zwracał się [do rządu brytyjskiego] z pytaniami na jakich zasadach i w jakim czasie Walia będzie posiadała własny parlament (...) z uprawnieniami legislacyjnymi”⁴⁰⁹. Podkreślając bezzasadność i niesprawiedliwość zróżnicowania zakresu merytorycznego reformy dewolucyjnej pod względem geograficznym, wzywał władze krajowe do zmiany istniejącego stanu rzeczy. Jego zdaniem „skoro tylko Szkocja ma mieć klarowną sytuację, to jaki jest sens utrzymywania Walijskiego Zgromadzenia Narodowego? Po co w ogóle stworzono organ o takiej nazwie? Jedyne wytłumaczenie (...) jest takie, że wszyscy wiedzą czym jest parlament, ale nikt nie wie co to jest zgromadzenie [parlamentarne]”⁴¹⁰. Naciski wywierane przez Rząd Walijski doprowadziły w 2006 r. do przyznania *National Assembly* możliwości tworzenia prawa pierwotnego w ramach uprawnień delegowanych, w formie *Assembly Measures*. Równocześnie Zgromadzenie Narodowe utraciło swój korporacyjny charakter poprzez przekształcenie *Welsh Assembly Government* z komitetu wykonawczego legislatywy w niezależny organ administracji regionalnej.

⁴⁰⁷ S. Prosser, M. Connolly, R. Hough, K. Potter, op. cit., s. 185.

⁴⁰⁸ R. Deacon, A. Sandry, op. cit., s. 131.

⁴⁰⁹ C. Pilkington, op. cit., s. 143.

⁴¹⁰ S. Prosser, M. Connolly, R. Hough, K. Potter, op. cit., s. 59.

Oprócz podejmowania działań ukierunkowanych na umocnienie pozycji regionalnego zgromadzenia parlamentarnego i rządu w relacjach z władzami krajowymi, *Welsh Labours* pod przewodnictwem R. Morgana dążyli również usilnie do nawiązania ścisłej współpracy z instytucjami UE wskazując, że „Walia jest predysponowana do roli pełnoprawnego i aktywnego uczestnika stosunków europejskich”⁴¹¹. Nie oznaczało to jednak nieuprawnionego ingerowania w sferę polityki zagranicznej, zastrzeżonej do wyłącznej kompetencji władz krajowych. Mając świadomość niewielkiego potencjału gospodarczego i społecznego Walii, R. Morgan uważał, że najlepszą formą reprezentacji interesów regionalnych w Unii Europejskiej byłoby działanie za pośrednictwem struktur stworzonych przez władze brytyjskie. Wyrazem tego przekonania był aktywny udział członków Rządu Walijskiego i Zgromadzenia Narodowego w pracach Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Walii, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, a także uczestnictwo posłów walijskich w posiedzeniach parlamentarnego Komitetu Unii Europejskiej (*European Union Committee*)⁴¹². Równocześnie uwarunkowania stworzone przez politykę regionalną UE umożliwiły realizację nakreślonej przez „Rhodri’ego Morgana (...) i innych entuzjastów zasiadających w Zgromadzeniu [Narodowym], (...) nęcącej wizji przyszłości, w której zeuropeizowana, postdewolucyjna Walia współpracuje równocześnie i wielopłaszczyznowo ze wspólnotami narodowymi, regionalnymi i lokalnymi”⁴¹³. W rezultacie władze walijskie prowadzą swoistą „paradyplomację”, wyrażającą się utrzymywaniem bezpośrednich kontaktów z instytucjami Unii Europejskiej (przez biuro *National Assembly* w Brukseli) oraz aktywnym uczestnictwem w programach unijnych o charakterze ogólnoeuropejskim

⁴¹¹ House of Commons Committee of European Affairs, *Annual Report 1999–2000*, London 2000, s. 4.

⁴¹² J. Mather, *The impact of European integration* [w:] M. O’Neill (ed.), op. cit., s. 275.

⁴¹³ D. G. Evans, op. cit., s. 283.

(INTERACT II, INTERREG IVC, ESPON 2013 i URBACT II), makroregionalnym (AAP i NWEF) i transgranicznym (CBCWI). Równocześnie rozwijana jest indywidualna współpraca gospodarcza, kulturalna i naukowa oraz obejmująca wymianę doświadczeń (z zakresu m.in. funkcjonowania administracji publicznej, pozyskiwania środków z funduszy strukturalnych UE itp.) z innymi regionami europejskimi, jak np. niemieckim krajem związkowym *Baden-Württemberg*, francuskim regionem *Bretagne* oraz województwem śląskim w Polsce. Na szczególną uwagę zasługuje prowadzona od 2004 r. quasi-międzynarodowa kooperacja z Łotwą, która wprawdzie ogranicza się jedynie do prowadzenia konsultacji dotyczących rozwoju administracji publicznej i systemu oświaty oraz organizowania imprez o charakterze poznawczym, lecz równocześnie stanowi niezwykle przykład partnerstwa suwerennego państwa i niesuwerennego regionu. Jako wypadkowa brytyjskiej reformy dewolucyjnej oraz polityki regionalnej Unii Europejskiej (których korelacja stwarza korzystne warunki do stopniowego rozszerzania autonomii wewnętrznej całego obszaru *Celtic fringe*) porozumienie walijsko-łotewskie stanowi swoiste *lex specialis* wobec norm prawa międzynarodowego wyraźnie różnicujących pozycję państwa i regionu.

Niezależnie od współpracy regionalnej realizowanej w ramach programów unijnych oraz umów bilateralnych Walia bierze również udział w pracach nieformalnego zrzeszenia „Regiony z uprawnieniami legislacyjnymi” (*Regions with Legislative Powers, RegLeg*), stanowiącego liczącą się grupę interesów w Unii Europejskiej. Zgodnie z postanowieniami deklaracji założycielskiej podpisanej w Barcelonie w 2001 r. działaniami *RegLeg* kieruje komitet koordynacyjny w którego skład wchodzi po 4 regiony niemieckie (*Baden-Württemberg, Bayern, Nordrhein Westphalen* i *Rheinland-Pfalz*), hiszpańskie (*Catalunya, Euskadi, Extremadura* i *Galicia*) i włoskie (*Friuli-Venezia Giulia, Piemonte, Sicilia* i *Toscana*), po 2 regiony austriackie (*Salzburg* i *Wien*), belgijskie (*Vlaanderen* i *Wallonie*) i brytyjskie (Szkocja i Walia) oraz po jednym regionie fińskim (Wyspy Alandzkie)

i portugalskim (*Madeira*)⁴¹⁴. Natomiast członkiem zrzeszenia może być każdy region leżący na obszarze Unii Europejskiej, wyposażony w kompetencje do stanowienia prawa pierwotnego (w ograniczonym lub pełnym zakresie). Podstawowym celem *RegLeg* jest „zwiększanie znaczenia regionów posiadających uprawnienia legislacyjne w UE (...) poprzez dostosowanie ich statusu prawnego i politycznego do zakresu przekazanych kompetencji i odpowiedzialności, wzmocnienie pozycji w relacjach z Radą [Unii Europejskiej] oraz umożliwienie parlamentom regionalnym występowania przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości w sprawach dotyczących ochrony ich prerogatyw”⁴¹⁵. Równocześnie *Regions with Legislative Powers* dąży do zagwarantowania swoim członkom warunków aktywnego uczestnictwa w procesach kształtowania unijnych polityk rozwoju gospodarczego i społecznego, w celu „wzmocnienia pozycji regionów z uprawnieniami legislacyjnymi w relacjach z UE (...) oraz uwidocznienia i uczynienia ich specyficznych potrzeb bardziej zrozumiałymi (...) dla instytucji Unii Europejskiej”⁴¹⁶. Co więcej, w treści deklaracji przyjętej na konferencji przedstawicieli 38 regionów członkowskich w Brukseli w dniach 4–5 grudnia 2008 r. zostały wysunięte postulaty dotyczące przyznania szerszych uprawnień Komitetowi Regionów jako unijnej platformie współpracy regionalnej, „uznania regionów posiadających kompetencje legislacyjne za ‘partnerów Unii’ na prawach (...) zbliżonych do przysługujących państwom członkowskim oraz nadania językom używanym w tych regionach (...) oficjalnego statusu w UE”⁴¹⁷. Realizacja zadań określonych w dokumentach programowych *RegLeg* następuje m.in. w ramach wspólnych działań

⁴¹⁴ *RegLeg, Organization*, http://www.regleg.eu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=3 (15.01.2011).

⁴¹⁵ Der Bayerische Landtag, *REGLEG*, München 2004, s. 2.

⁴¹⁶ *RegLeg, About Regleg*, http://www.regleg.eu/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=2&Itemid=2 (15.01.2011).

⁴¹⁷ Flemish Government, *Declaration of Brussels 4–5 December 2008 Adopted by the 9th Conference of Presidents of Regions with Legislative Powers*, Brussels 2008, s. 2.

z Unią Europejską, w granicach wyznaczonych decyzją Prezydium Komitetu Regionów z dnia 14 maja 2002 r. w sprawie współpracy z europejskimi stowarzyszeniami reprezentującymi władze lokalne i regionalne. Akt ten stanowi podstawę „kooperacji (...) dokonującej się poprzez zorganizowany dialog, wystąpienia przewodniczących lub przedstawicieli stowarzyszeń na seminariach i konferencjach KR [tj. Komitetu Regionów], imprezy *Open Days*, udział przewodniczącego KR w corocznych zgromadzeniach (...) stowarzyszeń europejskich oraz publikowanie wspólnych planów działania”⁴¹⁸.

Zastąpienie R. Morgana na stanowisku szefa Rządu Walijskiego przez C. Jonesa nie spowodowało zmiany koncepcji rozwijania dwustronnych i multilateralnych stosunków międzyregionalnych i quasi-międzynarodowych o charakterze indywidualnym oraz wpisujących się w szersze inicjatywy unijne – jako elementu umacniania pozycji politycznej Walii. Dążąc do „zapewnienia Walijszykom w relacjach międzynarodowych statusu odrębnego narodu, ze wszystkimi (...) wiążącymi się z tym korzyściami”⁴¹⁹ władze regionalne deklarują wolę rozszerzania kontaktów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych z regionami, państwami oraz organizacjami międzynarodowymi. Głównym przejawem „paradyplomacji” prowadzonej przez *Welsh Assembly Government* jest przedstawianie rządowi krajowemu propozycji i opinii odnoszących się do projektów umów i porozumień z podmiotami zagranicznymi, w zakresie dotyczącym rozwoju Walii. Równocześnie egzekutywa walijska (zarówno indywidualnie, jak również w ramach *RegLeg*) jest aktywnym uczestnikiem dyskusji o roli regionów w Unii Europejskiej. Świadczy o tym m.in. opublikowana w styczniu 2010 r. „Odpowiedź Rządu Walijskiego na prowadzone przez Komisję Europejską konsultacje dotyczące przy-

⁴¹⁸ Komitet Regionów, 102. Posiedzenie Prezydium Komitetu Regionów (7 września 2007 r.): punkt 15c. *Współpraca z Europejskimi Stowarzyszeniami Regionalnymi i Lokalnymi. R/CdR 150/2007 pkt 15c) EN-AW(IW)/ab PL*, Bruksela 2007, s. 1.

⁴¹⁹ Welsh Assembly Government, *International*, [http://wales.gov.uk/topics/international/? lang=en](http://wales.gov.uk/topics/international/?lang=en) (15.01.2011).

szłej strategii EU2020” (*Welsh Assembly Government Response to the European Commission Consultation on the Future ‘EU2020’ Strategy*), w której zostały sformułowane postulaty wzmocnienia pozycji władz regionalnych (poprzez finansowanie z funduszy strukturalnych UE działań ukierunkowanych na zapewnienie zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego oraz ochronę środowiska naturalnego)⁴²⁰. A chociaż w treści tego dokumentu nie zostały zawarte sformułowania kolidujące z ogólnymi wytycznymi brytyjskiej polityki wobec Unii Europejskiej, to jednak fakt opublikowania „Odpowiedzi...” bez konsultacji z rządem krajowym wskazywał, że władze walijskie nadal zamierzają kontaktować się z instytucjami unijnymi (w miarę możliwości) z pominięciem szczebla narodowego. Nie ulegało natomiast wątpliwości, że w relacjach z regionami i państwami pozaeuropejskimi pośrednictwo rządu krajowego (przynajmniej na etapie wstępnym) było nieuniknione. W rezultacie *Welsh Assembly Government* przystąpił do realizacji programu pomocy dla ofiar katastrof naturalnych w 2010 r. wspólnie z rządowym Departamentem ds. Rozwoju Międzynarodowego (*Department for International Development*)⁴²¹, a program poprawy opieki medycznej w Afryce Subsaharyjskiej (*Wales4Africa Health Link*) w 2011 r. został opracowany i sfinansowany w kooperacji z resortem zdrowia i usług społecznych (*Ministry of Health and Social Services*). Niezależnie od inicjatyw wymagających współpracy z instytucjami unijnymi lub rządem krajowym, władze walijskie w drodze działań podejmowanych samodzielnie „zapewniają strategiczny i praktyczny wymiar (...) formalnych i nieformalnych stosunków z wieloma obszarami na całym świecie (...), w tym z Katalonią, Bretanią, Nową Południową Walią, Chubut (w Patagonii), Badenią-Wirtembergią, Śląskiem (w Polsce),

⁴²⁰ Zob. szerzej: Welsh Assembly Government, *Welsh Assembly Government Response to the European Commission Consultation on the Future ‘EU2020’ Strategy*, Cardiff 2010, s. 3–4.

⁴²¹ Zob. szerzej: Department for International Development, *Disasters and Emergencies Overseas. How Can You Help?*, London 2010.

Łotwą oraz Chongqing (w Chinach)⁴²². Ponadto *Welsh Assembly Government* licząc się z koniecznością „jak najlepszego wykorzystywania swoich zasobów przez niewielki kraj, jakim jest Walia”⁴²³, zorganizował w 2010 r. szereg imprez (w Brukseli, Lorient, Los Angeles i Nowym Jorku, Sydney oraz Dubaju) służących promocji walorów turystycznych, kultury oraz potencjału ekonomicznego regionu.

Ważnym momentem w procesie kształtowania walijskiej autonomii wewnętrznej będzie trzecie referendum dewolucyjne (zaplanowane na dzień 3 marca 2011 r.), w którym zostanie rozstrzygnięta kwestia wyposażenia Zgromadzenia Narodowego w prawo stanowienia *Assembly Acts*, tj. aktów odpowiadających rangą ustawom Parlamentu Westminsterskiego. Pozytywne rozstrzygnięcie głosowania stanowiłoby niewątpliwie ukoronowanie trzeciej kadencji *National Assembly*, co po uzyskaniu aprobaty społecznej dla kontynuowania reformy dewolucyjnej (w trakcie pierwszej kadencji) oraz wzmocnieniu kompetencji władz regionalnych na mocy *Government of Wales Act 2006* (uchwalonej w trakcie drugiej kadencji), świadczyłoby o sukcesywnym wzroście zainteresowania mieszkańców Walii możliwościami samodzielnego decydowania o sprawach dotyczących regionu. Tym samym trzecie referendum dewolucyjne okaże się sprawdzianem świadomości politycznej Walijszyków, od którego wyniku będzie zależeć ewentualne kontynuowanie procesów decentralizacyjnych na szczeblu regionalnym. Sprawa ta nabiera szczególnego znaczenia w kontekście utworzenia w maju 2010 r. konserwatywno-liberalnego rządu krajowego, którego stosunek do rozpoczętej przez laburzystów reformy dewolucyjnej nadal nie został jednoznacznie określony. O ile zatem odrzucenie propozycji wyposażenia Zgromadzenia Narodowego w kompetencje do stanowienia własnych ustaw mogłoby zostać potraktowane przez władze brytyjskie jako przyzwolenie na zamrożenie dewolucji w Walii, o tyle pozytywny wynik refe-

⁴²² Welsh Assembly Government, *International Affairs*, <http://wales.gov.uk/topics/international/internationalaffairs/?lang=en> (15.01.2011).

⁴²³ Ibid.

rendum stanowiłby wyraźny sygnał o konieczności dalszego rozszerzania decentralizacji regionalnej.

Pomimo „straconego roku” funkcjonowania *Welsh Assembly Government* pod kierownictwem A. Michaela (podzielającego, wyrażane przez T. Blaira, wątpliwości dotyczące potrzeby wdrażania reformy dewolucyjnej na obszarze Walii), objęcie stanowiska szefa rządu regionalnego przez R. Morgana w marcu 2000 r. zapoczątkowało okres wielopłaszczyznowego rozwoju politycznego regionu. Realizując „defensywną” koncepcję wypełniania treścią „administracyjnego modelu dewolucji” walijska *Labour Party* stopniowo przekonała społeczność regionalną o słuszności decyzji podjętej w *little ‘yes’ referendum* oraz potrzebie rozszerzania kompetencji Zgromadzenia Narodowego. W ten sposób nastąpiło przewartościowanie walijskiej tożsamości narodowej, która niemal do końca XX w. manifestowała się przede wszystkim podkreśleniem odrębności etnicznej, językowej i kulturowej. Natomiast ewidentny brak zainteresowania Walijszyków możliwościami samodzielnego oddziaływania na kształtowanie sytuacji politycznej regionu odzwierciedlał rezultat pierwszego referendum dewolucyjnego. W tym kontekście laburzystowskie postulaty utworzenia regionalnego zgromadzenia parlamentarnego (wysuwane w latach 80. i 90.) wynikały nie tyle z autentycznego przekonania o potrzebie istnienia takiego organu, co raczej stanowiły element gry wyborczej ukierunkowanej na ugruntowanie popularności Partii Pracy wśród mieszkańców Walii. Brak entuzjazmu T. Blaira i A. Michaela do realizacji woli wyrażonej w *little ‘yes’ referendum* odzwierciedlały zarówno ostrożne postanowienia *Government of Wales Act 1998* (w porównaniu do ustaw kreujących Parlament Szkocji i Zgromadzenie Narodowe Irlandii Północnej) oraz początkową ospałość władz walijskich w zakresie wykonywania przysługujących im uprawnień. Dopiero R. Morgan (pomimo zachowawczej postawy rządu krajowego) doprowadził do zaakcentowania w programach walijskiej *Labour Party*, a tym samym w działaniach *Welsh Assembly Government* politycznego znaczenia pojęcia „walijskości” jako

niezbędnego uzupełnienia rozwiniętego w innych sferach poczucia tożsamości narodowej. Połączenie (a nawet integracja) wartości walijskich i laburzystowskich przyczyniło się do stopniowego wzrostu poparcia Partii Pracy jako rzeczywistego reprezentanta społeczności regionalnej w stosunkach wewnętrznych i zagranicznych. W konsekwencji *Welsh Labours* odnieśli sukces w wyborach do Zgromadzenia Narodowego w 2003 r. (uzyskując 50% mandatów), co ostatecznie przekonało T. Blaira do koncepcji politycznej realizowanej przez R. Morgana. Otwarcie drogi do stopniowego rozszerzania procesów dewolucyjnych na obszarze Walii znalazło swój wyraz w treści *Government of Wales Act 2006* oraz przyzwoleniu laburzystowskiego, a następnie konserwatywno-liberalnego rządu krajowego na przeprowadzenie referendum w sprawie wyposażenia legislatury regionalnej w prawo stanowienia *Assembly Acts*. Należy podkreślić, że wizja narysowana przez R. Morgana nie mogłaby zostać zrealizowana, gdyby nie sukcesywny wzrost liczby zwolenników dewolucji w społeczeństwie walijskim (z wyjątkiem obszarów bezpośrednio sąsiadujących z Anglią, a w szczególności Monmouthshire⁴²⁴). W ten sposób stymulowane odgórnie „polityczne przebudzenie” Walijszyków nabrało autentyczności, a chociaż proces ten nie został jeszcze zakończony, to jednak można już sformułować tezę (która przed 1999 r. budziłaby poważne wątpliwości) o istnieniu walijskiej świadomości narodowej na płaszczyźnie politycznej.

Jednym z filarów ukształtowanej przez R. Morgana wizji nowoczesnej Walii było partnerstwo władz krajowych i regionalnych opierające się na powiązaniach o charakterze formalnym (administracyjnym) i nieformalnym (partyjnym i osobistym). W rezultacie działania prowadzone przez *National Assembly* oraz *Welsh Assembly Government* wykraczały poza zakres ustawowych kompetencji tych

⁴²⁴ Zob. szerzej: B. H. Toszek, *Spór o Monmouthshire. Problemy pogranicza angielsko-walijskiego w dobie dewolucji* [w:] J. Jańczak, M. Musiał-Karg, L. Wojnicz, *Pogranicze polsko-niemieckie na tle granic i pograniczy europejskich*, Poznań 2010, s. 183–193.

organów, czego najbardziej jaskrawym przykładem była „paradyplomacja” walijska obejmująca samodzielne nawiązywanie i utrzymywanie stosunków quasi-międzynarodowych (przy milczącej aprobachie rządu brytyjskiego). Sytuacja taka powodowała wzrost autorytetu władz regionalnych, które nawet w przypadku braku legitymacji formalnej do załatwienia określonego rodzaju spraw, mogły ingerować w ich przebieg, argumentując swoje posunięcia czynnikami aksjologicznymi. Praktyka ta została jednoznacznie odrzucona przez konserwatywno-liberalny rząd D. Camerona, który zastąpił laburzystowski model *check against delivery* na opierającą się o powiązania formalne *respect agenda*. Odmowa kontynuowania współpracy z Rządem Walijskim na zasadach partnerskich została odebrana jako zamiar powrotu władz krajowych do centralizmu decyzyjnego M. Thatcher i J. Majora, co przy specyficznym charakterze reformy dewolucyjnej (jako procesu odwracalnego) byłoby wprawdzie trudne, lecz możliwe do osiągnięcia. A chociaż groźba odebrania lub ograniczenia Walii dotychczasowego zakresu autonomii decyzyjnej wydaje się mało prawdopodobna, to równocześnie nie ulega wątpliwości, że kontynuowanie procesu rozszerzania uprawnień Zgromadzenia Narodowego w warunkach *respect agenda* będzie niezwykle skomplikowane. Najpewniejszym scenariuszem wydaje się zatem utrzymanie niezmiennego poziomu kompetencji władz walijskich, ustalonego ostatecznie po ogłoszeniu wyników trzeciego referendum dewolucyjnego, do końca kadencji obecnego rządu brytyjskiego. Od sposobu rozstrzygnięcia kwestii wzmocnienia uprawnień stanowiących *National Assembly* zależy wobec tego czy stworzona przez R. Morgana koncepcja „defensywnego” wypełniania treścią istniejących form prawnych będzie mogła być kontynuowana, czy też dewolucja walijska pozostanie w swojej ułomnej postaci określonej w treści *Government of Wales Act 2006*.

Bez względu na przyszły rozwój sytuacji politycznej w Walii należy stwierdzić, że lata 1999–2010 stanowiły ważny okres w dziejach tego regionu. Miejscowa ludność odzyskała poczucie świadomości

narodowej w sferze politycznej, nabyła prawa (w limitowanym ustawowo zakresie) do samodzielnego stanowienia o swoich sprawach, a przez współpracę z władzami krajowymi i instytucjami unijnymi na zasadach partnerskich (za pośrednictwem *National Assembly* i *Welsh Assembly Government*) w znacznym stopniu uniezależniła się od kurateli rządu brytyjskiego. Walijskie uczestnictwo w inicjatywach międzyregionalnych i quasi-międzynarodowych (bilateralnych i multilateralnych) dowiodło potencjalnych możliwości zgromadzenia i rządu regionalnego w zakresie bezpośredniego kształtowania „stosunków zagranicznych” (co miało szczególną wymowę w kontekście systematycznej „deunitaryzacji” struktury państwowej pod rządami T. Blaira i G. Browna). Uwiarygodniło również *Welsh Assembly Government* jako partnera we wdrażaniu polityki regionalnej Unii Europejskiej. W ciągu zaledwie jednej dekady społeczność walijska, określana przez swoich angielskich sąsiadów mianem „małych ludzi, o małym intelekcie i małych aspiracjach”⁴²⁵, przebudziła się do życia politycznego (na płaszczyźnie regionalnej, narodowej i ponadnarodowej), jako w pełni ukształtowany naród, który posiada własną wolę i potrafi ją wyartykułować.

⁴²⁵ M. Parker, *Neighbours from Hell?*, Talybont 2007, s. 28.

Zakończenie

Złożenie niniejszej pracy do druku zbiegło się w czasie z trzecim referendum dewolucyjnym w Walii. Wzięło w nim udział 814.512 (tj. 35,2%) uprawnionych do głosowania mieszkańców regionu, z których 517.132 (tj. 63,49%) pozytywnie odpowiedziało na pytanie: „Czy chcesz, aby Zgromadzenie [Narodowe] posiadało uprawnienia do stanowienia prawa we wszystkich sprawach dotyczących 20 dziedzin, należących do jego kompetencji?” (*Do you want the Assembly now to be able to make laws on all matters in the 20 subject areas it has powers for?*). Oprócz hrabstwa administracyjnego Monmouthshire, w którym przeciwko rozszerzeniu uprawnień stanowiących *National Assembly* wypowiedziało się 50,64% głosujących, we wszystkich pozostałych okręgach referendalnych poziom poparcia dla inicjatywy wzmocnienia kompetencji legislatywy regionalnej wyraziło od 51,64% (w Powys) do 76,03% (w Gwynedd) elektoratu⁴²⁶. O istotnym znaczeniu głosowania w dniu 3 marca 2011 r. decydowała nie tylko zmiana charakteru dewolucji walijskiej z quasi-ustawodawczej na całkowicie ustawodawczą (dokonująca się *ex lege* na podstawie art. 103 ust. 2 *Government of Wales Act 2006*), lecz przede wszystkim zakończenie procesu formowania świadomości politycznej społeczności regionalnej. O ile bowiem w pierwszej kadencji Zgromadzenia Narodowego (w latach 1999–2003) podstawowym celem działalności laburzystowsko-liberalnego Rządu Walijskiego było jedynie „de-

⁴²⁶ The Electoral Commission, *3 March Referendum on the law-making powers of the National Assembly for Wales. Referendum results*, <http://referendumresults.aboutmyvote.co.uk/en/default.aspx> (10.03.2011).

fensywne” wypełnianie treścią „administracyjnego modelu dewolucji”, to już w następnej (w latach 2003–2007) samodzielnie rządząca Partia Pracy w ramach partnerskich relacji z władzami krajowymi doprowadziła do rozszerzenia kompetencji legislatywy regionalnej na mocy *Government of Wales Act 2006*, natomiast ukoronowanie trzeciej kadencji (w latach 2007–2011) stanowi ostatnie referendum dewolucyjne. W ten sposób decentralizacja regionalna w Walii okazała się procesem, który pomimo kontrowersji dotyczących jego implementacji (w kontekście wyniku *little ‘yes’ referendum* w 1997 r.), ostatecznie uzyskał aprobatę Walijszyków jako konieczny i trwały czynnik rozwoju regionu. Co więcej, wynik głosowania w dniu 3 marca 2011 r. dowodzi, że wysuwane przez władze walijskie postulaty o charakterze politycznym nie służą jedynie zaspokojeniu partykularnych interesów określonych grup społecznych, lecz odzwierciedlają autentyczne potrzeby i oczekiwania całej ludności regionu.

Jako swoisty paradoks należy ocenić fakt, że chociaż najważniejszym czynnikiem stymulującym wdrożenie reformy dewolucyjnej w Walii było niezadowolenie społeczne wywołane polityką gospodarczą prowadzoną przez konserwatywne rządy M. Thatcher i J. Majora (w latach 1979–1997), to jednak przesunięcie kompetencji decyzyjnych na szczebel regionalny nie wywarło istotnego wpływu na poprawę walijskiej sytuacji ekonomicznej. Wydaje się, że nie miałyby ono również znaczenia dla kształtowania pozycji *National Assembly* i *Welsh Assembly Government* w wymiarze politycznym, gdyby nie umiejętnie połączenie „administracyjnego modelu dewolucji” z wytworzonymi w ramach określonej przez R. Morgana koncepcji *check against delivery* (warunkowanej laburzystowskim partnerstwem władz regionalnych i rządu krajowego) nieformalnych możliwości podejmowania działań wykraczających poza regulacje pierwszej i drugiej ustawy o ustroju Walii. Taka formuła otworzyła przed Rządem Walijskim perspektywę np. aktywnego (tj. nie ograniczającego się do opiniowania lub doradztwa) uczestniczenia w podejmowaniu decyzji dotyczących przeznaczenia środków pochodzą-

cych z funduszy strukturalnych UE, a także samodzielnego prowadzenia „paradyplomacji” obejmującej nawiązywanie i utrzymywanie indywidualnych i wielostronnych stosunków międzyregionalnych oraz quasi-międzynarodowych. Należy jednak podkreślić, że rozwój polityczny Walii (zapoczątkowany objęciem stanowiska Pierwszego Sekretarza przez R. Morgana) w mniejszym stopniu polegał na „ofensywnym” sięganiu po nowe uprawnienia decyzyjne, koncentrując się raczej na „defensywnym” wypełnianiu treścią obszarów kompetencyjnych przysługujących władzom regionalnym na określonym poziomie reformy dewolucyjnej. Etapowość tego procesu stanowiła czynnik umożliwiający krystalizowanie się walijskiej świadomości narodowej w wymiarze politycznym. W rezultacie, pomimo wprowadzenia przez konserwatywno-liberalny rząd krajowy *respect agenda* jako nowej formuły stosunków ze zdominowanymi przez Partię Pracy władzami regionalnymi, poziom poparcia społecznego dla inicjatyw podejmowanych przez Zgromadzenie Narodowe i Rząd Walijski utrzymuje się na wysokim poziomie (o czym świadczy wynik trzeciego referendum dewolucyjnego). Nie ulega zatem wątpliwości, że wytworzone w latach 2000–2010 trwałe podstawy decentralizacji regionalnej w Walii nie tylko chronią ją przed uznaniem za zjawisko o charakterze historycznym, ale ponadto gwarantują jej trwałą i stabilny rozwój.

Wykaz skrótów

- AAProgram Obszaru Atlantyckiego (ang.: *Atlantic Area Programme*)
- AMczłonkowie Zgromadzenia Narodowego (ang.: *Assembly Members*)
- BSCBrytyjska Korporacja Stalowa (ang.: *British Steel Corporation*)
- CBCWIProgram Współpracy Transgranicznej „Walia-Irlandia 2007–2013” (ang.: *Cross Border Cooperation Wales-Ireland 2007–2013*)
- EFRREuropejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
- EUReuro
- GBPfund szterling (ang.: *Great Britain’s Pound*)
- NUMNarodowy Związek Górników (ang.: *National Union of Mineworkers*)
- NUTSnomenklatura terytorialnych jednostek statystycznych (ang.: *Nomenclature of Territorial Units for Statistics*)
- NWEPProgram Europy Północno-Zachodniej (ang.: *North West Europe Programme*)
- PKBprodukt krajowy brutto
- S4CWalijski Kanał 4 (wal.: *Sianel Pedwar Cymru*)
- UEUnia Europejska

Bibliografia

1. Dokumenty i materiały źródłowe

- 1) Bayerische Landtag, *REGLEG*, München 2004.
- 2) Civil Service, *Civil Service Code*, London 2010.
- 3) Commission on the Powers and Electoral Arrangements of the National Assembly for Wales, *Report of the Richard Commission*, Cardiff 2004.
- 4) Conservative Party, *1979 Conservative Party General Election Manifesto*, London 1979.
- 5) Conservative Party, *Conservative Manifesto for Wales 1983*, Cardiff 1983.
- 6) Conservative Party, *Opportunity and Prosperity for Wales*, Cardiff 1997.
- 7) Conservative Party, *The Best Future for Britain*, London 1992.
- 8) Conservative Party, *The Best Future for Wales*, Cardiff 1992.
- 9) Conservative Party, *You can only be sure with the Conservatives*, London 1997.
- 10) *Devolution. Memorandum of Understanding and Supplementary Agreements between the United Kingdom Government, Scottish Ministers, the Cabinet of the National Assembly for Wales and the Northern Ireland Executive Committee*, Cm 7854, London 2010.
- 11) European Commission, *Regional Policy – Inforegio. Operational Programme 'Atlantic Area'*, Brussels 2007.
- 12) Flemish Government, *Declaration of Brussels 4–5 December 2008 Adopted by the 9th Conference of Presidents of Regions with Legislative Powers*, Brussels 2008.

- 13) HM Treasury Department of Trade and Industry, *Productivity in the UK. 3–The Regional Dimension*, London 2001.
- 14) House of Commons Committee of European Affairs, *Annual Report 1999–2000*, London 2000.
- 15) House of Lords Select Committee of Constitution, *Devolution: Inter-institutional Relations in the United Kingdom. Session 2001-2*, London 2002.
- 16) Komitet Regionów, 102. *Posiedzenie Prezydium Komitetu Regionów (7 września 2007 r.): punkt 15c. Współpraca z Europejskimi Stowarzyszeniami Regionalnymi i Lokalnymi. R/CdR 150/2007 pkt 15c) EN-AW(IW)/ab PL*, Bruksela 2007.
- 17) Labour Party, *Britain will win with Labours*, London 1987.
- 18) Labour Party, *It's Time to Get Britain Working Again*, London 1992.
- 19) Labour Party, *The New Hope for Britain*, London 1983.
- 20) Liberal Party, *The Real Fight is for Britain*, London 1979.
- 21) Morgan R., *Speech to Welsh Labour Party Conference, 25 March 2000*, Cardiff 2000.
- 22) National Assembly for Wales, *Objective 1 Single Programming Document 2000–2006*, Cardiff 2000.
- 23) Plaid Cymru, *One Wales. A progressive agenda for the government of Wales*, Cardiff 2007.
- 24) Public Services Ombudsman for Wales, *Chcą Państwo złożyć skargę dotyczącą instytucji publicznej? Co należy wiedzieć o Rzeczniku Praw Obywatelskich*, Cardiff 2010.
- 25) *Ustawa o ustroju Walii z 2006 r.* [w:] *Podstawowe ustawy ustrojowe Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, Warszawa 2010.
- 26) Welsh Assembly Government, *Draft Budget Proposals 2011–2012. Laid Before the National Assembly for Wales by the Minister for Business and Budget*, Cardiff 2010.
- 27) Welsh Assembly Government, *Economy and Labour Market Summary for Wales*, Cardiff 2009.

- 28) Welsh Assembly Government, *Ireland Wales Programme 2007–2013*, Cardiff 2007.
- 29) Welsh Assembly Government, *Key Economic Statistics – November 2010*. „Statistical Bulletin”, Cardiff, 2010, Nr 96.
- 30) Welsh Assembly Government, *One Wales: Connecting the Nation. The Wales Transport Strategy*, Cardiff 2008.
- 31) Welsh Assembly Government, *Wales: A Vibrant Economy. The Welsh Assembly Government’s Strategic Framework for Economic Development*, Cardiff 2005.
- 32) Welsh Labour Party, *A future fair for All. Welsh Labour Manifesto 2010*, Cardiff 2010.
- 33) Welsh Labour Party, *Building a Better Wales*, Cardiff 2007.
- 34) Welsh Labour Party, *Labour’s Priorities for Wales*, Cardiff 2003.
- 35) Welsh Labour Party, *Wales forward not back*, Cardiff 2005.
- 36) Welsh Local Government Association, *European Territorial Co-operation Programmes 2007–2013*, Cardiff 2007.

2. Monografie i prace zbiorowe

- 1) Anderson P., Mann N., *Safety First: The Making of New Labour*, London 1997.
- 2) Antoszewski A., Herbut R., *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2007.
- 3) Barbag J., *Wielka Brytania*, Warszawa 1976.
- 4) Bochel J., Denver D., Macartney A. (eds.), *The Referendum Experience. Scotland 1979*, Aberdeen 1981.
- 5) Bogdanor V., *Devolution in the United Kingdom*, Oxford 2001.
- 6) Butler D., McLean I., *Referendums [w:] Taylor B. (ed.), Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999.
- 7) Ciamaga L., Latoszek E., Michałowska-Gorywoda K., Oręziak L., Teichmann E., *Unia Europejska*, Warszawa 1999.
- 8) Curtice J., *Is Scotland a nation and Wales not? [w:] Taylor B. (ed.), Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999.
- 9) Curtice J., *Public Opinion and the Future of Devolution [w:]*

- Trench A. (ed.), *The Dynamics of Devolution*, Exeter-Charlottesville 2005.
- 10) Curtice J., *The People's Verdict. Public Attitudes to Devolution and the Union* [w:] Hazell R. (ed.), *The State and the Nations. The First Year of Devolution in the United Kingdom*, Thorverton-Bowling Green 2000.
 - 11) Dale I. (ed.), *Liberal Party General Elections Manifestos 1900–1997*, London-New York 2000.
 - 12) Davies J., *A History of Wales*, London-Dublin-New York-Toronto-Dublin-Camberwell-New Delhi-Auckland-Johannesburg 2007.
 - 13) Davies N., *Wyspy*, Kraków 2003.
 - 14) Davies R., *Devolution: A Process not an Event*, Cardiff 1999.
 - 15) Davies R. R., *The Age of Conquest*, Oxford 2000.
 - 16) Deacon R., Sandry A., *Devolution in the United Kingdom*, Edinburgh 2007.
 - 17) Dicey A. V., *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Boston 2000.
 - 18) Donohoe T., *Review of Evidence to Inform the Development of the National Housing Strategy. Final Report for Welsh Assembly Government*, Edinburgh 2008.
 - 19) Dorey P., *The Labour Party and Constitutional Reform. A History of Constitutional Conservatism*, Basingstoke-New York 2008.
 - 20) Evans D. G., *A History of Wales 1906–2000*, Cardiff 2000.
 - 21) Evans G., Trystan D., *Why was 1997 different?* [w:] Taylor B. (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999.
 - 22) Filek J. (red.), *Etyczne aspekty działalności samorządu terytorialnego*, Kraków 2004.
 - 23) Foulkes D., *An Analysis of the Wales Act 1978* [w:] Foulkes D., Jones J. B., Wilford R. A. (eds.), *The Welsh Veto*, Cardiff 1983.
 - 24) Galiński P., *Finansowanie polityki regionalnej w Republice Irlandii i w Wielkiej Brytanii*, Gdańsk 2009.
 - 25) Gray J., *Czarna msza. Apokaliptyczna religia i śmierć utopii*, Kraków 2009.

- 26) Hunter J., *The politics of identity: Wales* [w:] O'Neill M. (ed.), *Devolution and British Politics*, London-New York-Boston-San Francisco-Toronto-Sydney-Singapore-Hong Kong-Tokyo-Seul-Taipei-New Delhi-Cape Town-Madrid-Mexico City-Amsterdam-Munich-Paris-Milan 2004.
- 27) Ingle S., *The British Party System*, London-New York 2008.
- 28) Jaskułowski K., *Mityczne przestrzenie nacjonalizmu. Historia i mit w walijskiej ideologii narodowej*, Toruń 2003.
- 29) Jenkins G. H., *A Concise History of Wales*, Cambridge-New York-Melbourne-Madrid-Cape Town-Singapore-Sao Paulo 2007.
- 30) Jones A., *Wales* [w:] G. Kaufman (ed.), *Renewal: Labour's Britain in the 1980's*, Harmondsworth 1983.
- 31) Jones J. B., Wilford R. A., *The Referendum Campaign: 8 February-1 March 1979* [w:] Foulkes D., Jones J. B., Wilford R. A. (eds.), *The Welsh Veto*, Cardiff 1983.
- 32) Jones J. G., *The History of Wales*, Cardiff 1998.
- 33) Jones R. W., Trystan D., *The 1997 Welsh referendum vote* [w:] Taylor B. (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999.
- 34) Kowalski A. M., *Polityka regionalna Unii Europejskiej w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989–2006*, Warszawa 2008.
- 35) Kubas S., *Parlament szkocki. Dewolucja – wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa*, Warszawa 2004.
- 36) Kaczorowska M., *Dewelucja systemu politycznego: istota, wpływ i znaczenie – casus Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej* [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A., *Ewolucja, dewolucja, emergencja w systemach politycznych*, Warszawa 2007.
- 37) Kaczorowska M., *Reformy dewolucyjne w Zjednoczonym Królestwie* [w:] F. Gołębowski, P. Biskup, M. Kaczorowska, *Era Blaira i Browna. Wybrane problemy polityczne rządów Partii Pracy w Zjednoczonym Królestwie 1997–2010*, Warszawa 2010.
- 38) Mather J., *The impact of European integration* [w:] O'Neill M.

- (ed.), *Devolution and British Politics*, London-New York-Boston-San Francisco-Toronto-Sydney-Singapore-Hong Kong-Tokyo-Seul-Taipei-New Delhi-Cape Town-Madrid-Mexico City-Amsterdam-Munich-Paris-Milan 2004.
- 39) McCrone D., Lewis B., *The Scottish and Welsh referendum campaigns* [w:] Taylor B. (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999.
- 40) Morgan K., Mungham G., *Unfinished Business: Labour's Devolution Policy* [w:] Jones J. B., Balsom D. (eds), *The Road to the National Assembly for Wales*, Cardiff 2000.
- 41) Morgan K. O., *Rebirth of a Nation. A History of Modern Wales*, Oxford-New York 1998.
- 42) Morgan P. (ed.), *The Tempus History of Wales 25.000 B.C. – A.D. 2000*, Stroud-Charleston 2001.
- 43) Osmond J., *A Constitutional Convention by Other Means: The First Year of the National Assembly for Wales* [w:] R. Hazell (ed.), *The State and the Nations. The First Year of Devolution in the United Kingdom*, Thorverton-Bowling Green 2000.
- 44) Parker M., *Neighbours from Hell?*, Talybont 2007.
- 45) Pietrzyk I., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2000.
- 46) Pilkington C., *Devolution in Britain today*, Manchester-New York 2002.
- 47) Prosser S., Connolly M., Hough R., Potter K., *Making it Happen' in Public Service. Devolution in Wales as a Case Study*, Exeter-Charlottesville 2006.
- 48) Przyborowska-Klimczak A., Skrzydło-Tefelska E. (red.), *Dokumenty Europejskie*, t. I, Lublin 1996.
- 49) Richards A. J., *Miners on Strike: Class Solidarity and Division in Britain*, Oxford 1996.
- 50) Ross D., *Wales. History of a Nation*, New Lanark 2005.
- 51) Sarnecki P., *System konstytucyjny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, Warszawa 2009.

- 52) Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2007.
- 53) Skrzydło W. (red.), *Ustroje państw współczesnych*, t. I, Lublin 2002.
- 54) Taylor B., Curtice J., Thomson K., *Introduction and Conclusions* [w:] Taylor B. (ed.), *Scotland and Wales: Nations Again?*, Cardiff 1999.
- 55) Toszek B. H., *Dewolucja jako element procesu dezintegracji państwowości brytyjskiej* [w:] M. Jeziński (red.), *Współczesne nacjonalizmy*, Toruń 2008.
- 56) Toszek B. H., *Proces integracji Wielkiej Brytanii ze Wspólnotami Europejskimi w latach 1961–1975*, Toruń 2009.
- 57) Toszek B. H., *Specyfika brytyjskiego modelu decentralizacji regionalnej administracji publicznej na przykładzie procesu dewolucji w Walii* [w:] Kamińska K., Mrozowska S., Piwnicki G. (red.), *Państwa – regiony – świat w kształtującej się rzeczywistości globalnej*, Gdańsk 2009.
- 58) Toszek B. H., *Vox populi w brytyjskim modelu demokracji. Pytanie o kierunki rozwoju dewolucji w Walii* [w:] Kuźelewska E., Bartnicki A. R. (red.), *Zachód w globalnej i regionalnej polityce międzynarodowej*, Toruń 2009.
- 59) Watkin T. G., *The Legal History of Wales*, Cardiff 2007.
- 60) Williams G. A., *When Was Wales?*, London-New York-Ringwood-Markham-Auck-land 1988.

3. Artykuły naukowe

- 1) Awbery G.M., *The Term 'Landsker' in Pembrokeshire*, „Journal of the Pembrokeshire Historical Society”, Fishguard, 1990–1991, Nr 4.
- 2) Biskup P., *Instytucja referendum w brytyjskiej praktyce konstytucyjnej*, „Przegląd Sejmowy”, Warszawa, 2007, Nr 1(78).
- 3) Bowers P., Gay O., Webb D., Young R., *The Government of Wales Bill 2005*, „House of Commons Research Papers”, London, 2005,

- No. 5 (90).
- 4) Hopkin J., *Party Matters: Devolution and Party Politics in Britain and Spain*, „Party Politics”, London, 2009, vol. 15 (2).
 - 5) Knock K., *The North East referendum: Lessons Learnt?*, „Parliamentary Affairs”, London, 2006, vol. 59 (4).
 - 6) Morgan B., *General Election results, 1 May 1997*, „House of Commons Research Papers”, London 2001, No. 2 (38).
 - 7) Morgan B., Connelly J., *UK Election Statistics: 1945–2000*, „House of Commons Research Papers”, London, 2001, No. 1 (37).
 - 8) Rawlings R., *Delineating Wales. Constitutional, Legal and Administrative Aspects of National Devolution*, Cardiff 2003.
 - 9) Szlachta J., *Polityka regionalna Unii Europejskiej*, Warszawa 2000.
 - 10) Toszek B. H., *Problem niepodległości Walii w programie politycznym Plaid Cymru*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego „Acta Politica”, Szczecin, 2009, Nr 22.
 - 11) Yuill D., Ferry M., Gross T., *Przegląd, zmiany, reformy – zmiany polityki regionalnej w Unii Europejskiej i w Norwegii*, „Studia Regionalne i Lokalne”, Warszawa, 2008, Nr 1 (31).

4. Artykuły popularne

- 1) Bourne N., *Progressive government and the next challenge for devolution*, „The South Wales Argus”, 13 VI 2010.
- 2) *Cameron tells Jones ‘I’m committed to devolution’*, „The South Wales Argus”, 13 V 2010.
- 3) *Carwyn Jones replaces Rhodri Morgan as Welsh First Minister*, „The Daily Telegraph”, 2 XII 2009.
- 4) Davies D., *Pembroke is Little England after all!*, „The Western Mail”, 8 I 2004.
- 5) Morris S., Waldram H., *David Cameron warns Wales to expect budget cuts*, „The Guardian”, 17 V 2010.
- 6) Williamson D., *Carwyn Jones formally chosen as new First Minister*, „The South Wales Echo”, 10 XII 2009.

5. Źródła elektroniczne

- 1) Angus Reid Global Monitor, *Welsh Open to Full Law-Making Parliament*, http://www.agnus-reid.com/polls/view/30104/welsh_open_to_full_law_making_parliament.
- 2) BBC News, *Law-making report by end of 2009*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/wales/7107616.stm.
- 3) BBC News, *Tories want a mature relationship with Welsh government*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/wales/8554051.stm.
- 4) BBC News, *Tories were 'wrong' on devolution*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/8122065.stm.
- 5) BBC News, *What do Cameron's First Minister talks mean?*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/politics/10269810.stm>.
- 6) Border Midlands and Western Regional Assembly, *Atlantic Area Programme 2007–2013*, <http://www.bmwassembly.ie/interreg/Atlantic%20Area%20Programme%202007.doc>.
- 7) Cardiff Business School, *The Welsh Economy*, <http://www.cf.ac.uk/carbs/research/groups/weru/economy.html>.
- 8) Centrum im. A. Smitha, *Thatcheryzm. Analiza przypadku: strajk górników 1984–1985*, <http://www.smith.org.pl/pl/pages/display/111>.
- 9) Devolution Matters (Alan Trench blog), *Cameron's respect agenda*, <http://devolutionmatters.wordpress.com/2010/05/19/Cameron%E2%80%99-respect-agenda>.
- 10) Economist The, *Wales, Scotland and Northern Ireland face up to an age of austerity*, http://www.economist.com/blogs/Bagehot/2010/07/austerity_britain_1.
- 11) Electoral Commission, *3 March Referendum on the law-making powers of the National Assembly for Wales. Referendum results*, <http://referendumresults.aboutmyvote.co.uk/en/default.aspx>.
- 12) Eurostat, *Portrait of the Regions. Wales – Economy*, http://circa.europa.eu/irc/dsis/regportraits/info/data/en/ukl_eco.htm.
- 13) Guardian.co.uk, *Wales must wake up to this referendum*, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/feb/07/wales-re>

- ferendum-welsh-assembly.
- 14) Labour Matters, *Take a long hard look at the Tories on devolution*, <http://www.labour-matters.com/Editor/take-a-long-hard-look-at-the-tories-on-devolution>.
 - 15) Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Jednolity Akt Europejski*, http://www.polskawue.gov.pl/files/polska_w_ue/prawo/traktaty/JAE.pdf.
 - 16) National Archives, *Government of Wales Act 2006. Part I*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/part/1>.
 - 17) National Archives, *Government of Wales Act 2006. Schedule 5*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/schedule/5>.
 - 18) National Archives, *Government of Wales Act 2006. Section 32*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32>.
 - 19) National Assembly for Wales, *Measures*, <http://www.assembly-wales.org/bus-home/bus-legislation/bus-leg-measures.htm>.
 - 20) National Assembly for Wales, *Welcome to the Richard Commission*, <http://www.richardcommission.gov.uk>.
 - 21) Oak Dale Village Community, *Monmouthshire - Gateway to Wales*, <http://www.oakdalevillage.net/history3.html>.
 - 22) RegLeg, *About Regleg*, http://www.regleg.eu/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=2&Itemid=2.
 - 23) RegLeg, *Organization*, http://www.regleg.eu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=3.
 - 24) Special EU Programmes Body, *Atlantic Area Trans-national Programme*, http://www.seupb.org/aa_programme.htm.
 - 25) Special EU Programmes Body, *INTERREG IVB North West Europe Programme*, http://www.seupb.org/nwe_programme.htm.
 - 26) WalesOnline, *First Minister Carwyn Jones to rally Labour supporters*, <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/2010/02/27/first-minister-carwyn-jones-to-rally-labour-supporters-91466-259268831>.
 - 27) Welsh Assembly Government, *Average gross weekly earnings by*

- UK country*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=11299>.
- 28) Welsh Assembly Government, *Average gross weekly earnings by UK country/English region*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=538>.
- 29) Welsh Assembly Government, *Community Safety. Police Recorded Crime in Wales 1980-2009*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=10302>.
- 30) Welsh Assembly Government, *Employee jobs by industry*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=1526>.
- 31) Welsh Assembly Government, *Gross disposable household income summary by UK country/English region (NS)*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=17741>.
- 32) Welsh Assembly Government, *International*, <http://wales.gov.uk/topics/international/?lang=en>.
- 33) Welsh Assembly Government, *International Affairs*, <http://wales.gov.uk/topics/international/internationalaffairs/?lang=en>.
- 34) Welsh Assembly Government, *Quarterly unemployment rates by gender and UK country*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=430>.
- 35) Welsh Assembly Government, *Regional Gross Value Added by UK country*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=114>.
- 36) Welsh Assembly Government, *Regional Gross Value Added (GVA) by industry and UK country*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=262>.
- 37) Welsh Assembly Government, *Regional Gross Value Added per head by UK country/English region*, <http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=2322>.
- 38) Welsh Assembly Government, *Unemployment. Annual seasonally adjusted claimant count data, Wales and UK (NS)*, <http://www>.

Bibliografia

statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=99.

- 39) Welsh European Funding Office, *Objective 2*, <http://wefo.wales.gov.uk/programmes/20002006/objective2/?lang=en>.